

ETNOGRAFISK TIDSSKRIFT

JORDENS FOLK

NR. 1-2 - JUNI

2015 - 50. ÅRGANG

JORDENS FOLK NR. 1-2 JUNI 2015 ETNOGRAFI I DAG

INDLEDNING	3
OM ANTROPOLOGI, SCIENCE FICTION - OG ET STREJF AF KOMPLEKSITET AF THOMAS HYLLAND ERIKSEN MED ULRIK HØJ JOHNSEN	10
FIKTION SOM METODE AF ANNE LINE DALSGÅRD	16
KONFLIKTANALYSE OG ANTROPOLOGI Om humanitær intervention i Østtimor AF MAJ NYGAARD-CHRISTENSEN	28
PÅ KANTEN AF BEGIVENHEDEN New Zealandske studenterprotester mellem pædagogik og politik AF GRITT BYKÆRHOLM NIELSEN	36
AT FAREVEL Antropologiske refleksioner over velfærd AF EVA GULLØV OG SUSANNE HØJLUND	44
TIL BORDS MED ROBOTTEN Et teknoantropologisk feltarbejde blandt mennesker og robotter AF MAJA HOJER BRUUN	52
OVERBEVISNING SMITTER Feltreportage fra et cancerregister AF MARIE LOUISE TØRRING	60
ETNOGRAFISKE VARIATIONER I STS OG ANTROPOLOGI AF CASPER BRUUN JENSEN	70
EN PRAKTISK VIDENSKAB Forretningslivet som etnografisk felt AF KAREN LISA SALAMON	78
DE DØDE OG DERES TING, DE LEVENDE OG DERES MUSEUM AF INGER SJØRSELV	86
BOGANMELDELSE HVERDAGENS MYSTERIER Etnografiske refleksioner over ting vi kender, men ikke helt forstår	94

JORDENS FOLK

Jordens Folk er et populærvidenskabeligt etnografisk tidsskrift, der udgives af Dansk Etnografisk Forening og udkommer med fire hæfter årligt. Jordens Folk udgives med støtte fra Kulturministeriet og Undervisningsministeriets Udlofningsmidler.

Etnografisk Forening har fået særlig støtte til overgangen til nyt format og markeringen af dette jubilæumsnummer fra Uddannelses- og Forskningsministeriets Udlofningsmidler samt fra Aarhus Universitets forskningsprogram Contemporary Ethnography.

www.etnografiskforening.dk

Ansvarlige for dette nummer: Steffen Dalsgaard, Thomas Friis Søgaard, Thomas Fibiger og Annie Thuesen.

Redaktion: Thomas Fibiger, Steffen Dalsgaard, Rasmus Kudahl Kaae Munch, Claire Dungey, Annie Thuesen, Morten Schütt, Anders Sybrandt Hansen, Ida Sofie Matzen, Cecil Marie Schou Pallesen, Thomas Søgaard Jensen, Christian Vium og Mads Daugbjerg.

Aarhus Universitet, Afdeling for Antropologi og Etnografi, Moesgaard, DK-8270 Højbjerg

Pris: Årsabonnement inklusive medlemskab af Dansk Etnografisk Forening: 300 kr., 200 kr. for studerende, pensionister og arbejdsløse.

Årsabonnement indbetales til kontonummer: 1551 1951408

Løssalgspris: Under 10 stk. – 150 kr. pr. blad

Over 10 stk. – 100 kr. pr. blad

Inkl. moms og forsendelse

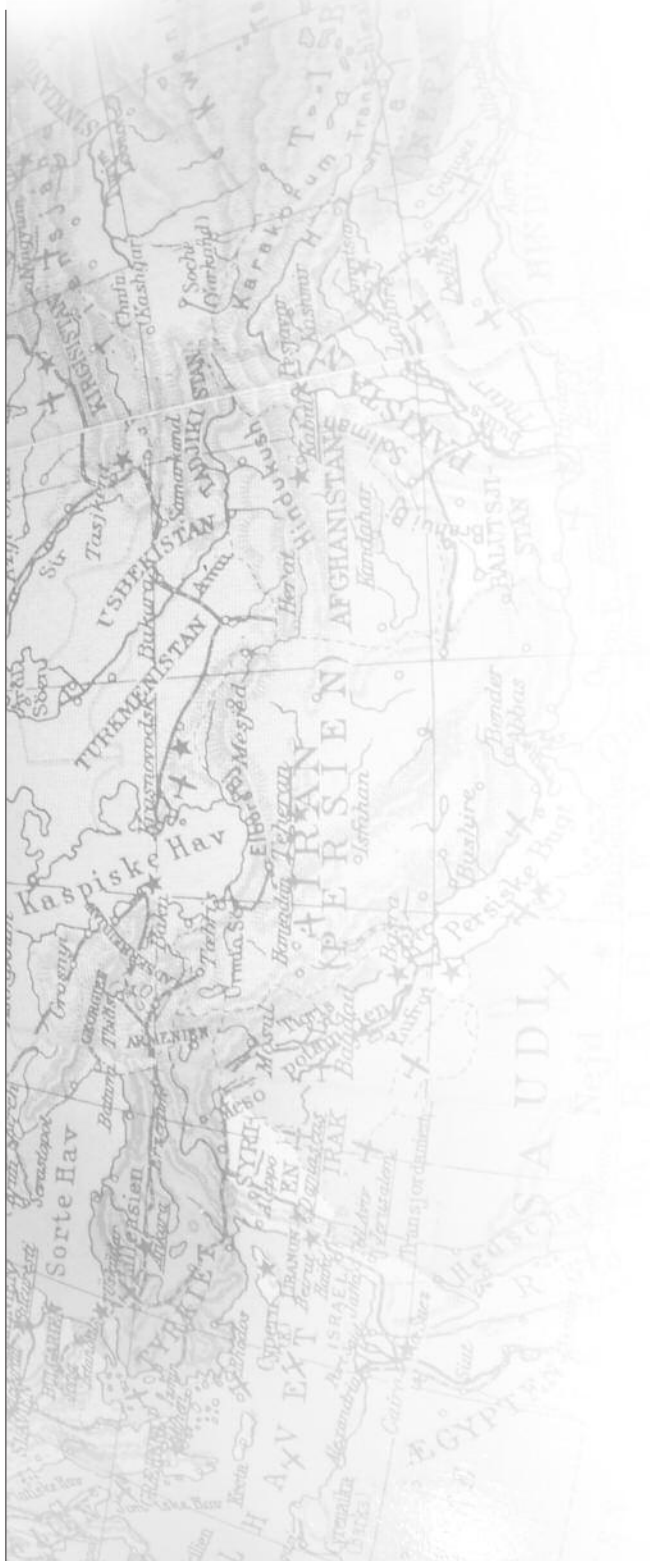
Henvendelse ved køb af numre

Dansk Etnografisk Forenings sekretariat
ved Louise Ormstrup Vestergård
Afdeling for Antropologi, Aarhus Universitet
Moesgaard, 8270 Højbjerg
telefon 8716 2063
kontakt@etnografiskforening.dk
træffetid: tirsdag 9-14
www.etnografiskforening.dk

Billedtilrettelæggelse og layout Christina Dahl

Produktion PE offset

Forsidefoto: Collage, CD

ETNOGRAFI I DAG

af STEFFEN DALSGAARD, THOMAS FRIIS SØGAARD,
THOMAS FIBIGER OG ANNIE THUESEN

Velkommen til det nye Jordens Folk! I år fejrer Jordens Folk 50 års jubilæum. I den anledning har vi givet tidsskriftet et nyt format. Fra og med dette nummer vil bladet udkomme som dobbeltnumre to gange om året, med 9-10 artikler per nummer. Cirka halvdelen af artiklerne vil handle om det enkelte nummers særlige tema, mens de øvrige artikler vil være udenfor tema. Desuden vil bladet indeholde flere forskerinterviews og feltreportager end tidligere, samt anmeldelser af nye bøger, udstillinger og andre former for etnografisk og antropologisk formidling.

Artiklerne vil som noget nyt være fagfællebedømte. Dette har vi valgt for at sikre en højere kvalitet; i disse tider, hvor forskningen måles og vejes på baggrund af produktivitet, giver det samtidig forskere et ekstra incitament til fortsat at dele etnografisk viden i Jordens Folks bredt formidlende stil.

Det er redaktionens håb og ønske, at vi med dette nye format kan give vore læsere mere af Jordens Folk og en større variation i hver enkelt udgivelse, og først og fremmest sikre bladets kvalitet uden at gå på kompromis med vores primære sigte: at skrive og formidle etnografi til alle, der er inte-

resserede i faget og i de verdener, faget beskriver. Vi håber, at vore læsere vil føle sig tilrette med det nye Jordens Folk, som udover det større format og et løft i kvaliteten ligner sig selv: Udgangspunktet er nu som altid artikler skrevet af fagfolk på baggrund af et solidt feltarbejde, i et lettilgængeligt sprog og med gode illustrationer, så de kan læses og forstås med fornøjelse.

Selve faget etnografi synes til gengæld at have forandret sig meget i løbet af de 50 år; tidsskriftet har eksisteret. Derfor er temaet for dette jubilæumsnummer 'Etnografi i dag'. Med dette fokus retter vi ikke blot blikket tilbage mod de 50 år, der er gået med Jordens Folk, men forsøger også at skue ud over etnografien som fag og, især, dets nutid og fremtid. Hvad er etnografi i dag, og hvor bevæger faget og disciplinen sig hen?

Den første artikel i Jordens Folk, i det allerførste nummer i 1965, var et interview med fagets første professor i Danmark, Johannes Nicolaisen (artiklen blev genoptrykt i nummeret Jordens Folk Classic i 2013). Interviewet handlede netop om, hvad etnografi var for et fag dengang i 1960'erne. Nicolaisens bud var, at etnografi er et

praktisk fag – altså et fag, der ikke kun handler om verden, men også handler i verden.

Dette nummer fokuserer på samme måde på etnografi som et praktisk fag, der påvirker verden og også er blevet inddraget i andre faggruppers måder at undersøge og forstå verden på. Etnografi er ikke længere kun en videnskab for eventyrere og globetrottere, eller endda kun for antropologer og sociologer. Den er blevet en integreret del af den måde, hvorpå forskellige fag forsøger at forstå samfund og kultur – fra management studier over arkitektur til interaktionsdesign, for blot at nævne nogle få. Som artiklerne i dette nummer viser, bliver etnografi i dag brugt som undersøgelsesredskab i mange forskellige sammenhænge.

Dette har forandret etnografien og åbner både nye muligheder og stiller nye krav til faget. Artiklerne i 'Etnografi i dag' sætter spot på to nyere, centrale udviklinger indenfor antropologien og den etnografiske disciplin generelt.

Den ene er, at faget antropologi er blevet mere fragmenteret med fremkomsten af et væld af underdiscipliner, hver med egne debatter og hovedteoretikere – såsom velfærds-antropologi, tekno-

antropologi, organisations-anthropologi, business-anthropologi og mange andre 'bindestregs-anthropologier'.

Den anden væsentlige forandring relaterer sig til nye måder at bedrive etnografi på. Dette har dels noget at gøre med, at antropologer i stigende grad laver deres forskning i tværfaglige teams, men er også et resultat af, at etnografi er blevet almindelig praksis i en lang række socialvidenskabelige discipliner udover antropologien. Særligt sidstnævnte forandring har ikke blot afstedkommet diskussioner om, hvad etnografi er i dag, men også om hvad den bør være og hvilke discipliner, der med rette kan gøre hævde på at udøve 'rigtig' etnografi. Uden at gøre os til dommere over dette vil vi i det følgende kvalificere diskussionen ved at give et kort rids over nogle af grundelementerne i den etnografiske undersøgelse, samt nogle af de nye spørgsmål og udfordringer, som etnografer i stigende grad står overfor.

Etnografi i dag

I 2006 blev Martyn Hammersley, som er forfatter til en række værker om den etnografiske undersøgelses muligheder og udfordringer, bedt om at gøre status over etnografien i dag. Ligesom andre før ham startede Hammersley med at påpege, at begrebet etnografi har sine etymologiske rødder i græsk, hvor 'ethnos' betyder folk og 'graphein' betyder at skrive, hvorfor etnografi grundlæggende betyder at (be)skrive folk.

Ifølge Hammersley har den etnografiske undersøgelse tre centrale karaktertræk; induktion, kontekst og det uvante. Den *induktive* proces i etnografisk arbejde består i at udlede generelle teser (det, man kunne kalde 'teorier') om

samfund eller grupper; i overvejen- de grad på baggrund af første- håndsbeskrivelser af partikulære begivenheder, praksisser og grup- per. Etnografiske undersøgelser be- står derfor ofte af case-studier, hvor etnografen i detaljer beskriver partikulære begivenheder eller praksisser for derfra at udlede ge- nerelle slutninger om sociale pro- cesser eller menneskelige levevilkår.

Et vigtigt element i den indukti- ve proces er betoningen af, at par- tikulære sociale og kulturelle prak- sisser skal forstås i en *kontekst*. Dette skyldes ikke blot, at analyser af begivenheder ude af kontekst kan lede til misforståelser; men bygger også på en antagelse om, at partikulære fænomener får deres udformning og betydning i relation til større sociale, kulturelle eller politiske helheder. En velbeskrevet kontekst er derfor en central del af udviklingen af generelle for- ståelser og teorier om partikulære begivenheder, grupper og kultu- relle praksisser.

At beskrive begivenheder i en kontekst synes også særligt vigtigt, hvis ikke helt nødvendigt, når man beskæftiger sig med situationer og begivenheder som er *uvante* for etnografen og læseren. Idealet er, at denne måde at arbejde på gør etnografen i stand til at beskrive verden fra 'the native's point of view', som det hedder med det berømte udtryk fra Malinowski, der helt tilbage i 1920'erne var med til at grundlægge den etno- grafiske metode. At tage 'den ind- fødtes synsvinkel' vil i denne sam- menhæng sige, at etnografen søger at forstå de motivationer, betydninger og relationer, som in- formerer sociale praksisser.

I sit forsøg på at gøre status over etnografien i dag tager Ham-

mersley udgangspunkt i den etno- grafiske undersøgelse, som den blev udviklet indenfor antropologi- en og særligt af Malinowski. For en del antropologer i den første halv- del af det 20. århundrede involve- rede den etnografiske undersøgel- se, at etnografer i længere tid leve- de sammen med de folk, de stu- derede. Ofte strakte denne type feltarbejde sig over et eller flere år, hvor etnografen lavede inter- views, fabrikerede skemaer over lokale genealogier, samlede arte- fakter og i en vis udstrækning del- tog i de daglige gøremål.

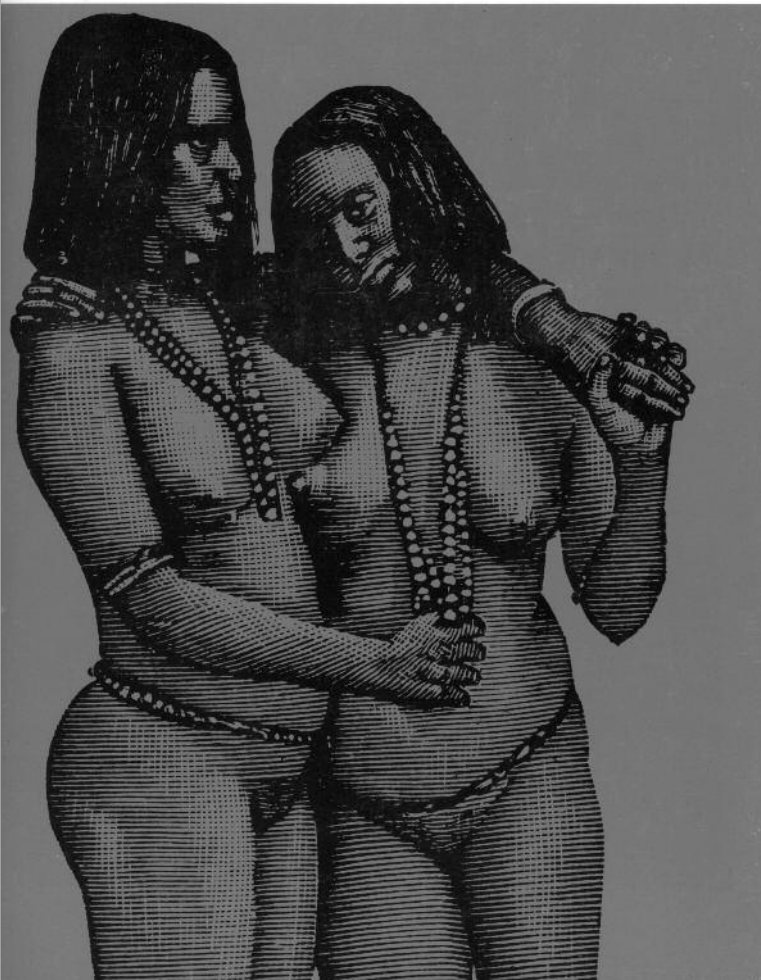
Men den type etnografi, som i dag praktiseres af mange antropo- loger og de fleste socialviden- skabsforskere, synes ikke at leve op til de klassiske idealer, som var bygget ind i den antropologiske definition af etnografi. Mange et- nografer, hvad enten de laver felt- arbejde i det globale nord eller det globale syd, bor således ikke sammen med deres informanter. Tværtimod fremhæver Hammers- ley, at mange etnografer i dag gør brug af 'deltidsobservationer', hvor man enten kun er i felten få af ugens dage eller kun deltager i og laver observationer af udvalgte dele af informanternes liv såsom deres arbejdsliv, deres deltagelse i online fællesskaber eller deres vir- ke indenfor afgrænsede institutio- ner. Lige så vigtigt varer de fleste etnografers feltarbejder i dag ofte uger og måneder frem for år.

Ifølge Hammersley er der en række gode forklaringer herpå. Den ene er, at etnografer i stigen- de grad beskæftiger sig med socia- le fænomener i komplekse sam- fund, både i det globale syd og nord, hvor folk ikke nødvendigvis arbejder, bor eller bruger deres fritid samme steder, og hvor akti-

Jordens folk

ETNOGRAFISK REVY 1975 11. ÅRG. NR. 2

Billedet af det etnografiske studieobjekt – mennesker i al deres variation – har ændret sig markant i de år, Jordens Folk er udkommet.

viteter er spredt over store geografiske afstande på grund af informanternes øgede mobilitet. En anden forklaring er ifølge Hammersley en stigende forkærlighed for mikroanalyser af afgrænsede fænomener såsom politiets skønspraksis i mødet med etniske minoriteter, mødet mellem bureaukrater, eller familiemedlemmers forsøg på at løse arvetvister. Etnografer afkortning af feltarbejdsperioden har også en række praktiske forklaringer, såsom et øget krav om produktivitet på universiteterne og det faktum, at mange etnografer i stigende grad ansættes på korttidskontrakter til at lave afgrænsede projekter. Hertil kommer, at brugen af teknologiske hjælpemidler som audio- og videooptagere gør, at man selv på relativt kort tid kan indsamle enorme mængder data.

Disse forandringer i både den etnografiske felt og i måden at bedrive etnografi på rejser en række spørgsmål, men har også været grobund for udviklingen af mere fleksible former for metodisk pluralisme. I sit forsøg på at gøre status over etnografien i dag anlægger Hammersley et ret problemorienteret fokus: Ifølge ham er en af konsekvenserne af det afkortede feltarbejde med deltidsobservationer af udvalgte aspekter af informanternes liv, at etnografer risikerer at anskue folks praksis alene som resultater af de afgrænsede situationer, som etnografen studerer, fremfor som et resultat af informanternes relationer og hvad de gør i andre steder og i andre sammenhænge – simpelthen fordi etnografen ofte ikke har data om resten af deres informanternes liv. Ligeledes kan den generelle forkortelse af feltarbej-

det lede til ahistoriske perspektiver og en tendens til, at man for hurtigt betragter det observerede som typisk for, hvad der altid sker, hvilket der naturligvis er mange grunde til nødvendigvis ikke altid er tilfældet.

Etnografiens vandring fra den klassiske antropologi til andre socialvidenskaber har også rejst en række nye spørgsmål, såsom hvorvidt etnografen altid skal placere det observerede i en større samfundsmæssig kontekst, eller om det er bedre at koncentrere sig om detaljerede studier af det liv, der udfolder sig i partikulære lokale situationer. Sagt på en anden måde er nogle etnografer fortalere for tilgange, der sommetider kaldes for mikro-etnografiske, mens andre betoner, at etnografi skal være holistisk og forsøge at integrere forskellige (livs)sfærer, omend vi skal være refleksive i forhold til, hvordan vi udvælger eller skaber de relevante kontekster, hvorigennem vi forstår og giver form til vores data og analyser – en pointe, som eksempelvis Ton Otto og Nils Bubandt har understreget med deres antologi 'Experiments in Holism', som blev udgivet i 2010 med bidrag fra en række førende, internationale antropologer.

Som det ovenstående indikerer, er etnografi i dag karakteriseret ved kontinuerlige diskussioner og udviklinger; et resultat af etnografiens stigende popularitet udenfor antropologien og af at antropologer i stigende grad indgår i tværfaglige forsknings- og samarbejdsgrupper; men også et resultat af, at antropologer og andre etnografer til stadighed eksperimenterer med forskelligartede skrivestile, metodiske greb, repræsentationer og nye måder at pro-

ducere etnografi på. Det er derfor ikke blot relevant at spørge, hvad etnografi er i dag, men også hvad de stadig mere forskelligartede genrer og måder at producere etnografi på gør ved disciplinen antropologi. De spørgsmål belyser artiklerne i dette temanummer gennem deres forskellige indblik i og bud på etnografi i dag.

Artiklerne i dette nummer

Vi indleder nummeret med et indlæg fra den norske antropolog Thomas Hylland Eriksen, som har givet mange etnografer og studerende deres introduktion til faget med grundbogen 'Små steder – Store spørgsmål'. Hylland Eriksen har også gjort sig til talsmand for, at etnografi kan og bør spille en større rolle i offentligheden, blandt andet i bogen 'Engaging Anthropology' fra 2005. Indlægget i dette nummer er baseret på Hylland Eriksens oplæg på Dansk Etnografisk Forenings generalforsamling i november 2014, og er redigeret af Ulrik Høj Johnsen. Hylland Eriksens oplæg er primært et opråb om antropologiens og etnografiens relevans i dag. Verden præsenterer os konstant for stadig mere komplicerede problemstillinger, og det antropologiske blik samt fagets 'civiliserende mission' giver mulighed for at byde på andet og mere end de simple svar, der ofte dominerer i offentligheden.

Udover Hylland Eriksens indlæg har vi til dette nummer indsamlet bidrag, der viser forskellige sider af etnografien og er skrevet af repræsentanter fra forskellige felter, hvor etnografi anvendes og udvikles.

Anne Line Dalsgård følger Hylland Eriksens opråb om at formidle komplekse indsigter i et let tilgængeligt sprog ved at se på fiktio-

nens mulige rolle i etnografien. Hvor Hylland Eriksen foreslår, at science fiction er etnografiens nærmeste inspirationskilde, forsøger Dalsgård at bruge fiktion som undersøgelsesform ved at skrive og redigere fiktion sammen med sine informanter. Fiktion – som ofte stilles i modsætning til formidling af 'virkelighed' – er i hendes bidrag en metode til at lære om konkrete menneskers liv, og ikke mindst til at uddybe den eksisterende dialog med de informanter, hun arbejder med, samt den usikkerhed, der ligger i en hvilken som helst social virkelighed.

Maj Nygaard-Christensens bidrag berører også usikkerhed, men gennem en ganske anden form for 'intervention' end fiktionen. Nygaard-Christensen har studeret FN's 'demokratiskabende' tilstedeværelse i Østtimor, og i særdeleshed hvad en sådan intervention betyder for lokalbefolkningens opfattelse af sikkerhed og usikkerhed. Dermed foreslår Nygaard-Christensen, at etnografi kan bidrage til forståelsen af disse internationale interventioner på en anden måde end andre, ofte politologiske, studier, der undersøger om interventioner 'virker' eller ej. For uanset om de virker efter hensigten, så virker interventioner på mange forskellige måder, idet de uundgåeligt bliver en del af folks liv og verden. Og som i Dalsgårds tilfælde intervenserer etnografen selv, her med sin blotte tilstedeværelse og særlige position, hvilket kan være med til at sprede nye spørgsmål, rygter og viden.

Gritt B. Nielsen foreslår i sin artikel, at etnografi har et særligt analytisk potentiale i forhold til at studere 'på kanten af en begivenhed'. Nielsen har på sit feltarbejde

i New Zealand fulgt studenterprotester mod den transformering af uddannelsessektoren, der foregår der såvel som i mange andre dele af verden, hvor cost-benefit fylder mere og mere: Uddannelse går fra at være et offentligt gode, der giver personlig udvikling og dannelse, til i stigende grad at ligge under for købmandslogikkens 'det skal kunne betale sig'. Nielsen viser via sit fokus på protesten og de studerendes forestillinger herom, hvordan den konkrete protest spændes ud i tid og rum, hvilket producerer forestillinger om både det lokale og partikulære og det generelle og universelle.

Mens Nielsen fokuserer på spørgsmålet om uddannelse som velfærdsgode og udfordringen for dette princip i en internationaliseret verden, så tager Eva Gulløv og Susanne Højlund i den næste artikel begrebet 'velfærd' op til nærmere overvejelse og diskuterer, om man kan udvikle en særlig 'velfærdsantropologi'. De argumenterer for, at studiet af velfærd og en udvikling af et mere nuanceret velfærdsbegreb har en naturlig og nødvendig plads i antropologien. I artiklen diskuterer de et brud med den (skandinaviske) kulturelle specificitet, der ofte ligger i det generelle velfærdsbegreb, og foreslår, at man i stedet kunne fokusere på kollektive opfattelser af det at 'fare vel' i konkrete kulturelle kontekster.

At velfærd er blevet et centralt, antropologisk studieobjekt bliver klart i de efterfølgende artikler, som imidlertid især fokuserer på de særlige teknologiske aspekter af dette. Maja Højer Bruun leverer den første af tre artikler i dette nummer, der beskæftiger sig med videnskabs- og teknologistudier

(Science and Technology Studies eller populært bare 'STS'). Omend mennesket lige siden domesticeringen af ilden har omgivet sig med teknologi, så fylder debatten om teknologi sandsynligvis en del mere i nutiden end den gjorde i artens fjerne fortid. Antropologer har da også især inden for de seneste årtier fået øjnene op for, hvordan materialitet og teknologier indgår i samspil med kultur, og antropologer bidrager i stigende grad til den praktiske forståelse og udvikling af diverse former for teknologi. Ét af resultaterne er faget 'tekno-antropologi'. Det konkrete fokus i Bruuns artikel er et forsøg med at introducere en robot – et stykke 'velfærdsteknologi' – på et rehabiliteringscenter, for således at afprøve den uden for laboratoriet. Iværksættelsen af standarder og testseancer for forsøgene med robotten implicerede bestemte former for 'meddelagtighed' i samarbejdet mellem forskellige videns- eller praksisformer, hvilket skabte en tværfaglig, reflek-siv praksis.

Marie Louise Tørring trækker ligeledes på STS i sin feltreportage fra en britisk kræftregistertjeneste. Reportagen, som er en tidlig refleksion over den sociale praksis, hun har været vidne til, præsenterer en måde, hvorpå 'register-etnografi' kan udføres inden for det subfelt, der ofte henvises til som 'medicinsk antropologi'. Her nøjes etnografen ikke med at kigge i registrene – hun er involveret i både de kategorier og i det overblik over kategorierne, som hendes informanter, der arbejder med at indtaste information om kræfttilfælde, opererer med. Reportagen beskriver således tre temaer i register-etnografien, der giver ind-

sigt i, hvad hun kalder 'tallenes magt', 'registreringens dont' og 'den smittende overbevisning'.

Casper Bruun Jensen er med sin baggrund i informationsstudier i en glimrende position til at redegøre for, hvordan antropologi og STS kan spille sammen og udvikle etnografiens muligheder. Han præsenterer derfor mere et 'fugleperspektiv' på etnografiske bidrag i tværfaglige sammenhænge end de øvrige artikler i dette nummer. Selvom Bruun Jensen fremhæver, at der ikke er de store forskelle på at lave STS-etnografi og anden etnografi, iagttager han alligevel, hvordan etnografi netop kan bruge et sådant særligt forskningsområde til at overkomme én af fagets store udfordringer: de modsatrettede tendenser til at udvikle nye teoretiske begreber, samtidig med at man søger at undgå, at begreberne (frem for empirien) kommer til at styre den etnografiske undersøgelse. Inden for rammerne af et forskningsfelt som STS kan etnografi acceptere, men også udvikle, et særligt begrebsapparat, som de etnografiske studier kan bidrage til at sige noget om. Med henvisning tilbage til Johannes Nicolaisens diktum om etnografi som en praktisk videnskab kan man altså sige, at det er 'praktisk' at have et fagligt begrebsfællesskab.

Nummerets sidste regulære artikel vender tilbage til etnografi som en praktisk videnskab. Her går Karen Lisa Salamon i direkte dialog med Johannes Nicolaisen i sit argument for, hvordan etnografi også kan bruges til at forstå *business* – forretningsverdenen og erhvervslivet. En verden, som har stor betydning for os, men som måske synes fjernt fra oprindelig etnografi og opfattes som andre

fags domæne. Det er det naturligtvis også til dels, men det har vist sig også at være et etnografisk domæne, hvor etnografer og etnografiske metoder kan bidrage til udforskning, forståelse og udvikling.

Til slut bringer vi i dette nummer to anmeldelser, hvoraf den første har karakter af en hel artikel, som også i høj grad handler om, hvad etnografi kan være i dag: Inger Sjørsløv anmelder det nye Moesgaard Museum, som åbnede i oktober 2014, og hvor en del af udstillingerne er etnografiske. Her vil museet præsentere tematiske etnografiske udstillinger, som skal udskiftes med nogle års mellemrum, og det første tema er *De Dødes Liv* – hvordan mennesker i forskellige samfund fortsætter en relation til deres døde. Anmeldelsen rummer en beretning om etnografis rolle som museumsfag, og Inger Sjørsløv argumenterer for, at udstillinger også i dag er en væsentlig mulighed for at dele etnografiske indsigter med en bredere offentlighed, selvom et museumsbesøg i dag også handler om café, butik og at have en god oplevelse. Anmeldelsen er samtidig en anmeldelse af den bog om *De Dødes Liv*, som er udgivet i forbindelse med udstillingen.

Den sidste anmeldelse er af bogen *Hverdagens Mysterier*, som Aarhus Universitetsforlag udgav i 2014 som en af de første bøger i en ny serie 'Antropologiske Studier'. Også denne bog er et forsøg på at vise, hvad etnografi kan bidrage med, ved at stille spørgsmål til og undersøge hverdagslige ting, som vi, som undertitlen siger, "kender, men ikke helt forstår".

Business-antropologi, velfærds-antropologi, tekno-antropologi, fikti-

ons-antropologi – faget er vokset i forskellige retninger, og etnografi har i dag tråde og forbindelser til mange andre fag og fagområder. Måske kan etnografi derfor fortsat kaldes et praktisk fag (selvom ikke mindst nye studerende nok vil synes, det er temmelig teoretisk), fordi faget viser og fortsat udvikler sin anvendelighed i mange sammenhænge.

Etnografi i dag har således både forbindelser til og er forskellig fra etnografien som den så ud for 50 år siden, da dette tidsskrift udkom for første gang. Men såvel faget som tidsskriftet er kun blevet mere relevante med den udvikling, der er sket, og som fortsat sker: Jordens Folk kan være et sted, hvor folk indenfor og udenfor faget kan følge med i verden og se, hvordan den ser ud med antropologiske briller – hvad enten fokus er på forretningslivet, velfærd, humanitære interventioner, globale protestbevægelser eller noget helt andet. Det håber vi også, Jordens Folk kan bidrage til i de næste 50 år. Vi ønsker derfor god læselyst og velkommen til det nye Jordens Folk! ■

Forslag til videre læsning:

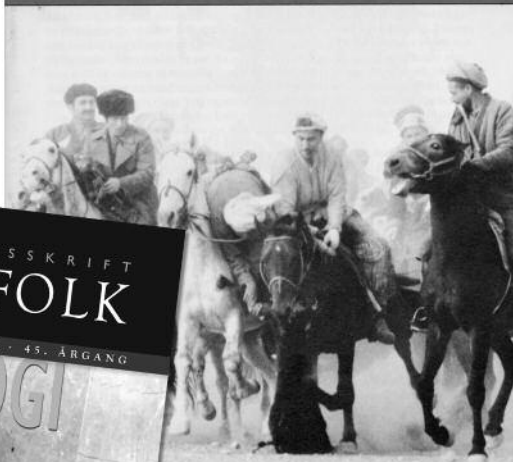
Martyn Hammersley (2006) 'Ethnography: problems and prospects' i *Ethnography and Education*, Vol. 1, No. 1; pp. 3-14.

Ton Otto & Nils Bubandt (2010) *Experiments in Holism: theory and practice in contemporary anthropology*. Chichester, West Sussex, Malden, MA: Wiley-Blackwell.

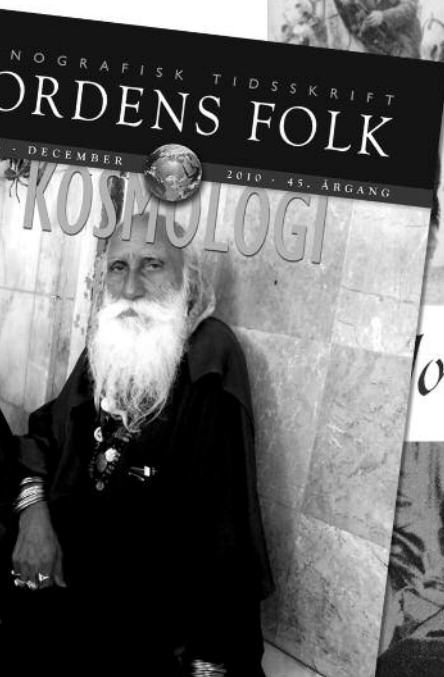

Jordens folk

ETNOGRAFISK REVY 1964 19. ÅRG. NR. 4

50 år med Jordens Folk,
her repræsenteret af
forsider fra hvert årti.

Jordens folk

ETNOGRAFISK REVY 1976 12. ÅRG. NR. 1

Jordens Folk

1990

Oat i Sanna

JORDENS FOLK

1. APRIL - 2006

41. ÅRGANG

J F ROYAL

Jordens folk

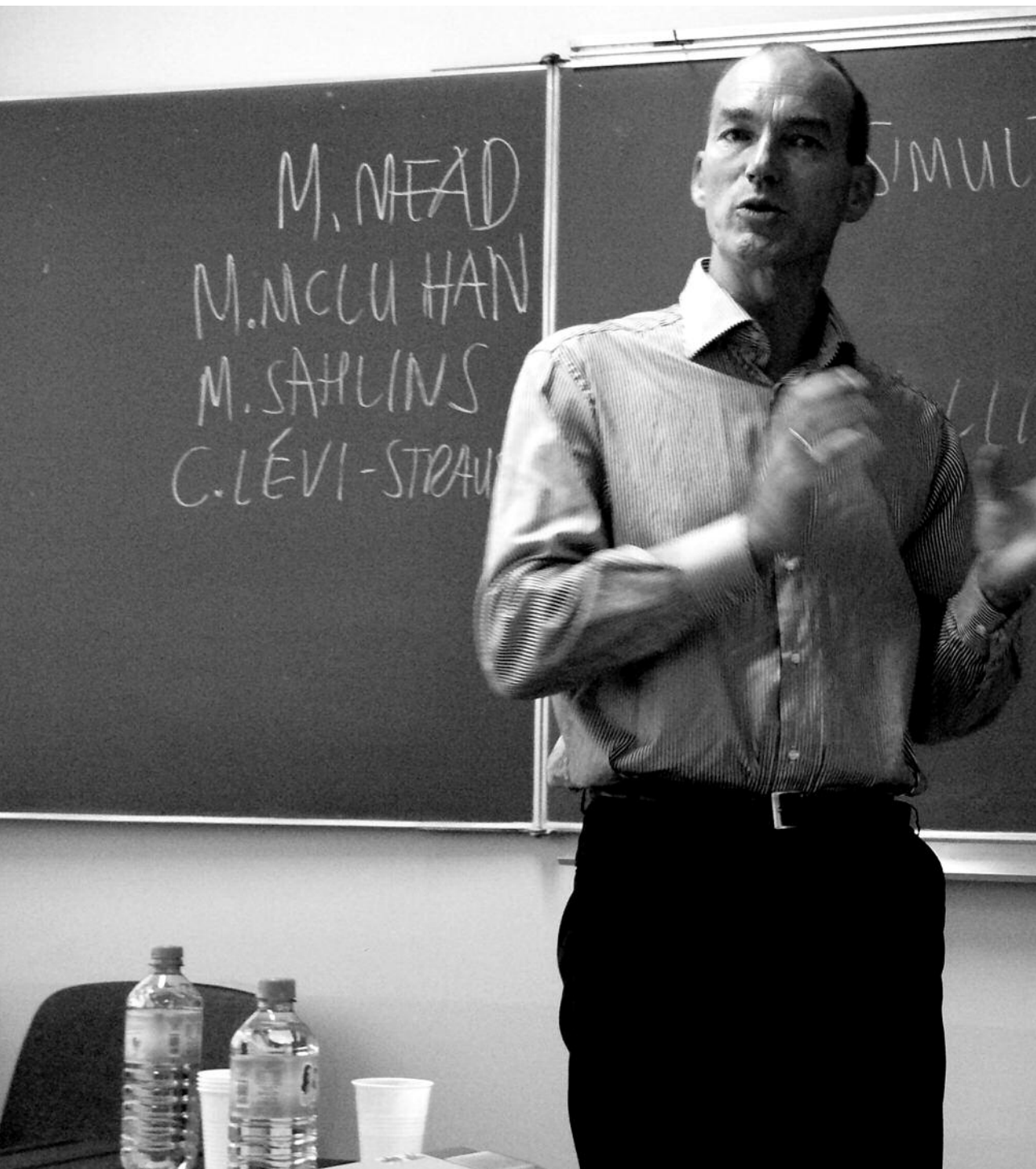
ETNOGRAFISK REVY

1. ÅRG. NR. 1, 1965

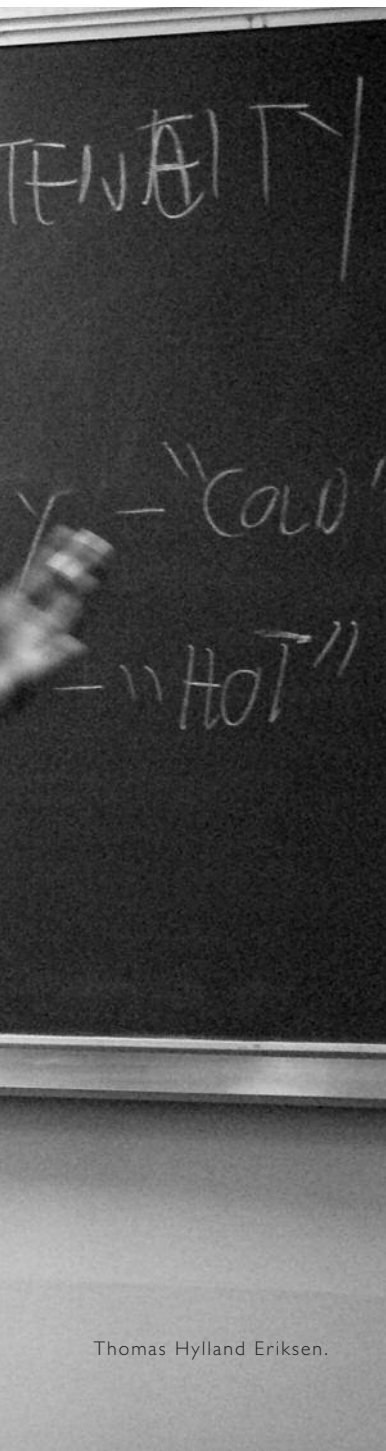
Kastevæsenet i opløsning
Hvorfor bytte kone?
U-lande og etnografi

ETNOGRAFISK
SAMLING

OM ANTROPOLOGI, - OG ET STREJF

SCIENCE FICTION AF KOMPLEKSITET

Der er mere brug for antropologien og dens indsigter end nogensinde før. Det særlige antropologiske blik tilbyder en enestående mulighed for at modgå den tendens til nemme svar på komplicerede problemstillinger, som i stigende grad efterspørges. For professor Thomas Hylland Eriksen har antropologien en civiliserende mission, der handler om at gøre verden til et større sted. Gennem det antropologiske blik, der er drevet af nysgerrighed snarere end bekymring, kan vi tænke verden og de måder, som tilværelsen kunne indrettes på, på helt nye måder. For at missionen skal lykkes, kræver det dog, at vi formår at formidle vore ofte komplicerede indsigter på en ukompliceret måde – og at vælge vore kampe med omhu. Alt dette – og meget mere – leverede Hylland Eriksen et 'opråb' om til Dansk Etnografisk Forenings årsmøde 2014, hvor der var fokus på etnografisk formidling. Denne artikel er et redigeret uddrag af foredraget.

af THOMAS HYLLAND ERIKSEN

– redigeret af Ulrik Høj Johnsen

Allerede som studerende opdagede jeg lidt af antropologiens magi. Efter en forelæsning så verden lidt mere anderledes ud, end den gjorde før. Ikke totalt forandret, men blot en smule anderledes. Små detaljer trådte frem, som jeg ikke havde lagt mærke til før. Verden var blevet lidt større, lidt mere interessant. Senere forstod jeg, at en stor del af magien ligger i det blik, der er antropologiens særkende. Malinowski satte

ord på dette blik. Han sagde, at det handler om at 'gøre det velkendte eksotisk og det eksotiske velkendt'. Denne vekselvirkning i perspektivet bærer i sig en styrke, der er unik indenfor humanvidenskaberne. Ikke engang sociologien, som vi ellers føler os nært beslægtet med, har dette kort at spille. Det er sjovt nok ikke sociologien, som vi ellers sammenlignes med, der er antropologien nærmeste åndfælle – det er science fiction. Både antropologi og science fiction kan stimulere forestillingsevnen og styrke bevidstheden om, at der er tusindvis af måder, vi kan indrette vores tilværelse på. Det handler i sin essens om at kunne og at turde tænke verden på andre og nye måder. Og det er der mere brug for nu end nogensinde før.

Antropologiens civiliserende mission

Her i starten af det 21. århundrede står de hegemoniske narrativer stærkt. Lidt polemisk kan man sige, at vi intellektuelt, kulturelt og politisk er fanget mellem neoliberalismen uden hjerte og nationalismen uden hjerne. Det er antropologiens mulighed – og forpligtigelse – at skabe en tredje vej og fortælle resten af verden, at der er mange måder at leve sit liv på; vise at der er mange måder at møde verden og dens udfordringer på. I slutningen af 1960'erne skrev en ung Jürgen Habermas meget kritisk om det, han anså som en stigende forfladigelse af viden. Han pointerede, at socialvidenskaberne har et frigørende potentiale, da de kan belyse skjulte magtstrukturer og dermed få os til at forstå de menneskelige eksistensvilkår. Jeg vil sige, at antropologien har samme frigøren-

de potentiale, som Habermas så i socialvidenskaberne – om end på en lidt anden måde. Antropologiens frigørende potentiale går nemlig gennem dets særlige blik, der ikke gør verden mindre som neoliberalismen og nationalismen – men gør den større.

Men der er faldgruber i den intellektuelle diskurs, som vi skal passe på, når vi skal formidle komplekse sammenhænge. Den første er tendensen til at være uforståelig og til tider endda direkte obskur. Der er en tendens til at tro, at jo mere uforståelig man er som forsker, jo klogere er man. Den anden faldgrube er simplificering. Det er tankevækkende, at nogle af de emner, som naturligt hører inden for antropologiens domæne, er blevet overtaget af andre, der præsenterer forklaringer på verden og menneskehedens vilkår, der er klart forenkledede og antropologiens indsigter inferiorer. Et godt eksempel er neo-darwinismen, der grundlæggende vil fortælle verden, at alt i virkelighed er meget enkelt. Neo-darwinisterne vil sige, at du ikke behøver studere tung teori, idéhistorie eller forstå kulturel diversitet; alt du behøver at gøre for at forstå verden, er at læse Richard Dawkins og Darwin. Vi må forstå, at der er stor efterspørgsel efter enkle svar på komplicerede problemstillinger. Og det gælder ikke blot for forståelsen af mennesket som væsen, men også for forståelsen af for eksempel politik, nationalstater, identitet og kulturelle dynamikker. Så der ligger en stor udfordring foran os antropologer! Hvis det eneste svar vi kan give, når vi bliver konfronteret med enten obskureitet eller oversimplificering, er: 'Tja, det giver mening

at se det sådan, men vi må erkende, at det er langt mere kompliceret end som så', så gør vi det svært for os selv. Det svar vil i hvert fald ikke bringe vores budskaber ind i pressens overskrifter. Og det vil være ærgerligt, for antropologien har en vigtig mission.

At se det usynlige

Men hvad er det så mere præcist, det antropologiske blik kan tilbyde? Det er næppe nogen tilfældighed, at det var en antropolog, der 'opdagede' den uformelle sektor. Før Keith Hart beskrev den uformelle sektor i Ghana, var den måske nok blevet identificeret, men han var den første, der teoretiserede den. Han indså, hvad der foregik på markedspladsen; han så og beskrev forhold og handlinger, der ikke blev registreret, der ikke blev optalt og målt og som derfor ikke fremgik af statistikkerne. Han kunne se, at mange ikke betalte skat af alt, hvad de tjener, og at en stor del af de handlede varer blev smuglet ind over grænsen fra Nigeria. Det kræver antropologens blik at se det. Det er denne slags blik, der er forskellig fra de kvantitative forskeres blik som for eksempel sociologer og økonomer. De ville næppe være i stand til at identificere eksistensen af en uformel sektor gennem spørgeskemaer og statistikker, og hvis de endelig kom på sporet af en sådan, ville de være tvunget til at udarbejde politikker, der skulle imødegå den. Men vi som antropologer er ikke underlagt samme slags moralske kontrakt. Den frihed skal vi udnytte til at udforske menneskelivets mange facetter og udvide vores forståelse af, at der er mange måder at indrette tilværelsen på.

Det fordomsfrie blik

Foruden at være frigiort fra en moralsk kontrakt, er det antropologiske blik også i langt højere grad end for eksempel det sociologiske drevet af nysgerrighed snarere end bekymring. Som antropologer gør vores særlige intellektuelle og metodologiske ballast os i stand til at anlægge en særlig attitude til vores omgivelser. I Norge er 90% af den sociologiske forskning rettet mod integration og velfærdsstaten. Og langt de fleste af disse forskningsprojekter finansieres sjovt nok direkte eller indirekte af staten. Der er altså et enormt fokus på integration men ikke på transnationalisme, fordi transnationalismen går imod statens interesser. Staten vil have integration, den vil have at landets borgere betaler skat og sender deres børn i skole.

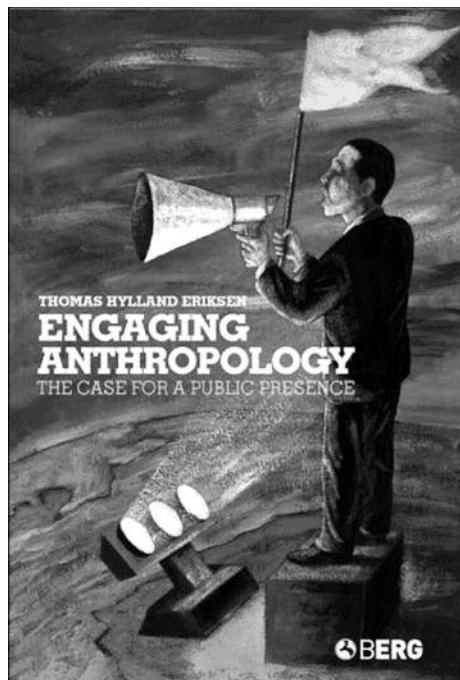
Det antropologiske blik er ikke alene drevet af nysgerrighed, men i højeste grad også af fordomsfrihed. Et eksempel på det retter sig mod romaerne i Norge, der er højst kontroversielle. Mange romaer kommer til Norge i sommermånederne fra det sydøstlige Europa, og de gør alting forkert. De får ingen fast bopæl og sender ikke deres børn i skole. De betaler ikke skat og tager ikke lønarbejde. De respekterer ikke engang nationalstaternes grænser, for de rejser hele tiden frem og tilbage over dem. Derudover er de ikke særligt effektive forbrugere. De har ingen penge, så de lægger heller ingen i indkøbscentrene. Men de slår sig derimod ned i parker, efterlader deres skrald og cigaretskod på plænerne, og de sidder og tigger på gadehjørnerne. Der er megen aggression rettet mod dem, og der er NGO'ere, der tager dem i forsvar. Fronterne er stærkt truk-

ket op. Men der er også en norsk antropolog, der har studeret romaerne igennem en årrække i både Norge og Rumænien. Hun er sandsynligvis den person i Norge udenfor gruppen, der kender romaerne bedst. Hvert år bliver hun spurgt af medierne, hvem romaerne er, hvordan det norske samfund kan håndtere dem og så videre. Det interessante er, at hun ikke vælger side, men forholder sig neutral og deskriptiv i sin beskrivelse af romaerne. Når journalisterne spørger ind til meget unge romamødre svarer hun, at når en romapige er 14 år, anses hun som moden til ægteskab. Derfor ser man ofte unge kvinder på 16 år, der selv har børn. Og når hun bliver spurgt, om det ligger i romaernes kultur at stjæle og være kriminelle, svarer hun, at de har en bred vifte af overlevelsesstrategier, og at stjæle blot er én af dem, men at lønarbejde derimod ikke er. Den måde hvorpå hun betragter og beskriver romaerne i Norge, viser det antropologiske blik styrke. Det er et blik, der ikke gør verden mindre, men større. Og det er vores opgave, antropologiens civiliserende mission, at vise verden, at den er større og mere rummelig end man umiddelbart forestiller sig. Måske hendes forskning ikke påvirker lovgivningen i Norge, men den kan meget vel tilføje et strejf af kompleksitet til forståelsen af ansigtsløse og navnløse mennesker, som romaerne.

Om at komme ud over kanten

Spørgsmålet er så, hvordan vi får den antropologiske indsigt formidlet til andre udenfor de faglige kredse. For mange antropologer synes verden uden for universiteternes mure at være et truende,

svært og problematisk sted. Men vi har vel som antropologer også et ønske om at bringe vores forskningsresultater derud. Alle vi, der skriver, har et ønske om at blive læst af mennesker, der ikke enten er betalt eller tvunget til at gøre det. Vi ønsker at blive læst af nogen, der frivilligt læser vores bøger og artikler for at blive oplyst om nye ideer og perspektiver på livet. Og det er faktisk en stor udfordring for os, for universiteterne underviser ikke ligefrem i at skrive en god bog. Jeg ser indimellem studerende, der kommer til universitetet med en stemme, med et sprog og en personlig udtryksform; men de mister det som regel inden de forlader universitetet igen. På en eller anden måde fralægger de sig de evner undervejs. Det har jeg beskrevet i bogen 'Engaging anthropology – the case for a public presence', der sætter fokus på udfordringen med at bringe antropologiens indsigter ud til et bredere publikum end det antropologiske. Noget af forklaringen på hvorfor antropologer skriver så kedelige bøger, kan helt sikkert tilskrives underviserne. Men hvis vi kigger nærmere på vores faghistorie, kan vi også se, at antropologien på et tidspunkt valgte analysen frem for den narrative tilgang. Den tendens kan spores tilbage til Radcliffe-Brown og muligvis helt tilbage til Malinowski. Antropologer mistede simpelthen det narrative perspektiv i vores formidling. I dag begynder en antropologisk bog ofte med en fascinerende historie fra felten, men allerede på side 3 skrifter vi gear og begynder at skrive om, hvad Michel Foucault mener om dette eller hint og dermed går det narrative flow fløjten. Dét kan vi lære noget fra andre

Kulminedrift i Australien er et af emnerne for Thomas Hylland Eriksens forskningsprojekt 'Overheating'. Billedet er af The East End Mine. Foto af forfatteren.

fagdiscipliner; historikere har fundet en måde at skrive bøger, der – på en god dag – både er læsevenlige, oplysende og producerer en teoretisk forståelse om verden og de menneskelige vilkår. Klarhed og tydelighed er undervurderede dyder blandt mange antropologer, der har en tendens til at afslutte sine resultater med en ureducerbar kompleksitet. Men på den anden side er de besnærende forenklinger som dominerer store dele af den intellektuelle debat i sin konsekvens både fordummende og farlige. Vi må gribe ud over vores egen fagkreds – men ikke for enhver pris. Ikke alle nuancer er lige nødvendige, og ikke al kompleksitet er fascinerende. Videnskab handler jo ikke mindst om forenkling. Men det kræver mod for man bliver kritiseret, når man ikke beskytter sig bag en mur af flertydighed og

kompleksitet. Måske den ideelle antropologiske tekst i virkeligheden er enkel og skarp i indledningen, enkel og afklarende i afslutningen – og så fuld af kompleksitet i midten? ■

THOMAS HYLLAND ERIKSEN SPILLER I SIN FRITID MUSIK PÅ HYGGEPLAN, MINIGOLF I SIN HAVE OG SAMLER PÅ MODERNITETENS UTILSIGTEDE KONSEKVENSER. HAN HAR INDIL VIDERE INDSAMLET FIRE: PARADOKSERNE I NYE INFORMATIONSTEKNOLOGIER, IDENTITET, OVERFLOD OG AFFALD. DERUDOVER ER HYLLAND ERIKSEN PROFESSOR I ANTROPOLOGI VED AFDELING FOR SOCIALANTROPOLOGI VED OSLO UNIVERSITET OG IVRIG DELTAGER I DEN OFFENTLIGE DEBAT I NORGE.

ULRIK HØJ JOHNSEN HAR ALTID VÆRET EN SAMLER – TIL STOR IRRITATION FOR HANS NÆRMESTE. INTERESSEN FOR TING OG DERES FORTÆLLINGER HAR DOG BRAGT HAM TIL DE ETNOGRAFISKE SAMLINGER, MOESGAARD MUSEUM, HVOR HAN SOM ANTROPOLOG OG MUSEUMSINSPEKTØR I RIGT MÅL KAN FÅ AFLØB FOR SINE TENDENSER.

ÅRSMØDE I DANSK ETNOGRAFISK FORENING

22. OKTOBER PÅ MOESGAARD KL. 18-22

I ANLEDNING AF

JORDENS FOLKS 50 ÅRS JUBILÆUM

For første gang uddeles

Dansk Etnografisk Forenings Formidlingspris.

Se de 3 nominerede på www.etnografiskforening.dk

Vinderen udpeges af en jury nedsat af foreningens bestyrelse.

Foruden formidlingsprisen vil der være foredrag og et let traktement.

Tilmelding på www.etnografiskforening.dk. Her findes også detaljeret program.

Se i øvrigt foreningens nye bogtilbud på hjemmesiden.

Følg også foreningen på facebook.

Send din mailadresse og dit telefonnummer til

kontakt@etnografiskforening.dk

så vi kan holde dig opdateret med aktiviteter og tilbud

FIKTION SOM METODE

Denne artikel tager udgangspunkt i en fiktiv historie om en ung kvindes liv i millionbyen Recife, i Nordøstbrasilien. Den beskriver, hvordan antropologens fiktion blev oplevet af en ung kvinde i felten. Artiklen handler på den baggrund om, hvordan fiktion kan bruges som antropologisk metode. I det konkrete tilfælde gav metoden indsigt i, hvordan fiktion i hverdagslivet kan udgøre en 'håbets metode', som holder muligheden for det ellers umulige åben.

af ANNE LINE DALSGÅRD

” Her! Læs den bog, så ved du alt om mig”. Evinha stak mig en lille paperback, med næsten gult papir og en laset forside. *Julia* hed den. Jeg tog den med mig og sørgede for at læse den, før jeg skulle møde hende igen. Jeg var interesseret i Evinha's liv, havde kendt hende siden hun var 15, og nu – 29 år gammel – var hun en af hovedpersonerne i mit feltarbejde. Romanen handlede om en ung kvinde i USA, som var indretningsarkitekt, hun havde netop startet egen virksomhed, mødte så en mand som hun først syntes var en overfladisk, rig playboy, siden kom til at elske dybt. Julia selv var slank

og lyshåret (stod det i bogen eller forestillede jeg mig det?), bar helt sikkert jeans og flade sko, og så blændende ud i den silkekjole hun til sidst havde på til brylluppet. Frisk, smart og selvstændig. Behøver jeg at sige, at romanen var meget forudsigelig, og at jeg blev helt opslugt af den? Måske ikke. Men det er relevant at fortælle, at jeg absolut ikke kunne se lighedspunkter mellem Julia og Evinha. Hvad havde Evinha ment?

I det følgende vil jeg først præsentere min egen fiktive beskrivelse af en ung kvindes liv (delvist bygget på Evinhas historie), derpå reflektere over fiktionens plads i

hverdagslivet som en håbets metode, for til sidst at konstatere hvordan fiktion kan bruges metodisk i et antropologisk feltarbejde. Feltarbejdet, jeg trækker på, fandt sted i et fattigt kvarter i udkanten af millionbyen Recife i Nordøstbrasilien. Evinha er af afrobrasiliansk afstamning, har kruset hår og den næse og de læber, som forbindes med fattigdom i Brasilien. Hun er vokset op i et hus på invaderet terræn, i en såkaldt *favela*, med forældre som kun havde til det nødvendigeste. Huset, de boede i, fik aldrig indlagt toilet, og vinduesåbningerne er den dag i dag uden vinduer. Det spiller imidlertid ingen rolle for det efterfølgende, for Evinha er for længst flyttet hjemmefra og bor nu med mand og to børn. Hun er blevet lidt rundere med tiden, men det forhindrer ikke, at hun skruer sig ned i et par stramme shorts, når hun skal på gaden.

EN FIKTIV HISTORIE

Det er længe siden, at Betty har grædt sidst. Hun har en vild trang til at give efter og hulke vrangen ud. Hun trækker benene op under sig, og sætter gyngestolen i bevægelse. Hun er ked af det, ja, og trænger til at nogen skal holde om hende.

Regnen støver ned igennem tagstenene, som aldrig har været helt tætte. Hun kan høre den plaske tungt ned på cementen udenfor. Lydene er kommet nærmere, og myggene har sat sig på væggen.

Stolens rokken får hende til at falde til ro. Hun holder den i gang for at holde tårerne væk. Som en slags besværgelse. "Betty! Skynd dig. Nøglen!" Hun rejser sig ikke. "Beetty!" Han bliver ved, men hun gider ikke

rejse sig. Gider ikke gå ud og åbne lågen, så faren kan komme ind. Føler sig pludselig helt mat. Rokker bare. "Betty, meu Deus! Kom nu og åbn!" Hun tager nøglen, går ud i den smattede gård og åbner hængelåsen på lågen. Hængslerne hviner, og lågen skal løftes tilbage på plads. Hun sætter kæden fast om tremmerne igen og hængelåsen på. Klik! "Har du spist?" Spørger han på vej ind. Han går hurtigt gennem regnen. Hun så straks, at han havde drukket, øjnene bliver altid brunlige i det hvide. Hun er sulten, men siger alligevel ja. "Du skal spise godt, min pige. Jeg har taget brød med hjem". Betty siger ikke noget. Vender tilbage til gyngestolen og tænder TV'et. Det er så lille og billedet så fuld af flimmer. Faktisk kan man ikke se ret meget, men det er en undskyldning for at lukke farens snak ude. Otte-novelaen er i gang. En eller anden middelklassefrue har besøg af sin søn. Deres stemmer er skingre, hurtige replikker efter hinanden. Et ligegyldigt skænderi.

Faren rumsterer i køkkenet, lyden af æg som steger. Snart spreder også lugten af dampet cuscuz sig i stuen. Den bulede dampgryde er hendes barndom. Låget kan ikke længere klemmes fast, og lugten som så så meget mere frit bevæger sig ud i stuen, bærer den med sig, lykken ved at være hjemme dengang hun endnu ikke vidste, hvem hun var. Hvor forbandet forventeligt hun ville leve sit liv. Dengang hun troede, at altting var hendes, og at hun kunne vælge. Det værste var ikke skuffelsen, men at ingen fortalte hende sandheden.

Pift, råb og høj latter ude ved lågen. "Betti!!!!!!" Faren går ud og åbner. Kommer ind sammen med søsteren. "Sikken en regn! Jeg var nær skyllet helt ned på hovedvejen,

måtte tage sandalerne af for, at de ikke skulle løbe i forvejen!" Pjat og grin som altid. Anitas shorts og ben er pladret til med mudder, som sandalerne har slynget op. Anita henter et håndklæde i køkkenet. Mens hun tørrer sig, ser hun på søsteren. Alvor. Men så hurtigt drilsk. Hun kan ikke lade være. Det er trættende, men også en slags beskyttelse. Det er sjældent muligt at tale om problemer, når Anita er i nærheden. Betty rejser sig fra gyngestolen og ser til drengen. Brysterne spænder. Hun retter på det lille tæppe uden helt at gøre sig klart, om hun ønsker, han skal vågne. Hun lader en hånd glide langsomt gennem håret og retter på natkjolen, som hun har gået rundt i hele dagen. Anita har sat sig ved bordet. Betty sætter sig hen til hende. Der ligger krummer fra brødet i morges. Hun har ikke tørret voksdugen af, og opvasken roder i køkkenet. Anita, kære søster med det frække smil og de lange negle, hvorfor ikke bare én gang være stille og række mig hånden? En sø af regnvand på dugen. Betty trækker den ud i en stribe med fingeren. Faren sætter cuscuz, brød og æg på en tallerken foran hende og sætter sig selv i gyngestolen med en fyldt tallerken.

Hun retter sig op og begynder at stikke til maden. Anita fortæller om sit nye job på telefonselskabet. Mobilkunderne ringer ind med tåbelige spørgsmål. Man bruger for meget tid på dem, og hun er begyndt bare at bryde dem af, hvis det trækker ud. Hun arbejder på akkord. Har fået ondt i håndledet af musen. Arbejder for længe ved computeren hver dag. Måske må hun snart holde op igen. Hun klarer sig ellers godt på jobbet. Fik ros forleden. Snak, snak, snak. Pludselig alligevel hul igennem: "Du må finde dig et job hurtigst

muligt, søster, ellers bliver du tosset! Du kan ikke gå her og lade dig forsørge af far". Anita kaster et blik på faren, han spiser og ser TV. Med lav stemme siger hun, "Folk er begyndt at sladre om dig". Anita kender til sladder, hun har selv været udsat for den. Man må gå hen ad gaden med prikken i ryggen og stilheden larmende i ørerne, når

sladder, den samler sig om en. Den er ond og viljesløs på samme tid. Anita græd meget, da man sagde om hende, at hun var en luder, at hendes datter havde mange fædre, at hun spredte benene for hvem som helst. Hun græd mest af alt, fordi hun havde elsket, og fordi hun vidste, man kunne være lykkelig.

Hvorfor taler Anita om sladder?

Ved hun ikke, at man må lade den gå? At der ikke er plads i livet til at bekymre sig om sladder? Folk må mene, hvad de vil. Man har sin egen indre verden at tage sig af, den ydre er bare til for, at man kan overleve. Man har brug for den, men kun fordi man skal have mad, et sted at sove, arbejde, sex. Det er afgrunden inde i en selv, der er det virkelige.

Lysten, skønheden og smerten som har fortættet sig og river i kroppen. Det er her, hun lever. Betty ser søsterens hånd bevæge sig i luften, de lange fingre som neglene gør endnu længere. Hænderne ligner insekter, lange ben, spidse klør, knækkene ved leddene. Anita lever et andet liv end hun selv gør. Anita er god, Anita er kærlig, Anita tror på at man kan æn-

dre historien ved at elske et andet menneske. Anita fastholder stædigt, at hendes barn er et ønskebarn. Et kærlighedsbarn.

Et sex-barn? Det ord findes ikke. Men børnene findes. Man tror det er i dumhed, de unge kvinder bliver gravide. Men Betty var ikke dum. Hun var vild. Kroppen vibrerende og stærk. Mørket omsluttende hende, pulsede igennem hende og trak hende nedad. I lyset hos lægen, da prøven bekræftede hendes tilstand, var alt anderledes og for sent. Hun var nået frem som forventet. En ud af et stort antal alt for unge mødre, som har været ubetænksomme og ikke brugt prævention. Typisk for sin økonomiske status og sin bopæl i et fattigt kvarter. Hun og Anita tæller i samme statistik. Anita har rejst sig og taget drengen op. Han græder sin lille tørre knitren. Anita går lidt rundt med ham og forsøger med små lyde at få ham til at holde op med at græde, men han er åbenlyst sulten. "Du skulle selv have spist noget, Betty" siger faren, da han tager hendes tallerken ud i køkkenet. Betty ser efter ham og spekulerer på, hvad han ønsker sig af livet. Hun spekulerer også på, hvad hun selv skal stille op. Hvordan hun skal forsørge barnet og sig selv?

Hun rejser sig og henter drengen. Han er så lille, numsen er bare en håndfuld og den lille krop er sært løs i det. Hun må holde den sammen, tæt ind til sin egen. Drengen sutter, forslugent, koblet på brystet som en lille sugekop. Trækket i livmoderen gør næsten ondt, men hun lader ham suge til. Hun ved godt, at hun kan klare det. De to sammen kan nære hinanden, hun kan få ham til at vokse, gå, tale, han kan få hende til at modnes, planlægge og tage ansvar. De er hinandens stiger. Der er langt af falde, men de vil holde

sammen. Der er ingen, der kender historien herfra og frem, men det er en lettelse ikke længere at skulle kæmpe imod forventningerne. Betty gynger lige så stille med stolen. Drengen er faldet i søvn, og hun lægger selv hovedet tilbage og lader lydende falde til ro omkring sig. Der er ikke noget at være urolig for. Det er sket. Af det kan alting opstå.

En sand historie

Jeg havde skrevet historien herover, mens jeg var hjemme i Danmark. Jeg ville gerne give noget tilbage til de unge kvinder, jeg havde interviewet under mit feltarbejde. Mente, at der var brug for litteratur, som beskrev deres virkelighed i modsætning til *Julia* og de andre romaner om romantisk kærlighed, som tilsyneladende var de eneste bøger, de havde adgang til. Da jeg kom tilbage på feltarbejde, bad jeg nogle af de unge kvinder i kvarteret læse mit forsøg udi litterær beskrivelse. Som den første læste Evinhas søster Janny min tekst, hvorpå hun slog sin datter på tre år, fordi hun plagede om et eller andet, og træt sagde til mig at hun måtte gå. Hun skulle på arbejde og Nici, datteren, skulle passes. Ingen kommentarer til teksten. Jeg forstod aldrig, hvorfor Janny var kommet på besøg, og jeg fortrød, at jeg havde benyttet lejligheden til mit eget formål. Da jeg spurgte Evinha om at læse, sørgede jeg for at øjeblikket var mere passende. "Kunne det her ske, Evinha, eller er det ikke virkeligt?" spurgte jeg.

Evinha svarede: "Jo det kunne det godt - historien giver et godt indtryk af, hvordan det foregår i virkeligheden. Kærlighedsromanerne

er mere en fantasi om et liv, som ikke findes. De vanskeligheder, personerne har, kommer de hurtigt over; der er altid en person som hjælper, men i virkelighed sker det ikke, vi får børn, må bo hos forældrene... Men du må tilføje noget til historien: Her kunne

du skrive noget om hendes udseende, for at identificere hende, ansigtet, 'Betty er en slank kvinde, smukke øjne, hendes læber...' Hvis det skal være virkeligt? Så er hun ikke en kvinde med en perfekt krop, hun er en meter og 60, sort hår, brune øjne, et sørgmodigt

udtryk, lys eller mørk hud, tænk-som. Du må også beskrive hendes alder: Da jeg læste om hende, så jeg hende som ung, en teenager som havde fejlet (*que error*). Der hvor faren kommer og kalder på hende, der kan du skrive nogle linjer om hendes tanker ...'Betty lyt-

tede eftertænksomt til regnen, Min gud, jeg gav mig hen til den mand, troede på ham, tænkte at jeg nu skulle være lykkelig. Nu er jeg her, hvad skal jeg gøre? Hvem kan hjælpe mig? Vi må vide hvad hun tænker, så vi kan blive revet med af historien. Hvordan den

skal fortsætte? Jo, hun finder et arbejde og sætter barnet i børnehave. Og på dette arbejde... her kommer min del (Evinha ændrer tonefald og sænker stemmen), min drøm om den perfekte kærlighed: Mine venner på arbejde inviterer mig til en fest, jeg tænker

jeg vil smutte forbi og får nogen til at passe barnet, men jeg kan ikke blive længe til festen, for jeg skal med sidste bus hjem. Hun må pludselig løbe, vennerne siger de vil køre hende, men de har drukket, og hun vælger at tage alene afsted. Hun kommer for sent til bussen og beslutter sig for at gå. Hun opdager, at der går nogen bag hende, to mænd, og hun bliver nervøs. Hun kender ikke gaden og ved ikke, hvad hun skal gøre. Så ser hun nogle unge mænd stå og snakke uden for et hus. Hun tænker hurtigt, skynder sig hen til dem som skulle hun møde dem, hun går hen til den flotteste fyr – efter min mening – lys i huden med blå øjne og brunt hår, Michael (sagt på engelsk). Hun giver ham et kys, 'hej min elskede, undskyld jeg kommer for sent', og så hvisker hun ham i øret 'undskyld, der er to mænd efter mig, kan du hjælpe?', og han tager hende med ind i huset. Hun hilser på forældrene, og de lader hende sove hos dem til næste dag. Han sover i stuen, og hun sover i hans seng. Hun sover kun i trusser (Evinha trækker sætningen ud, opbygger spænding gennem sit tonefald), det er sådan hun kan lide at sove, og i løbet af natten vågner hun og hører regnen på taget. Hun får lyst til regnbad – det kan jeg selv godt lide – og da han ligger vågen i stuen, fordi det der kys helt har forstyrret ham, låner hun en T-shirt af ham. Hun står der i regnen i T-shirt og trusser og bliver helt våd, tøjet klistrer til kroppen på hende. Om morgenen vågner jeg efter at have sovet som en prinsesse og går uden at sige noget til nogen. I dagene efter ved jeg ikke, hvad jeg skal gøre. Mine venner ser, at jeg er trist, inviterer mig ud og jeg

fortæller historien. En af dem fortæller ham, hvem jeg er; han opsøger mig, og vi begynder at have et forhold... Det er sådan det kunne fortsætte! Hun møder nogen enten gennem børnehaven eller gennem arbejdet. Men det smukkeste ville nok være, hvis det var barnets far. Han går gennem en svær periode, han er måske syg eller kommer ud for et uheld – mange kommer galt afsted på motorcykler – og hun er den eneste, som besøger ham på hospitalet, plejer ham hjemme. Alle vennerne, som han tidligere festede med, er pludselig væk, og hun er den eneste han har. Han forstår, at hun er hans kvinde, hans kærlighed, for livet. Han kommer sig, elsker hende, ser barnets første skridt, hører barnet sige 'Papail'".

Da jeg spørger Evinha, om den slags historier findes i virkeligheden, svarer hun nøgternt: "Vel, jeg er ikke den bedste person til at besvare det spørgsmål, for jeg tror ikke på det. Jeg vil gerne læse om det, jeg vil gerne ud af min egen virkelighed, jeg ville ønske, at det fandtes, jeg ved der er folk som lever lykkeligt sammen. Men jeg ved også, at de fleste par har deres kampe og det ender med at en af dem må bøje hovedet. Det er ofte kvinden. Ligesom mig. Jeg troede, jeg skulle være den lykkeligste i verden, troede jeg havde *O Marido* (ægteemand), *O Michael*. Han findes, men han er ikke for mig. Nå, hvis du kan lide det forslag, så skriver du det bare ind".

Fiktion som håbefuld praksis

Gennem Evinha's bidrag til min historie fik jeg indblik i hendes drømme om romantisk kærlighed og en mand, som ikke taler ondt til hende. *O Michael*, fortæller hun,

kunne aldrig finde på at ville gøre hende ked af det, ikke sige bitre ting. Men vigtigst var måske, at jeg fik indblik i, hvordan Evinha lever med drømmene. I sine ideer til historiens fortsættelse skiftede Evinha mellem at tale om 'hun' og 'jeg', som var historien hendes egen. Hun havde før fortalt mig om regnbad – om at sidde ude i regnen, med håret ned i øjnene og græde på triste dage. I Evinha's udgave af historien tænker Betty "Nu er jeg her, hvad skal jeg gøre? Hvem kan hjælpe mig?", mens regnen trommer på taget, og senere står hun i regnen og – det må man forestille sig – bliver begæret netop sådan af den unge mand, som formentlig stadig ikke kan sove. Den eftertænksomme, længselsfulde person har ikke megen plads i Evinha's hverdag, men i hendes drømme er det den, som er den attråværdige.

Antropologen Nigel Rapport skriver et sted om *gratuitousness* (måske bedst oversat som 'overflod' og 'overfløddighed' på en gang) - om det indre liv som umotiveret animerer hverdagens socialitet og af og til bryder dens konventioner. Hverdagen har sin rytme og sit indhold, men mens den står på, lever man i sin egen indre samtale, som andre ikke umiddelbart har adgang til. Den indre verden kan uventet bryde igennem den socialt accepterede overflade. Den kan også bare tilføre en tone eller farve til det sociale liv, som udspiller sig. Det er som sådan jeg forstår, hvad Evinha gør, da hun rækker mig *Julia* og siger "Læs den, så ved du alt om mig". Bogen beskriver ikke Evinha's indre liv, men det at hun har læst den, er en oplysning til mig om hende. "Jeg længes" kunne hun

også have sagt. Jeg kan ikke længere huske, hvad der skete bagefter. Højst sandsynligt lo hun. Evinha er som Anita, det er kun kortvarigt at tale alvor med hende.

Men hvad vil det sige at længes? At leve med en mulighed, som lige nu er umulig? Længsel må være tæt forbundet med håb, i hvert

fald hvis man som Evinha må holde humøret oppe. Ifølge antropologen Hirokazu Miyazaki er håb ikke en positiv følelse i forhold til fremtiden eller en religiøs forventning; det er en måde at leve tid på. En metode hvor viden ikke udspringer af fortid, men af fremtid. Selvom fortiden

fortæller noget andet, leves nuet i forhold til en lovende fremtid. Miyazaki udvikler denne teori om håb i forbindelse med blandt andet analysen af et gavegivningsritual på Fiji. I ritualet opstår ifølge Miyazaki et tomrum, hvor noget andet end menneskers handlekraft må træde ind og få den øn-

skede fremtid til at ske fyldest. Udførelsen af ritualet er med andre ord en håbefuld praksis i en situation, hvor man ikke selv kan få tingene til at ske.

Håb og magtesløshed er to sider af samme sag. Paradoksalt nok synes der ikke at være anden vej ud af magtesløshed end at ac-

ceptere, at den er en del af livet. Håbet, som holdes åbent i gentagelsen af ritualer, består – så vidt jeg forstår det – i at blive ved, indtil omstændighederne, de højere magter eller noget andet griber ind og ændrer tingenes gang. Udtrykket 'at noget skriger til himlen' får en meget specifik betydning her. Det er sådan jeg ser Evinhas læsning af kærlighedsromaner som *Julia*. Hun lever en hverdag fuld af skænderier med manden, som hun har sit yngste barn med, en hverdag udfyldt af tøjvask, en helt urimelig økonomi, mad som mætter men aldrig

smager rigtigt godt, og slægtninge som er til besvær. Men hun drømmer, sidder i regnen, klæder sig smart, og slentrer når hun går, så man kan se, at hun har mere i sig end slid og træthed, og igennem det holdes den mulighed åben, at livet kunne være anderledes. *O Michael* kunne komme forbi. Hun ved godt, at det ikke sker, det fortæller fortiden og alt det, hun ser omkring sig; men hun handler alligevel som om.

Fiktion som etnografisk metode

Antropologer undersøger socialt liv, det vil sige, det liv som udspiller

sig i relationer mellem mennesker. Her har jeg imidlertid været interesseret i det indre liv, som ligger udenfor det relationelle, eller som i hvert fald opleves som sådan. Afgrunden inde i en. Er det stadig antropologi, jeg laver? Det vil jeg mene. Man kan se Evinhas længsel og regnvejrs-rum for eftertanke som produkter af det sociale. Som overskud fra det liv, hun lever med mand, børn, arbejde, husleje og opvask. Man kan også se det omvendt, så det sociale er den del af Evinhas subjektive liv, det lader sig gøre at praktisere. Det er et stående antropologisk spørgsmål,

hvordan det subjektive og det sociale hænger sammen, men til-sidesættes som antropologisk uvæsentligt kan det subjektive ikke.

På samme måde er forholdet mellem fiktion og virkelighed et centralt antropologisk spørgsmål, både teoretisk og metodisk. Jeg mener, at fiktion kan være virkelig uvirkelighed. Teksten om Betty herover er på sin vis ren fiktion, ikke bare fordi al antropologi er fiktion i betydningen "skabt", som Clifford Geertz skriver, men fordi den er skabt ene og alene af min fantasi. Den er, hvad Geertz tager afstand fra: Et 'som om' tanke-

eksperiment. Samtidig har teksten kastet en anden fiktion af sig, nemlig Evinhas. Min forestilling om unge kvinders tanker om liv og moderskab i kvarteret har altså været metodisk virksom, hvorved den er blevet del af den virkelighed, jeg har undersøgt. Man kan sige, at den har fungeret som en intervention i felten. Jeg har andesteds skrevet om, hvordan feltarbejderens formodninger om andre menneskers subjektive liv altid må spille ind på den antropologiske viden, og jeg har argumenteret for, at vi derfor kan have gavn af at explicitere disse for-

modninger ved at skrive fiktion, så de træder frem, som det de er. Mit argument var dengang et epistemologisk argument.

I denne artikel er argumentet metodisk: at explicitere sin forestilling om den andens indre samtaler kan føre til et 'udbrud' fra denne samtale. Evinhas udbrud var en romantisk krølle på en historie, hun kendte alt for godt. Hendes søster slog i stedet sin datter. Tilbage står et spørgsmål om etik, om antropologi som mellemmenneskeligt anliggende, måske det vigtigste spørgsmål af dem alle. Men det må lige nu forblive åbent. ■

Forslag til videre læsning:

Dalsgård, Anne Line. 2014. "Streger på nattehimlen. Om subjektivitet og fiktion i antropologisk analyse". *Tidsskriftet Antropologi* 69: 27-44.

Miyazaki, Hirozaku. 2004. *The method of hope – anthropology, philosophy, and Fijian knowledge*. Stanford: Stanford University Press.

Rapport, Nigel. 2008. 'Gratuitousness: Notes towards an anthropology of interiority.' *The Australian Journal of Anthropology* 19(3): 330-348.

ANNE LINE DALSGÅRD ER LEKTOR I ANTROPOLOGI VED AARHUS UNIVERSITET. HUN HAR SIDEN 1997 JÆVNLT UDFØRT ETNOGRAFISK FELTARBEJDE I RECIFE, NORDØSTBRASILLEN, OG HAR OFTE EKSPERIMENTERET MED SKRIVESTIL OG GENRE I SIN FORMIDLING AF DETTE ARBEJDE. HUN ER BLANDT ANDET FORFATTER TIL MONOGRAFIEN MATTERS OF LIFE AND LONGING: FEMALE STERILISATION IN NORTHEAST BRAZIL (2004).

alle fotos, Hans Christian Jacobsen

KONFLIKTANALYSE OG ANTROPOLOGI

HUMANITÆR

INTERVENTION I

ØSTTIMOR

Den massive internationale tilstedeværelse, som Østtimor har huset siden løsrivelsen fra Indonesien i 1999, beskrives ofte som isoleret fra den lokale politiske udvikling. Imidlertid bør FN-missionen ses som en integreret del af det politiske rum i Østtimor, og som medskaber af den politiske atmosfære af usikkerhed, der har præget landets første årti som uafhængig nation.

af MAJ NYGAARD-CHRISTENSEN

Humanitære interventioner er i dag blevet en tilbagevendende respons på konflikt- og kriseramte samfund. Interventioner tænkes bredt som en slags ordensgenererende mekanismer, hvis formål er at respondere på lokal politisk ustabilitet i verdens krisepunkter. Meget af forskningen om humanitære interventioner har været motiveret af en særlig interesse i hvorvidt disse interventioner 'virker'; gør de dét, de skal; formår

de at bidrage til rehabiliteringen af den sociale og politiske orden? En anden tendens i interventionsforskningen er, at interventioners upartiskhed i forhold til lokale politiske dynamikker ofte tages for givet. Interventioner undersøges således typisk som en ekstern størrelse, der opererer relativt uafhængigt af lokale politiske dynamikker.

I min forskning i Østtimor, der har huset en af de mest omfattende FN-interventioner til dato, har

jeg fundet, at den evaluerende tendens der præger mange interventionsstudier, gør at nogle af de bredere og mindre målbare effekter af den massive internationale tilstedeværelse, der udgør en intervention, overses. Sidstnævnte har været omdrejningspunktet i min forskning om FN-interventionen i Østtimor. I min forskning om demokratarådgivning i Østtimor har jeg undersøgt de sociale, politiske og materielle praksisser der

I FN-hovedkvarteret Obrigado Barrack.

har akkompagneret FN-tilstedeværelsen i landet. Især har jeg beskæftiget mig med, hvordan den omfattende internationale tilstedeværelse har været en medskab af den atmosfære af usikkerhed, der prægede landets første årti som uafhængig nation. Artiklen her fører os tilbage til 2007, tidspunktet for en lokal politisk krise der begyndte i 2006 og stadig var igangværende under mit ph.d.-faltarbejde. Lad os, på klas-

sisk etnografisk vis, begynde med en ankomstfortælling.

Ankomst

Da jeg i februar 2007 landede i Dilis lille lufthavn, glædede jeg mig til at se min veninde Anna, som jeg havde boet med under tidligere feltarbejde. Jeg var derfor noget overrasket da hun, i stedet for at hilse på mig, tavst og bestemt hev mig hen til en taxa ejet af hendes mand, som straks kørte os væk fra

lufthavnen. På vejen begyndte jeg at indtage det radikalt forandrede indtryk byen gjorde. En enorm flygtningelejr trykkede sig helt op mod lufthavnens parkeringsplads. På vejen fra lufthavnen lå de stadig rygende rester fra brændte bildæk, og på hovedvejen kom FN-politibiler susende. Jeg stirrede målløst, da også en kampvogn kom kørende i modsatte retning. Joaquim, Annas mand, grinede. "Du ligner landsbyboerne fra bjergene,

Graffiti i byen Baucau i 2007.

når de kommer her første gang efter krisen", sagde han; det første han havde vovet at sige, efter vi satte os ind i bilen. Det viste sig, at kort før min ankomst var en beboer i flygtningelejren blevet skudt og dræbt af medlemmer af de australsk ledede fredsbevarende tropper (ISF), der selv var blevet beskydt med pile og havde besvaret angrebet med skud. Mindst én anden yngre mand døde senere af skudsår. Der havde derfor været protester i lufthavnsområdet, der fortsat var præget af en trykket stemning. Over vejen kredsede en helikopter, og bevæbnede tropper stod vagt ved den australske ambassade, med ansigterne beskyttet af hjelme med jerngitre. Senere på dagen ankom vi til det nabolag, hvor Anna nu havde bosat sig med sin mand, og hvor jeg ledte efter et hus til at bo i under feltarbejdet. Kort efter besøgte jeg en udlejningsvilla overfor Anna og Joa-

quims hus, hvor en tysk mand hastigt pakkede sine ejendele ned i papkasser. Thomas, der var FN-politimand, sukkede arrigt. "10 år i fredsbevarende missioner, men nu har jeg fået nok!", udbrød han. Han mente, at jeg havde valgt et forfærdeligt tidspunkt for mit feltarbejde. "Det er krisen", sagde han, og nikkede i retning mod hovedvejen, "det kommer kun til at blive værre, at du ved det", konkluderede han. Jeg lejede ikke Thomas hus, men flyttede ind i et hus ved siden af Anna og Joaquims, ejet af en lokal politikvinde, hvor jeg kom til at tilbringe det næste år.

FN-intervention

Efter Østtimors konfliktfyldte løsrivelse fra Indonesien i 1999, efter 24 års besættelse, kom en periode med altomfattende FN-administration. For første gang fungerede FN som både statsopbygger og

statsadministration. Mellem 1999 og 2002 havde FN til rolle at opbygge en ny stat, assistere med regeringsdannelse og udviklingen af en forfatning, et lovgivningssystem, og i det hele taget alle de institutioner, der skulle til for at skabe et uafhængigt land. Trods den massive ødelæggelse der fulgte i hælene på folkeafstemningen for uafhængighed, var transitionsperioden præget af en enorm optimisme. Østtimor skulle blive årtusindskiftets nyeste nation, en mirakel-stat, der kunne være med til at genoprette FN's omdømme efter en række fejlslagne interventioner i 1990ernes konflikter i blandt andet Rwanda, Bosnien, og Somalia. Lynhurtigt blev Østtimor omtalt som en 'succeshistorie'; som en 'model' for internationalt styrede demokratiserings- og nationsopbygningsprocesser. På baggrund af de enorme forventninger der i denne periode blev skabt til Østi-

Utrygge aftner under krisen.

mors potentiale – lokalt såvel som internationalt – var krisen i 2006-2007 en enorm skuffelse.

Krisen

Kort opridset tog krisen, som den politiske uro lokalt blev omtalt, sin begyndelse i uroligheder året før, der opstod da omkring en tredjedel af hæren blev fyret i kølvandet på en række protester og strejker anført af soldater fra landets vestlige distrikter. Mange soldater var tidligere modstandskæmpere, der efter uafhængigheden i 2002 blev indlemmet i den nye nations hær. De strejkende soldater mente, at deres kolleger fra øst, et distrikt der stærkt associeres med den væbnede modstandskamp, blev favoriseret og forfordelt på grund af deres særlige ofre til modstandskampen, og dermed til den nationale uafhængighed. Øst-vest-opdelingen hænger altså tæt sammen med modstandskampen, som igen

er tæt forbundet med hvordan goder og privilegier distribueres i den nye nation, samt ideen om at dé, der har ofret mest, har mere ret til politisk deltagelse. Krisen i hæren bredte sig til den civile befolkning, hvor især folk fra de østlige distrikter blev ofre for angreb og husnedbrændinger, herunder Anna, hvis hjem blev brændt i 2006. Mod slutningen af året var op mod 100.000 internt fordrevne, hovedsageligt bosat i flygtningelejre overalt i byen, mens andre midlertidigt vendte tilbage til deres hjemdistrikter. Der opstod yderligere gnidninger mellem hæren og politiet, og i august trådte premierministeren af under beskyldning for at have støttet voldelige sammenstød mellem civile (en beskyldning han senere blev frikendt for). Således var krisen kendetegnet af det hele eller delvise sammenbrud af alle ordensgenererende mekanismer – hæren, po-

litiet, samt regeringen. I 2007 var de værste voldshandlinger stoppet, selv om der atter udbrød midlertidig konflikt i kølvandet på det parlamentsvalg, der blev afholdt i juni samme år. De fleste dage var præget af mindre begivenheder, såsom unge fyre, der kastede sten efter forbipasserende biler og enkelte bandeopgør, men altid af forventningen om, at ny uro var nært opstående.

I størstedelen af året bestod krisen således nærmere af en trykket politisk atmosfære, end egentlige voldshandlinger. Alligevel talte folk konstant om 'krisen'. Satte man sig ind i en taxa behøvedes man blot spørge vagt til 'krisen', for at få en langvarig fortælling om de seneste rygter og begivenheder samt klager over den statslige elites dårlige håndtering af krisen. 'Krisen' udgjorde et altid igangværende narrativ, diskuteret i flygtige møder mellem fremmede i offentlige

Valgobservatører under parlamentsvalget i 2007.

transportmidler, i lokale aviser og radioudsendelser, samt konstant i diskussioner mellem familiemedlemmer og venner i private hjem.

Hvis ikke krisen nødvendigvis bestod af bestemte konkrete begivenheder, hvordan opstod så denne konstante opmærksomhed mod krisen, og hvordan etableredes forestillingen om, at nye voldshandlinger altid var igangværende eller snart opstående? Med andre ord, hvad muliggjorde denne konstante opmærksomhed mod krisen, selv i perioder med langvarig

ro? I resten af denne artikel vil jeg se på hvilken rolle FN-interventionen havde i produktionen af denne form for usikkerhed som krisesnakken er udtryk for.

Interventionens Materielle Tilstedeværelse

Ligesom mine informanter – Østtimoresere samt internationale demokratirådgivere – tog jeg del i de konstante diskussioner om krisen og forsøgte, når jeg bevægede mig rundt i byen at aflæse omgivelserne for tegn på, at der kunne

være uro under opsejling. Antropologen Patricia Spyer har introduceret begreberne 'hyperfortolkning' (hyperhermeneutics) og anticiperende praksisser (anticipatory practices) til at beskrive den måde, hvorpå folk i krisesituationer kontant forsøger at aflæse og fortolke deres omgivelser for mulige tegn på fare eller uro. Begreberne indikerer også, at denne forventning om uro ofte har konkrete konsekvenser, når folk foretager bestemte handlinger i forventning om, at noget vil ske. I Dili

i 2007 begyndte folk for eksempel gentagne gange at pakke deres ejendele sammen, så de var klar til flugt, hvis der igen skulle udbryde uro. Samtidig skete det også ofte, at planer blev udsat på ubestemt tid, mens folk afventede krisens udvikling. 'Vi må følge situationen', eller, 'vi må følge krisen', sagde min veninde Anna således ofte, hvis yngre medlemmer af husstanden – niecer og nevøer, der boede hos hende og Joaquim i hovedstaden – udtrykte ønske om at flytte, starte uddannelse, eller skifte arbejdsplads. Men hvis krisen var så åbenlys, hvordan manifesterede den sig på daglig basis?

Med henvisning til Patricia Spyers begreb 'hyperfortolkning', der beskriver en aflæsning af omgivelserne, beskriver Nils Bubandt hvordan denne aflæsning ikke ville være mulig uden tekstualiseringen af disse. Nils Bubandt bruger begrebet hypertextualisering til at beskrive, hvordan der ofte foregår en intens tekstualisering af omgivelserne i krisesituationer. Eksempelvis blev broer, mure og husmure langs trafikerede veje overskrevet med graffiti i form af politiske synspunkter – heroiseringen af nogle ledere og dæmoniseringen af andre - i perioder med forøget uro. Nye eksplosioner af graffiti var således på en og samme tid med til at beskrive og producere en atmosfære af ængstelse og usikkerhed. Men beskrivelsen eller tekstualiseringen af 'krisen' var ikke kun et lokalt fænomen. Halvvejs igennem mit feltarbejde blev jeg som valgobservatør tilknyttet Ngo'ernes sms-netværk, hvor tekstbeskeder blev sendt ud hver gang nogle var vidne til – eller hørte om – voldshandlinger eller lignende og rapporterede disse til net-

værket. I starten var jeg taknemmelig for denne mulighed, da jeg ikke tidligere havde haft nogen institutionel opbakning i tilfælde af at situationen forværredes. Hidtil havde min eneste egentlige mulighed for at opnå viden om, hvad der foregik været, som det var tilfældet hos mine Østtimoresiske venner, at lytte til de rygter der cirkulerede. Nu fik jeg imidlertid en strøm af information i løbet af dagen: "Mænd med macheter set i Hudi Laran", "to grupper lægger op til slåskamp i Bairro Pite", "stenkast på Comoro Road". Også Anna og Joaquim samt vores naboer satte pris på denne nye teknologi og muligheden for løbende at blive opdateret på hændelser i byen og dermed navigere sikrere rundt i byen. Folk i nabolaget begyndte at spørge mig, om jeg ville videre-sende de vigtigste beskeder til dem og henvendte sig ofte til mig sidst på dagen for at høre, hvad der var blevet sendt ud i løbet af dagen. Gennem tekstbeskederne fik vi pludselig en strøm af informationer om, hvad der foregik i byen. I stedet for at bidrage til en følelse af sikkerhed, gjorde de imidlertid at en lang række hændelser, vi ellers aldrig ville have hørt om, fandt frem til vores nabolag. Dermed forstærkede de vores fornemmelse af det urbane rum som kriseramt og farligt. Når særligt mange beskeder blev sendt ud på en dag bidrog de til forventningen om, at nu ville uroen snart kulminere igen.

Tekstnetværket kan betegnes som en ud af mange 'sikkerhedsteknologier', som havde til formål at bidrage til folks sikkerhed under krisen ved at distribuere information om begivenheder i hovedstaden, men som i praksis havde den

modsatte effekt. Af andre kan nævnes daglige sikkerhedsbriefinger udsendt af FN-politiet, rejseadvarsler der advarede alle unødvendige rejser, og senere i løbet af året alle rejser, til Østtimor, samt FN-producerede bykort, der markerede 'sikre zoner' og 'krise-hotspots', der skulle assistere FN-ansatte med at navigere sikkert rundt i byen. Det var imidlertid også tekstbeskederne, der gjorde mig opmærksom på, at denne type information ofte ikke stemte overens med, hvad der rent faktisk skete i byen. Man kunne således køre langs en fredelig vejstrækning, mens man modtog besked om uroligheder der, eller købe grøntsager på et roligt Comoro Marked – et kendt uroplaget sted nær mit hjem – mens man modtog en besked om bandevold dér. Forklaringen vender vi tilbage til senere. Hvad jeg her ønsker at vise er dels, at 'krisen' ikke kun refererede til konkrete hændelser – bandeslagsmål, stenkast, husnedbrændinger – men også til den trykkede atmosfære, der gjorde det muligt at tænke på krisen som en altid igangværende tilstand, og dels at interventionen selv på visse måder var medskaber af denne sociale produktion af usikkerhed.

Ud over de tekstbaserede sikkerhedsteknologier var den bredere materielle tilstedeværelse af interventionen med til konstant at henlede opmærksomheden på krisen. Helikoptere cirkulerede konstant over byrummet, nogle gange i timevis over nabolaget om natten og afbrød samtaler og nattesøvn. Bevæbnede australske soldater patruljerede i ellers rolige nabolag i de tidlige morgentimer; sirener fra FN-politibilere var ligele-

Containere fyldt med FN-inventar til salg ved FN-missionens afslutning i 2013.

des med til konstant at henlede opmærksomheden på krisen. Således var det ofte den intense, larmende, og spektakulære internationale tilstedeværelse, der gjorde krisen allestedsnærværende.

Den Sociale Produktion af Usikkerhed

Antropologen Juliana Ochs har vist, hvordan sikkerhedsdiskurser i Israel ikke kun er statsgenererede, men også en kropsliggjort hverdagspraksis, hvad hun kalder hverdagslige sikkerhedspraksisser. Hun

beskriver, hvordan borgere i det civile sikkerhedsværn i arbejdet med at identificere potentielle selvmordsbombere eller mistænkelige personer i høj grad afhang af intuition og mavefornemmelser, nærmere end konkrete, håndfaste indikatorer. Selv det formelle informationsmateriale som medlemmer af sikkerhedsværnet gjorde brug af og distribuerede til offentligheden, opfordrede folk til at være på vagt overfor mistænkelig adfærd. Dermed blev bare det at fornemme noget mistænksomt el-

ler usædvanligt bevis på, at farer lurer overalt. På samme måde mener jeg, at sikkerhedspraksisser under krisen i Østtimor ikke kun afspejlede krisesituationen, men også var med til at skabe en atmosfære af usikkerhed. Ligesom hverdagslige sikkerhedspraksisser i Israel, blev tekstbeskeder og FN-politiets sikkerhedsbriefings forfattet på baggrund af mindre pålidelige informationsindsamlingspraksisser. I FN-politiets daglige sikkerhedsbriefings blev offentligheden opfordret til at informere politiet,

når man 'føjte noget mistænkeligt' i det urbane landskab, altså ikke blot når noget reelt skete, men når man fornemmede at noget var under opsejling.

Den internationale tilstedeværelse undersøges sjældent som del af det rum, hvori disse praksisser opstår; ej heller som medproducerende af dem. Som allerede beskrevet var krisen i 2007 især kendetegnet af en trykket politisk atmosfære; af forventningen om at 'noget' var ved at ske. Denne forventning blev skabt af en række

ubestemte indikatorer, såsom usædvanlige bevægelser (grupper af folk der så ud til at løbe væk fra noget, store forsamlinger af unge langs hovedvejen, synet af røg fra et andet nabolag) og lyde (langvarige sirenellyde eller den summen- de lyd af helikoptere, der langvarigt cirkulerede over et bestemt område) i det urbane rum. Som vist ovenfor, blev en række af de praksisser der akkompagnerede interventionen ligeledes indikatorer på, at krisen ikke var afsluttet.

FN-medarbejdere og andre udviklingsarbejdere bebor og navigerer i det samme usikre og uforudsigelige urbane rum som Østtimoresere og samler op på lignende indikatorer for potentiel uro. Derfor givet det mening at anskue dem som en integreret del af politiske dynamikker og af det rum hvori krisen udfoldede sig, nærmere end som en ekstern størrelse, der alene responderer på bestemte politiske dynamikker, uden at være med til at forme disse.

Konklusion

Artiklen her er ikke et argument mod interventioner; ej heller en egentlig kritik af dem, men nærmere et forsøg på kritisk at beskæftige sig med nogle af de antagelser, der ofte akkompagnerer dem. I en antropologisk forståelse er det ikke overraskende, at man ved sin tilstedeværelse i felten er med til at påvirke omgivelser og begivenheder i bestemte retninger; at feltarbejdet også er en slags intervention. Dette betyder ikke, at vi afholder os fra at lave feltarbejde, men nærmere at en opmærksomhed på hvordan vi gør det, er blevet en integreret del af det antropologiske arbejde.

Jeg har i artiklen forsøgt at vise,

hvorfor humanitære interventioner ikke kan anskues i isolation fra de lokale politiske krisetilstande, de indsættes i. I Østtimor har interventionen i stedet været en integreret, semi-permanent, og ofte aktiv medskaber af den usikkerhed og ustabilitet, der har karakteriseret østtimoresisk politik efter uafhængigheden. Jeg har altså forsøgt at undersøge interventionen og lokale politiske dynamikker som del af det samme politiske terræn, og vist hvordan interventionen i Østtimor har været en medskaber af, om ikke konflikt, så den atmosfære af usikkerhed, der i 2006-2007 karakteriserede landet. ■

Forslag til videre læsning:

Bubandt, Nils. 2009. 'From the enemy's point of view: Violence, empathy, and the ethnography of fakes'. *Cultural Anthropology* 24(3): 553-588.

Nygaard-Christensen, Maj. 2011. 'Building from scratch': The aesthetics of post-disaster reconstruction'. *Anthropology Today* 27(6): 8-10.

Ochs, Juliana. 2011. *Security and suspicion: An ethnography of everyday life in Israel*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Spyer, Patricia. 2002. 'Fire without smoke and other phantoms of Ambon's violence: Media effects, agency, and the work of imagination'. *Indonesia* 74: 21-36.

MAJ NYGAARD-CHRISTENSEN ER PH.D. I ANTROPOLOGI FRA AARHUS UNIVERSITET. HUN HAR FOR NYLIGT AFSLUTTET ET TO-ÅRIGT POST-DOC-PROJEKT OM INTERNATIONAL DEMOKRATIRÅDGIVNING I ØSTTIMOR. HUN HAR EN BOG UNDERVEJS OM HUMANITÆR INTERVENTION SOM POLITISK OG MATERIEL TILSTEDEVÆRELSE I ØSTTIMOR.

alle fotos af forfatteren

YOU ARE
NOT
ALONE

P Å K A N T E N A F B E G I V E N H E D E N

NEW ZEALANDSKE STUDENTERPROTESTER MELLEM PÆDAGOGIK OG POLITIK

Med afsæt i en 'gadefest', organiseret af en gruppe New Zealandske studerende som protest imod øget brugerbetaling på universiteterne, ser denne artikel nærmere på hvordan disse studerende i pædagogik og politik producerer en på én og samme tid lokal og global kapitalisme som den scene, hvorpå de selv kan træde frem. Disse analyser bruges som eksempel på etnografiens potentiale i forhold til at studere 'på kanten af en begivenhed'.

af GRITT BYKÆRHOLM NIELSEN

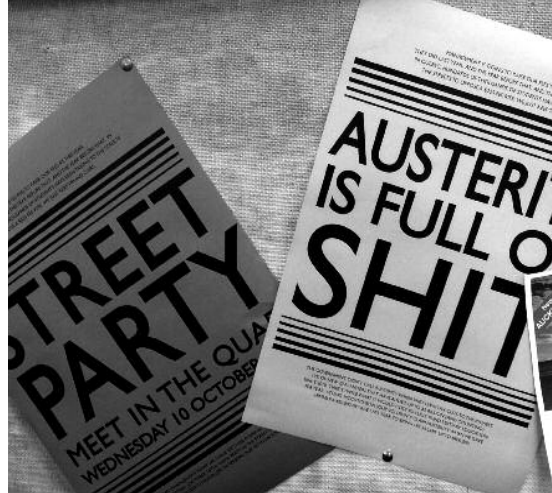
På en kantsten foran Auckland Universitet sidder to sydkoreanske studerende, Yun og Min-Jee. Foran dem på asfalten står knap 100 studerende vendt mod store bannere med ordene 'Uddannelse til alle', 'Død over Gæld' og 'Bekæmp gebyrerne'. På vejen er der med kridt skrevet budskaber om, at gratis uddannelse er muligt, og at uddannelsesgebyrerne skal fast-

fryses. Et ordspil, 'you are not alone', opfordrer de studerende til ikke at se sig selv som et lån og gør dem opmærksomme på, at de ikke er alene i kampen mod gebyrerne. I baggrunden vejrer en række flag fra Auckland Universitet med sloganet 'Sæt dit mærke på verden' – og den opfordring synes de studerende i høj grad at ville efterleve denne oktoberdag i 2012.

I protest imod universitetsledelsens planer om at øge undervisningsgebyrerne med 4 procent, har en gruppe studerende arrangeret en 'gadefest'. Med taler fra studerende og forskere, mad, musik og obstruktion af trafikken forbi universitetet håber de at skabe opmærksomhed på den øgede brugerbetaling og den dertil knyttede gæld, som mange New Zea-

Banner hejst på taget af Auckland Universitet med ordene 'bekæmp uddannelsesgebyrerne'. Foto: Forfatteren.

Annoncering af 'gadefesten' oktober 2012 imod forhøjelse af nelsesgebyrer og regeringens generelle sparepolitik. Foto: Forfatteren.

landske og udenlandske studerende oparbejder under deres uddannelse. Gadefesten er blot én ud af et voksende antal protester imod øget brugerbetaling og markedsføring af universiteterne, der de senere år har fundet sted ikke blot i New Zealand, men også mange andre steder som eksempelvis Quebec, England, USA og Chile.

I denne artikel ser jeg nærmere på, hvad de studerende i New Zealand protesterede imod, hvordan de organiserede sig, og hvordan de i deres aktiviteter sammen-tænkte politik og pædagogik på ganske særlige måder. Disse analyser bruger jeg som afsæt for en mere generel diskussion af etnografiens rolle og potentiale i dag. Jeg viser, hvordan en begivenhed som gadefesten kan forstås som et knudepunkt, hvor begivenheden 'her og nu' spændes ud imellem og får kant i forhold til 'der og da' - det vil sige i forhold til begivenheder og fænomener andre steder, på tværs af tid og rum.

Jeg argumenterer for, at etnografien i dag med en selektiv nysgerighed og eksploration kan udvælge og fokusere på særlige og mar-

kante kanter og undersøge, hvordan problematikken af eksempelvis politisk og pædagogisk art adresseres og giver genklang på tværs af tid og rum. En vigtig pointe er, at der i begivenheder som eksempelvis gadefesten sker en samtidig produktion af såkaldt 'lokale' og 'globale' samt 'partikulære' og 'universelle' fænomener, og at det netop er den konstante forhandling af, hvad der skal forstås som henholdsvis lokalt/globalt og universelt/partikulært, der kan udgøre et vigtigt fokus for etnografien i dag.

Uddannelse som offentligt eller privat gode

Som de sad der på kantstenen, lyttede til talerne og betragtede de andre protesterende studerende, var Min-Jee og Yun tilsyneladende lidt på sidelinjen og på afstand af begivenheden. Men med deres fremmøde inkarnerede de på flere måder nogle centrale konflikt-punkter og modsatrettede opfat-telser af, hvad uddannelse er og skal være, og de spændte begivenheden ud i forhold til egne erfaringer i Sydkorea og i New Zealand. Især gav de begivenheden form og

'kant' i forhold til de grundlæggende spørgsmål og universaliserende vil sige generelle og alment gyldige, moralske principper – omkring uddannelse som henholdsvis et offentligt eller privat gode.

Yun, der selv tidligere havde været aktiv i studenterprotester i Sydkorea, forstod gadefesten i lyset af egne erfaringer. Hun var positivt indstillet overfor protestens mål – at reducere og gerne afskaffe brugerbetalingen – og i tråd med arrangørerne af gadefesten så hun uddannelse som noget, der kommer hele samfundet til gode, og som staten derfor bør investere i. Min-Jee, derimod, var af en ganske anden holdning.

"De forskellige talere (til gadefesten) snakker om, at universitetet skal være en kritisk samvittighed i samfundet og at uddannelse skal være et offentligt gode, der også er til personlig udvikling. Det forstår jeg simpelthen ikke. De snakker om, at de ikke vil betale for at studere. Men det er jo ikke det, du betaler for. Du betaler for graden, for certifikatet", argumenterede hun. Hun tilføjede, at det da ville være rart, hvis uddannelse var gra-

uddan- Studerende har udtrykt deres utilfredshed med, at uddannelsesgebyrerne stiger mens værdien af deres uddannelse falder.

Under navnet 'vi er universitetet' protesterede studerende i Auckland i 2011 og 2012 ad flere omgange imod øgede gebyrer og øget kommerialisering og afdemokratisering af universitetet. Fotos: Facebooksiden 'We are the university'.

tis, men at det er en umulighed i dag, dels fordi konkurrencen og studentermobiliteten er så stor, og dels fordi uddannelse, ifølge hende, primært er en investering, man laver i sig selv og sit eget liv: "Man uddanner sig for at få et job og tjene penge – det er simpelt-hen nødvendigt", sagde Min-Jee.

Derfor kunne hun heller ikke se, hvorfor de studerende skulle genere andre mennesker med deres protester. De må gå andre og mere formelle veje for at blive hørt, mente hun. Yun derimod, som selv havde været med i storstilede demonstrationer og besættelser i Sydkorea, mente, at de studerendes protestform var berettiget og relevant. Faktisk syntes hun, at protesten burde have været langt bedre organiseret, mere radikal og ambitiøs end blot at blokere trafikken på en enkelt vej uden for universitetet. Ligesom arrangørerne af gadefesten mente hun, at den eneste vej for de studerende til at ændre de stærke politiske vinde var at mobilisere og skabe sympati i offentligheden imod den øgede markedsføring af uddannelsessystemet.

Internationale studerende som indtægtskilde

Yun og Min-Jee pegede således på grundlæggende konflikter omkring hvad universitetsuddannelse er og skal være, samt hvordan studerende kan og bør søge indflydelse på presserende spørgsmål som eksempelvis øget brugerbetaling. Men som betalende udenlandske studerende kan de derudover også ses som centrale figurer i en længerevarende politisk diskussion omkring hvordan universiteter, i dette tilfælde i New Zealand, skal finansiere deres undervisningsudbud. Som nogle af de få udenlandske studerende, der mødte op til gadefesten, kan Yun og Min-Jee ses som en kropslig manifestering af diskussionen om, hvorvidt især internationale studerende skal ses som en slags kunder, der skal finansiere egen og eventuelt også andres uddannelse.

Nogle måneder forud for 'gadefesten' havde rektor for Auckland Universitet i en landsdækkende avis beklaget, at de New Zealandske universiteter var faldet på den globale rangliste over de bedste universiteter i verden. Han påpe-

gede, at New Zealandske universiteter har færre penge til rådighed per studerende end de fleste andre OECD-lande og understregede, at de med faldende statsmidler ikke både kan fastholde det nuværende store antal studerende og kvaliteten af uddannelserne. Noget måtte ske, sagde han.

Svaret fra ministeren for videregående uddannelse faldt prompte: Se på Australien, de har flere midler per studerende, fordi de har flere internationale studerende og brugerbetalingen fra de internationale studerende kan udgøre en vigtig indkomstkilde for universitetet. Men både rektor og de studerende var uenige i, at øgede uddannelsesgebyrer og flere betalende udenlandske studerende skal finansiere en bedre uddannelse til de lokale studerende. New Zealand er et rigt land, og staten må i stedet hæve sit bidrag til universiteterne, lød deres modsvar.

Fremkomsten af en uddannelsesindustri

Sagen er den, at New Zealand, efter at have etableret en robust velfærdsstat i årtierne efter An-

Fra de protesterende studerendes gadefest imod øgede gebyrer. Foto: Forfatteren.

den Verdenskrig, i 1980'erne påbegyndte en gennemgribende neoliberalisering med en gradvis tilbagetrækning og minimering af staten og øget privatisering. For universiteterne betød det, at de i stigende grad blev underlagt markedsprincipper og sidenhen krav om internationalisering og kommercielle relationer til omverdenen. Beregninger viser således, at statens støtte til universiteterne fra 1980 til 2002 faldt med næsten 35 procent, svarende til

en reduktion fra 73 procent til 42 procent af universiteternes samlede driftsindtægter.

Samtidig blev det i 1989 tilladt for uddannelsesinstitutionerne at opkræve fuld brugerbetaling fra udenlandske studerende, og året efter blev der introduceret et standardgebyr for alle studerende ved de videregående uddannelser (svarende til cirka 6000 kroner). Da institutionerne i 1991 dernæst fik lov til at fastsætte deres egne gebyrer for alle

studerende, steg gebyrerne med gennemsnitligt 13 procent årligt op igennem 1990'erne. Det resulterede i, at regeringen fastsatte et maksimum på gebyrerne og deres procentvise stigning, og i dag må gebyrerne maksimalt stige med 4 procent årligt.

Det var netop bebudelsen fra Auckland Universitets ledelse om, at de ønskede at hæve deres gebyrer med 4 procent, der fik studerende til at protestere og arrangere en gadefest den oktober-

FIGHT THE FEES STREET PARTY

FEE RISES ARE DESTROYING THE PUBLIC UNIVERSITY.
THE UNIVERSITY IS NOT A BUSINESS.
WE ARE STUDENTS NOT CONSUMERS.

FIGHT BACK AGAINST THE CORPORATISATION OF
EDUCATION. DEMAND A 0% FEE RISE THIS YEAR.

WEDNESDAY 10TH OCTOBER
MEET IN THE QUAD

dag i 2012.

Arrangørernes umiddelbare håb var,

at universitetet ville

fastfryse gebyrerne. Men deres langsigtede ønske var, at der engang igen kunne være gratis uddannelse i New Zealand.

Dissensus som politisk og pædagogisk ideal

I deres protester kobledes arrangørerne af gadefesten kritikken af

de voksende uddannelsesgebyrer sammen med mere generelle spørgsmål om studerendes relation til universitetet og de former for deltagelse og engagement, der tilbydes og forventes af dem. For arrangørerne smeltede politik og pædagogik dermed sammen på ganske særlige måder. De mente, at den kundegørelse af de studerende, der opstod med de øgede gebyrer, gik hånd i hånd med en afpolitisering af undervisning og en dyrkelse af en særlig pædagogik, som positionerer de studerende som passive modtagere af underviserens viden snarere end som selvstændige tænkere, der aktivt bidrager til genereringen af kritisk viden. De var derfor også grundlæggende imod antagelsen om, at uddannelse i dag skal ses som et privat gode, sådan som eksempelvis Min-Jee argumenterede.

Stærkt inspireret af tænkere som Jacques Rancière, Alain Badiou og Paulo Freire, samt af (studeret)protester andre steder i verden, især i Quebec og Chile, eksperimenterede de med forskellige deltagelses- og protestformer. De så det, de kaldte for 'dissensus', som både

et politisk og et pædagogisk ideal: "Vi arbejder ud fra et ideal om dissensus, forstået som muligheden for diversitet og en konstant udfordring af etablerede hierarkier", fortalte Kathrine og Lisa, to studerende i starten af 20'erne. Sammen med 15-20 andre studerende havde de i 2011 og 2012

været hovedkræfter bag forskellige studenter-aktivistiske tiltag, hvor de under skiftende navne som 'We Are The University', 'Blockade the Budget' og senest altså gadefesten 'Fight the Fees' havde protesteret dels imod brugerbetaling og uddannelseskommercialisering og dels imod det, de så som en afdemokratisering af universitetet og en afpolitisering af undervisningen.

'Dissensus' bestod blandt andet i at etablere, hvad de kaldte et 'horisontalt og organisk rum' – et rum uden formelle ledere, hierarkier og uligheder; et rum, hvor diskussioner og initiativer vokser op nedefra, og hvor alle (i princippet) har lige muligheder for at deltage; et rum, hvor selvfølgeligheder og det, der typisk præsenteres som 'indiskutabelt' eller 'nødvendigt', bliver gjort til genstand for debat og genforhandling. "For når ting bliver indgroede vaner", sagde Kathrine, med henvisning til gængse ledelses- og undervisningspraksisser, "så afpolitiseres de".

Især var de protesterende optagede af at stille spørgsmål ved normaliserede uligheder mellem køn, racer og generationer; ved tendenser til kapitalisering og neoliberalisering af universiteterne og ved etablerede selvfølgeligheder omkring undervisning og uddannelse. Gennem demonstrationer, besættelser og andre happenings forsøgte de at 'forstyrre' de indgroede vaner og synliggøre konturerne af en anden verden, som andre mennesker derved blev tvunget til at tage seriøst, sagde Kathrine.

Også i forhold til undervisning og uddannelse på universitetet udtrykte Kathrine og Lisa sammen med deres medstuderende Steve,

et ønske om at skabe, hvad Steve kaldte et 'dissent academia', hvor den eksisterende orden konstant forstyrres, og nye logikker, der bryder med en neoliberal, kapitalistisk eller finansiell logik, kan blomstre frem. Dette betød nye undervisningsformer, understregede han, hvor de studerende bliver set som ligeværdige medspillere og ikke blot som modtagere af undervisningens visdom; hvor ingenting tages for givet som selvfølgeligt, men alting potentielt kan sættes til diskussion. De ønskede med andre ord en re-politisering af undervisningen, af campus og af samfundet som sådan.

Lighed og lederskab

For at sikre, at alle fik lige mulighed for at bidrage, havde de til større møder forsøgt sig med noget, der kan ses som forskellige pædagogiske processer. Inspireret af blandt andet Occupy Wall Street aktiviteterne havde de eksempelvis forsøgt sig med en såkaldt 'progressiv talerliste' ('progressive stacking'), hvor en eller flere ordstyrere søger at sikre sig, at personer fra det, der opleves som minoriteter (ofte personer, der ikke er hvide, heteroseksuelle, mænd) også kommer til orde ved at modificere talerlisterne i deres favør. Til møderne satte nogle af de mere erfarne studenteraktivister sig desuden ved siden af eventuelle nytillkomne, førte dem ind i mødepraksisserne og forsøgte at sikre sig, at de kunne komme til orde og ikke følte sig ekskluderede.

Til mindre møder med den mest aktive gruppe studerende var der med tiden blevet etableret en tradition for at kunne holde rummet åbent uden ordstyrere, idet folk via selvjustits lod alle

komme til orde. Steve fortalte mig, hvordan folk i starten havde talt meget og meget længe, men at de med tiden var blevet socialiseret til at diskutere, så møderne og folks kommentarer nu var kortere og mere præcise.

Utalige antropologiske og sociologiske analyser af sociale bevægelser forskellige steder i verden har peget på udfordringerne ved at udleve et fladt deltagerdemokrati og fastholde et organisk og åbent rum for debat. Analyserne viser for eksempel, hvordan møder og aktioner ofte overtages af særlige grupperinger, og at der til trods for idealet om lighed ofte etableres stærke hierarkier og lederskaber. At dette også var tilfældet blandt disse studerende er derfor ikke nogen stor overraskelse.

"Der vil altid være et uformelt lederskab", sagde Kathrine, da jeg nævnte, at jeg havde oplevet, at især én person var dagsordenssættende på deres møder. "Men vi har prøvet at arbejde med en idé om lederskab som ikke-hierarkisk, hvor vi blot har forskellige roller, og hvor alle har lige muligheder for at bidrage. Det betyder dog ikke, at alle idéer er lige gode", fortalte hun. Hun påpegede eksempelvis, at hun selv og de fleste andre kernekræfter bag 'gade festen' egentlig ikke syntes, at den havde været så god en idé og ej heller så vellykket en aktion, da den havde fået en mere social end politisk karakter.

En platform for læring

I deres aktiviteter og refleksioner trak både Kathrine og Steve tråde til andre (studenter)aktioner, som de selv havde været del af eller som andre studerende i Auckland og andre steder, i fortid og i samtid, havde initieret. Og med deres

aktioner og særlige interne pædagogik søgte de at udvikle og udøve nye former for kritisk refleksion og destabiliserende deltagelse, som kunne og skulle filtrere sig ind i hverdagen i og udenfor universiteternes undervisningslokaler. Dermed skabte de særlige, om end omskiftelige, platforme for læring.

Steve fremhævede især en række workshops, de selv havde arrangeret for alle studerende, hvor de med indspark fra undervisere udvekslede viden og lærte om blandt andet deres rettigheder i forhold til protestaktioner og ved arrestationer, hvordan man kan kommunikere med medierne under protestaktioner og hvordan man kan lave direkte aktioner med stor effekt. Kombineret med erfaringerne fra specifikke aktioner havde workshopsene for Steve på et personligt plan været de mest udbytterige af deres aktiviteter. Her havde han lært om nogle af samfundets centrale politiske instanser og mærket deres effekt på egen krop.

Inspireret af de amerikanske studenteroprørere og rettighedsforkæmpere i 1960'erne havde de studerende også arrangeret såkaldte 'sit-ins', 'teach-ins' og 'read-ins', hvor de henholdsvis sætter sig ned på et strategisk offentligt sted og besætter området til deres protest; diskuterer presserende politiske emner, gerne med input fra forskere, og på den baggrund bevæger sig mod specifikke aktioner; og læser særlige værker eller forfattere, der ligeledes bruges som afsæt til en debat rettet mod praksis og eventuelle aktioner.

Dertil hentede de inspiration fra, og tænkte deres egen situation gennem, andre samtidige studenteprotester. De havde for eksem-

pel inviteret en studenteraktivist fra Quebec til at fortælle om de storstilede demonstrationer imod brugerbetaling, som studerende i Quebec havde igangsat i 2012. Og de holdt sig også orienteret om studerendes aktioner andre steder i verden via hjemmesiden for 'den internationale studenterbevægelse'.

På den måde producerede de aktivt deres 'lokale' forhold og aktiviteter i relation til fortid og til andre steder i verden. De fleste af de aktive studerende, jeg snakkede med, var for eksempel enige om, at til trods for en fælles overordnet agenda imod kapitalisme, markedsføring og neoliberalisme, kunne protesterne i Quebec godt inspirere, men ikke bare efterlignes eller overføres til New Zealand. Landenes historikere i forhold til blandt andet neoliberale reformer, introduktion af brugerbetaling og forholdet mellem studenterforeninger og aktivister var simpelthen for forskellige.

Kapitalisme, neoliberalisme og forbrugerorienteret pædagogik blev på den måde etableret som på én og samme tid noget universelt og partikulært, ligesom studenterprotesterne på én og samme tid kunne ses som globale og lokale. Sagt på en anden måde producerede disse studerende både i pædagogik og politik en på én og samme tid lokal og global kapitalisme/neoliberalisme som den scene, hvorpå de selv kunne træde frem og udskille sig.

Etnografi på kanten

Etnografiens adelsmærke har traditionelt set været en opmærksomhed på særegenheder; på lokale og partikulære vaner og traditioner i forskellige kulturer eller samfund, snarere end på eksisten-

sen af globale tendenser eller hævdelser af universelle principper og mønstre. Men i dag giver etnografiske undersøgelser os mulighed for at revurdere disse klassiske skel.

Etnografi er eksplorationens kunst. At følge begivenheder, mennesker, idéer, ting, sociale sammenhænge som de kommer og går. At lade sig rive med uden helt at miste fodfæste. At bevare nysgerrigheden uden helt at tabe fokus. Ved at fordybe sig i nu og her og derfra følge forbindelser og foldninger til fortid og fremtid og til det, der sker andre steder, kan etnografien give nye bud på, hvordan det lokale og det globale, det partikulære og det universelle, skabes i en samtidighed og (ud)leveres, debatteres og forandres i specifikke sammenhænge – som eksempelvis i en studenterprotest imod øget brugerbetaling.

I og med gadefesten imod brugerbetaling blev forskellige aktører bundet sammen. Studerende – som Min-Jee, Yun, Steve, Kathrine og Lisa – lavede sammenligninger og satte forskelle op: mellem lokale og globale kampe imod kapitalisme og neoliberalisme samt mellem studenterprotester i New Zealand og andre steder som eksempelvis Sydkorea, Chile og Quebec. På den måde blev der trukket kanter op – om end porøse og midlertidige – som netop afgrænsede og definerede begivenheden i sin relation til andre begivenheder og

til grundlæggende spørgsmål om, hvad uddannelse er og bør være og omkring sammenhængen mellem lokale og globale uddannelsespolitiske tendenser.

At kunne stille sig på nogle af disse kanter, hvor begivenheder på én og samme tid afgrænses og åbnes, hvor de både peger indad og rækker ud over sig selv på tværs af tid og rum, er for mig at se en af etnografiens store styrker og udfordringer i dag. Etnografien bliver derved ikke kun det partikulæres tjener, men kan også give nuancer på presserende spørgsmål af mere universel karakter – eksempelvis spørgsmål om den studerende som demokratisk deltager, kritisk tænker, kunde eller gældssat, og om uddannelse som et offentligt eller privat gode. ■

GRITT B. NIELSEN ER ANTROPOLOG FRA KØBENHAVNS UNIVERSITET OG ANSAT SOM LEKTOR I PÆDAGOGISK ANTROPOLOGI, AARHUS UNIVERSITET. HUN HAR PRIMÆRT LAVET FELTARBEJDE I DANMARK OG NEW ZEALAND MED FOKUS PÅ REFORMER AF (VELFÆRDS)STATEN, STUDERENDES ÆNDRERE DELTAGELSES- OG PROTESTFORMER SAMT MARKEDSGØRELSE, KOMMERCIALISERING OG INTERNETISERING AF UDDANNELSESSYSTEMET.

Foto fra facebook siden: 'Blockade the Budget.'

AT FARE VEL

ANTROPOLOGISKE REFLEKSIONER OVER VELFÆRD

Studiet af velfærd og udviklingen af et antropologisk begreb om velfærd har en naturlig og nødvendig plads i antropologien. Velfærdsantropologi kan blandt andet give et bud på nødvendigheden af at bryde med forestillinger om velfærdsforskning som noget særligt skandinavisk. Velfærd må i stedet ses som et mere generelt udtryk for kollektive opfattelser af, hvad det vil sige at fare vel. Det antropologisk interessante bliver derfor at undersøge, hvad det vil sige i forskellige kulturelle kontekster, og hvordan konkrete mennesker forholder sig til det i deres færd gennem livet.

af EVA GULLØV og SUSANNE HØJLUND

Da vi på Afd. for Antropologi på Moesgaard i 2005 holdt det første seminar om velfærdsantropologi, var en af deltagernes kommentar, sådan noget i retning af "Åhh, velfærd er sådan et kedeligt ord. Det lugter af lange institutions gange, trækprocent og politiske luftkasteller. Det er et gråt ord." Nej, der er ikke meget

hype omkring velfærd, og velfærdsantropologi har aldrig slået sig fast som et sprudlende felt, der tiltrækker studerende i samme grad som for eksempel designantropologi, visuel antropologi eller andre af de nye bindestreksantropologier. Udforskning af velfærd har primært været en sag for sociologi, statskundskab, øko-

nomi og politologi, selvom der internationalt har været enkelte forsøg på at skabe et antropologisk felt for eksempel med de engelske antropologer Ian Edgar's og Andrew Russel's antologi: *The Anthropology of Welfare* fra 1998, eller med den norske professor i antropologi Halvard Vikes monografi *Velfærd Uten Grenser* fra 2004.

Disse bøger bygger på etnografier om sundhedspleje, børnehjem, kronisk syge, social eksklusion, ældre, pensionering, psykiatriske patienter, arbejdsløse, kommunalpolitisk organisation, socialarbejdere, og tegner et omrids af en mulig velfærdsforskning, som dog sjældent debatteres som teoretisk felt. I Danmark har Steffen Jöhncke arbejdet med velfærdsbegrebet blandt andet i et kapitel i bogen *Integration* fra 2007 med med titlen 'Velfærdsstaten som integrationsprojekt', ligesom velfærdsstatens indsats i løbet af de sidste 10 år er blevet behandlet i en omfattende mængde af antropologiske publikationer.

Vi mener, at der med denne øgede interesse er kommet basis for at tale om et egentlig antropologisk felt, hvor teoriudvikling og etnografi går hånd i hånd og bliver udfoldet på internationale konferencer, i bøger og artikler. Vi vil med dette bidrag argumentere for, at studiet af velfærd har en naturlig og nødvendig plads i antropologens metodiske og analytiske værktøjskasse. Gennem eksempler fra egne feltarbejder i danske børneinstitutioner vil vi kort opsummere, hvad vi mener velfærdsantropologi kan bidrage med og til sidst diskutere fremtidige udfordringer og potentialer i dette felt. Særligt ønsker vi at påpege, at det er nødvendigt at bryde med forestillinger om velfærdsforskning som noget særligt skandinavisk, eller noget, der primært handler om institutioner, klienter og skattemodeller. Feltet kan blive beriget af at 'tænke ud af boksen' og spørge til, hvad det betyder i forskellige kulturelle kontekster at fare vel gennem livet.

Hvad er velfærd?

Men hvad menes egentlig med studier i, af og om velfærd? Og hvad kendetegner en antropologisk tilgang til emnet? Som det gør sig gældende for ethvert etnografisk studie, må man konstruere og afgrænse sit felt både teoretisk og empirisk, en manøvre, der bliver særlig påtrængende i felter, der ligesom velfærdsstudier er fyldt med økonomiske og politiske interesser og holdninger; både forskningsmæssigt og i den almene debat. I en antropologisk optik er det store spørgsmål derfor, hvordan man skelner mellem velfærd som empirisk og som analytisk begreb.

I et temanummer af tidsskriftet *Anthropology in Action* fra 2011 foreslår Langer og Højlund en teoretisk betydning af velfærd, som medfører en omskrivning af ordet til 'well-faring'. Med denne omskrivning ønsker forfatterne at pege på det processuelle i den kontinuerlige stræben efter det gode liv, og samtidig at lægge afstand til fastlåste forestillinger om, at velfærd er noget, der udelukkende beskriver bestemte statsformationer. Well-faring distancerer sig fra det psykologiske begreb wellbeing, som ofte bruges om individets tilstand (særligt lykkefølelse) uden inddragelse af den kulturelle kontekst. Well-faring defineres – inspireret af antropologen Tim Ingolds begreb way-faring – med fokus på 'færd', som en bevægelse gennem livet, der både betegner det kollektive (velfærds-)perspektiv og det traditionelt mere individuelle (well-being) perspektiv. Denne 'færd' er guidet af forestillinger om, hvad 'vel' betyder, ligesom den både er understøttet og udfordret af strukturelle betingelser, som ikke

altid gør det muligt at aspirere til et bedre liv.

I Danmark er denne proces understøttet af en stærk institutionel struktur, hvor man fra fødsel til død tilbydes løsninger, der giver en bestemt form og retning for den enkeltes 'faren-gennem-livet': Fra pasning i småbørnsinstitutioner, til undervisning i skole- og uddannelsesinstitutioner, til tackling af perioder med afhængighed, sygdom og anden ustabilitet i diverse sundhedsinstitutioner og formaliserede programmer til endelig plejehjemmet, som en mulig ramme for den sidste færd.

I mange andre lande og dele af verden er denne færd gennem livet i mindre grad institutionaliseret gennem bygninger, politik og praktikker, men det betyder ikke, at der ikke er kulturelle praksisser og ideologier om, hvordan mennesker i afhængighed og nød får hjælp af deres omgivelser. I alle samfund er der forestillinger om, hvordan det gode liv kan og bør leves, ligesom der er kollektive måder at praktisere hjælp til de svage stillede på. Antropologerne Benedicte Ingstad og Susan Whyte illustrerer den pointe, når de i et kapitel om handicap og kultur sammenligner, hvad det vil sige at leve med psykiske og fysiske handicaps i forskellige samfund. De argumenterer for, at selve opfattelsen af funktionsnedsættelse er forbundet med et samfunds organisation. I mange europæiske samfund er det staten, der gennem en række juridiske, økonomiske og biomedicinske institutioner varetager ressourcfordelinger og klassifikationer af menneskers behov. Her bliver kategoriseringer som at være handicappet eller have funktions-

Hvorfor skal man
Være narkoman for at få
hjælp til et sted at
Bo ?

Foto: Steffen Dalsgaard.

nedsættelse udslagsgivende for, om man kan få hjælp og støtte til hverdagens udfordringer. I samfund hvor den institutionelle infrastruktur er mindre udbygget, er klassifikationer af afhængighed og behov langt mere kontekstsensitive og variable. Med reference til Whytes feltarbejde i Tanzania viser de således, at det her, hvor det udelukkende er et familieansvar at varetage pleje og hjælp, slet ikke er samlende kategorier for folk med nedsat funktionsevne eller mental retardering og dermed heller ikke nogle ensartede måder at få hjælp

og kompensation til at fare vel gennem livet.

I det følgende vil vi begrænse os til at fokusere på studiet af danske velfærdsinstitutioner, særligt de pædagogiske, fordi det er her størstedelen af vores feltstudier har fundet sted. Men dette afsæt i klassiske velfærdsinstitutioner gør ikke pointen omkring det relative og det processuelle mindre relevant. Etablerede samfundsinstitutioner rummer kollektive forståelser af, hvad der skal til for at fare vel, men de er også ramme om individuelle opfattelser, strategier og

praksisser, som ikke altid stemmer overens med institutionernes virke. Som vi senere vil påpege, er det velfærdsbegreb, vi arbejder med, ikke givet af de institutioner, vi tager afsæt i. Snarere vil vi bruge dette afsæt som udgangspunkt til at efterspørge en større debat om, hvad velfærd betyder, og hvordan det kan udforskes fra et antropologisk perspektiv.

At udforske danske velfærdsinstitutioner

I Danmark er institutionen – hvad enten vi taler om vuggestuen eller

Foto: Steffen Dalsgaard.

plejehjemmet – nok dét prototypiske sted, hvor ideer om det gode liv udfoldes mest eksplicit. Vil man vide, hvad velfærd betyder i en dansk kontekst, ligger det derfor lige for at kigge nøjere på formålsparagrafer og bekendtgørelser. Som argumenteret af sociolo-

gen Dorothy Smith i bogen *Institutional Ethnography* fastlægges institutionernes formål, opgaver og beføjelser helt eksplicit i en række definerende tekster, der samtidig fungerer anvisende og i nogen grad strukturerende for den praksis, der finder sted. Man kan

således aflæse etablerede definitioner af velfærd gennem teksternes beskrivelse af opgaver og præciseringer af forskellige gruppers ansvar, pligter, rettigheder og råderum.

Forestillinger om velfærd kan imidlertid ikke reduceres til det,

der præsenteres i bekendtgørelser, cirkulærer og virksomhedsplaner. Ofte fremstår sådanne skrifter langt mere entydige, end hverdagens forståelser reelt er, og de kan derfor ikke stå alene i etnografiske udforskninger af, hvad velfærd betyder. Selvom

det for eksempel af folkeskolens formålsparagraf fremgår, at "skolen skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre," så siger disse formuleringer ikke meget om, hvordan værdier som deltagelse, medansvar eller rettigheder konkret opfattes eller omsættes i hverdagen. De rummer et væsentligt udsagn om en samfundsmæssig prioritering af, hvad børn skal kunne, men de er i sig selv for vage til at give noget præcist indblik i, hvad det indebærer i praksis. Formålspuleringer af den art indfries derfor ikke bare. De udlægges, fortolkes og forhandles. Det kommer så til udtryk i andre typer mere lokale tekster, men også her kan flere forståelser eksistere samtidig. Tekster vil rumme nogle centrale begreber, som skal virke definerende for praksis. Sådanne nøgleord er uomgængelige i en analyse, men som påpeget af antropologerne Chris Shore og Susan Wright, er der ikke nogen lige vej fra politisk ambition til institutionel praksis. Det kræver derfor konkrete undersøgelser at finde frem til, om de officielle formål er i overensstemmelse med de forestillinger og værdier, som forskellige aktører finder relevante. Ydermere er det væsentligt at afklare, om der ved siden af de formulerede hensigter eksisterer andre mindre udtalte men betydningsfulde forståelser.

Det er her, at de forskellige metodiske tiltag, som etnografiske undersøgelser gør brug af, viser sig særligt velegnede. Gennem systematiske observationer, samtaler og interviews får man blik for, hvordan forskellige aktører opfatter, hvad der er passende og u-

passende, rigtige og forkerte handlinger i forhold til at omgås andre mennesker og fare vel. Ofte kan man iagttage, at praktiske hensyn nærmest underminerer de definerede formål. Det gælder for eksempel i skoler, hvor man ofte kan iagttage, at overholdelse af institutionens tidsrytme prioriteres højere end børnenes medbestemmelse og indflydelse, og at organiseringen af mange børn bliver mere påtrængende end øvelser i demokrati.

Opfattelser af, hvad der er det gode liv kan således formuleres ens og udlægges forskelligt, og forskellige opfattelser og rationaler kan eksistere side om side, flyde sammen eller konkurrere om pladsen som det rigtige. Båret som de er af individuelle og historiske aktører er der ofte flere forståelser til stede trods de formulerede målbeskrivelser. Det er med andre ord ligeså meget i hverdagens gøremål og interaktioner, at opfattelser af velfærd kommer til udtryk, som det er i de store politiske diskurser. Det er med denne dobbeltrettede opmærksomhed, at antropologien kan yde et bidrag til andre former for velfærdsstudier.

Et blik på velfærd gennem børneinstitutioner

Pædagogisk tænkning og praksis er et oplagt genstandsfelt, hvis man vil udforske af, hvad det betyder at fare vel i det danske samfund. Her udtrykkes dominerende ideer om børn og deres udvikling, som igen afspejler mere generelle forestillinger om, hvad det gode liv er, hvordan det moralsk set bør leves, og hvilke ruter vi bør afstikke for børnene, så de kan opnå det. Det før omtalte dobbelte fokus på

nedskrevne intentioner og udført praksis er en vigtig analytisk tilgang til at få indblik i sådanne forestillinger. Går man for eksempel ind i en børnehave eller i en skole og laver etnografiske undersøgelser, er det slående, at det ikke er formålsbestemmelse, der bløde nøgleord om rettigheder og medansvar, der fylder. I stedet betones igen og igen betydningen af, at børn skal 'være sociale'. Når pædagoger og lærere fortæller om, hvad de prioriterer, understreger de, at de lægger vægt på 'det sociale', og når man iagttager deres tilrettelæggelse af hverdagens aktiviteter bliver det tydeligt, at 'det sociale' henviser til en opmærksomhed på børnenes relationer og måder at omgås. Der er en helt bestemt performativ koreografi, der understøtter det aktivt deltagende barn, mens det barn der går alene omkring vækker bekymring, uanset om det selv siger, at det har det fint. Trods en retorisk betoning af det enkelte barn, bliver den socialiserende vægt lagt på tilpasning til gruppen. Der er ikke plads her til at komme med en længere analyse af denne kulturelle prioritering. Her vil vi blot pege på, at begrebet om det sociale rummer en række forestillinger om, hvordan man som individ skal indgå i og forpligtes på fællesskaber. Det sociale er et emisk begreb, der udtrykker normative opfattelser af det ideelle samvær og den rigtige balance mellem individ og andre. Og i den forstand giver det indsigt i opfattelser af velfærd. For velfærd er langt mere end et politisk begreb om bestemte rettigheder og forpligtelser. Velfærd udtrykker kulturelle forestillinger om det rette forhold mellem mennesker og den sunde udvikling

for den enkelte. Og i Danmark er det ikke mindst de socialiserende børneinstitutioner, der har til opgave at arbejde for et balanceret forhold mellem den enkelte og fællesskabet, der samtidig sikrer den enkeltes udvikling. I den forstand fungerer børneinstitutioner både som modeller af og for det større samfund, de retter sig mod, og man kan således gennem etnografiske udforskninger af formål og praksis få et godt afsæt for indsigt i et samfunds mere generelle værdisætninger – et perspektiv der med fordel kan bruges komparativt.

Fra velfærdsetnografi til velfærdsantropologi

Samtidig med at antropologer gennem det kulturanalytiske blik på institutioner kan bidrage med ny viden og erkendelser om det levede liv, kan den etnografiske tilgang føje nye perspektiver til den teoretiske debat om definitionen af velfærd som begreb. I et studie af børnehjem har den ene af forfatterne (Højlund) for eksempel afdækket, hvordan ideer om institution, velfærd og hjemlighed er sammenhængende i en dansk historisk kontekst. De fleste danske institutionstyper bygger på forestillinger om det hjemlige, til trods for at hjemlighed og institution ofte ses som modsætninger. Men hjemlighed optræder som et paraplybegreb for en række idealer om det gode liv, som i mange danske institutioner bringes ind i pædagogik, i pleje, omsorg, i indretning og politiske målsætninger. Børn og gamle skal helst føle sig hjemme på institutionen. Her skal være hyggeligt som i et hjem, og de danske institutionsbrugere forventes at udvikle et tilhørsforhold til deres institution; ja ligefrem rødder og

identitet. Alt dette iværksættes gennem en lang række hjemliggende praktikker såsom at tænde stearinlys, bage boller, at indrette institutionskøkkener som i et hjem, at ansætte personale, der kan udfylde familielignende roller overfor brugere, beboere og klienter.

Ideen om hjem har både religiøse konnotationer, socialpolitiske, sundhedsmæssige og psykologiske – en god hjemliggende institution har også kulturhistorisk været samfundets værn mod for mange afvigere, for mange borgere, der ikke går 'den rette vej'. Som sådan er hjemlighed også et velfærdsprojekt, til trods for, at ideen ofte bidrager til at skabe et paradoks for både børn og ansatte, der hyppigt erfarer, hvordan den institutionelle, rationelle logik i institutionen i praksis støder sammen med ideen om hjemlighed.

Et sådant blik på velfærd, der i dette tilfælde påpeger, at ideer om velfærd er influeret af børnehjemmets historie, kan gøre os klogere på begrebet, hvad det er opstået af, og hvad det betyder i en given historisk sammenhæng. Hvad er det for særlige forhold i relationer mellem mennesker og deres udvikling, som betones, og hvordan adskiller det sig fra forståelser i andre samfund og epoker? Undersøgelser af danske velfærdsinstitutioner viser således tydeligt, at vi her har at gøre med en helt anden forståelse af begrebet end for eksempel den amerikanske anvendelse af begrebet welfare, der overvejende ses som en økonomisk ydelse til de allernederste samfundslag. I den forstand er velfærd et emisk begreb, men vi argumenterer altså her for, at det også er et analytisk begreb, der kan bruges til at indfange proces-

ser i livet generelt såvel som give indsigt i udbredte værdier i et samfund. Således kan etnografiske undersøgelser af velfærd danne baggrund for teoretiske bidrag til vores forståelse af de idealer, mennesker lever med og former deres liv efter; et bidrag vi kan bruge til at sammenligne og diskutere på tværs af steder og mennesker.

En fremtidig velfærdsantropologi?

Når vi på denne måde reflekterer over vores feltstudier i forskellige af landets børneinstitutioner, bliver det klart, at velfærd ikke handler om institutioner eller statsinteresser i sig selv. Der er tale om et langt bredere begreb, der adresserer klassiske antropologiske emner og erkendelsesinteresser som udveksling, fordeling, klassifikation, udvikling, afhængighed, at give de ikke-privilegerede en stemme, at dekonstruere politiske ideologier, at forstå samspillet mellem systemer, strukturer, ideologier og forholdet mellem det enkelte og grupper af mennesker. Det handler om at forstå, hvordan mennesker tolker deres muligheder for at skabe gode liv for sig selv og for andre, og det handler om, at afdække de erfaringer, ideer, praktikker og værdier, der knytter sig hertil. Vi søger med andre ord at aftegne et felt, som generelt dækker studiet af de situationer, mennesket står i, når kollektivet må træde til – hvad enten det er ved fødsel, død, under uddannelse, eller når man mister sit livsgrundlag. I en well-faring-optik er sådanne situationer udtryk for ophold på vejen gennem livet og ikke enkeltstående hændelser. Et centralt punkt i en antropolo-

gisk velfærdsanalyse bliver derfor at inddrage en større kulturel kontekst, hvor opfattelser og tiltag belyses i forhold til, hvordan et givent samfund eller social gruppe opfatter livets veje og betragter muligheder for den enkelte og for kollektivet.

Hvis velfærdsantropologi skal udvikle sig til at blive et sådant felt, er der forskellige udfordringer, der må imødegås. Antropologer må for det første engagere sig i begrebsudviklingen, så vi kan opnå et bedre grundlag for en fælles diskussion. Det er også vigtigt, at vi bevæger os væk fra det entydige fokus på Danmark og Norden som de eneste steder, hvor velfærd kan studeres. Disse kan være et unikt vindue til at studere forestillinger om det gode liv, ligesom vi kan bruge de klassiske velfærdsstater til at afdække og forstå, hvad der sker, når staten er hovedaktør, eller i hvert fald central medspiller i relation til den afhængige borger. Men velfærd er ikke koblet på et bestemt statsbegreb, men et udtryk for institutionaliserede praksisser og kollektive opfattelser af at fare vel, som konkrete mennesker må forholde sig til i deres færden gennem livet. Vi skal derfor bryde med forståelsen af, at velfærdsinstitutioner i den skandinaviske forstand er den mest velegnede empiriske felt til at belyse velfærdsopfattelser. I stedet må vi trække på det bredere samfundsvidenskabelige institutionsbegreb og undersøge, hvordan forskellige samfund institutionaliserer forståelser af fødsel, sygdom, død, overgange, ansvar og fordelinger både rituelt og materielt. For det er gennem dette klassiske antropologiske prisme, at det bliver klart, hvad der knytter

sig af værdier og normer til forståelser af det gode liv, og hvordan man lever det. Med en sådan optik bliver velfærd ikke bare et empirisk foranderligt begreb, men et analytisk greb, der kan bruges til komparative undersøgelser af livets processer. Det er faktisk muligt at undersøge opfattelser af den rigtige barnepleje eller den gode alderdom på tværs af forskellige steder, hvis man frisætter begrebet om velfærd fra de institutionelle sammenhænge, der dominerer i vores samfund. ■

Forslag til læsning:

Jöhncke, Steffen 2007. *Velfærdsstaten som Integrationsprojekt. I: Karsten Pærrgaard og Karen Fog Olwig (red.) Integration: Antropologiske perspektiver.* København: Museum Tusculanum Press.

Vike, Halvard 2004. *Velfærd Uten Grenser: Den Norske velfærdsstaten ved veiskillet.* Oslo: Akribe.

EVA GULLØV ER UDDANNET ANTROPOLOG OG ER ANSAT SOM LEKTOR VED INSTITUT FOR UDDANNELSE OG PÆDAGOGIK, AARHUS UNIVERSITET.

SUSANNE HØJLUND ER ANSAT SOM LEKTOR I ANTROPOLOGI VED INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND, AFD. FOR ANTROPOLOGI, AARHUS UNIVERSITET.

Fotos af forfatterne hvor ikke andet er nævnt.

TIL BORDS MED ROBOTTEN

ET TEKNOANTROPOLOGISK FELTARBEJDE BLANDT MENNESKER OG ROBOTTER

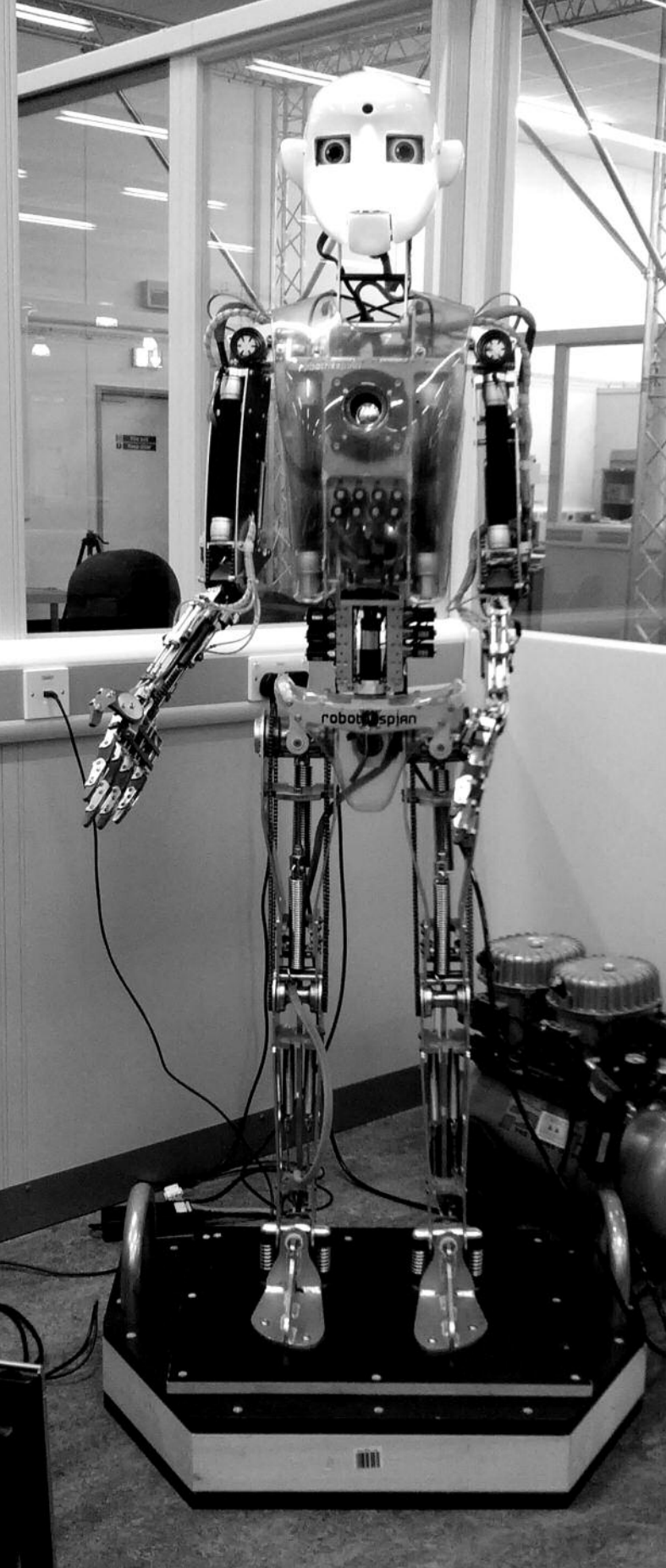
Studiet af teknologi er i de seneste år igen blevet taget op af antropologien efter i nogle årtier at have været henvist til etnografiske museer og overladt til teknologihistorikere og det interdisciplinære felt videnskabs- og teknologistudier (Science and Technology Studies). Når 'teknologiantropologi' i disse år er blevet genstand for fornyet interesse, sker det både som følge af en forskningsmæssig interesse for samlivet mellem mennesker og genstande og som følge af, at antropologer i stigende grad er begyndt at bidrage til den praktiske forståelse og udvikling af nye teknologier.

af MAJA HOJER BRUUN

Det er kendetegnende for det nye 'teknointropologiske' forsknings- og anvendelsesområde, at antropologer ofte laver feltarbejde i tværfaglige forsknings- og udviklingssamarbejder og som del af større grupper af forskere og praktikere. I denne artikel vil jeg reflektere over mine egne erfaringer fra denne type feltarbejde og forskningssamarbejde på et dansk rehabiliteringscenter, hvor ny velfærdsteknologi bliver testet og udviklet. I denne sammenhæng var min etnografi ikke blot en genre til beskrivelse af ny teknologi i

anvendelse, men min tilstedeværelse som antropolog og samarbejdspartner udgjorde en mulighed for de involverede parter til at stoppe op og reflektere over deres projekt og projektets praksisser.

I 1995 navngav den amerikanske antropolog George Marcus med sin artikel om 'multi-sited ethnography' den tendens, at felten i antropologiske feltarbejder i stigende grad er sammensat af flere steder. Når antropologen eksempelvis søgte at få en grundig forståelse af migrantgruppers liv eller et nyt politikområde, betød det, at

hun måtte bevæge sig omkring i en globaliseret verden og i forskellige kontekster og sociale lag. I de seneste år har antropologer, der beskæftiger sig med videnskab og teknologi, præsenteret os for en anden form for multiplicitet. De har beskrevet, hvordan et socialt og materielt fænomen kan eksistere som flere virkeligheder på én og samme tid, i en flerhed af forskelligt praktiserede virkeligheder samme sted.

Det efterhånden klassiske eksempel er den hollandske antropolog og filosof Annemarie Mols etnografiske, eller med hendes eget udtryk 'praksiologiske', studie af åreforkalkning på hospital Z. Åreforkalkning er både én sygdom og flere sygdomme på samme tid, fordi den eksisterer i kraft af forskellige praksisformer eller *enactments*. Åreforkalkning eksisterer gennem enactments af aktiviteter, begivenheder, instrumenter, bygninger, procedurer osv., som er forskellige alt efter om åreforkalkningen praktiseres i klinikken, operationsstuen eller på laboratoriet. Annemarie Mol understreger, at der ikke blot er tale om forskellige eksperters perspektiver på eller forskellige sociale konstruktioner af samme sygdom, men at sygdommen skabes som multiple virkeligheder gennem de forskellige enactments. I vores tid, hvor det ikke længere kan tages for givet, hvad der udgør et 'subjekt' og et 'objekt', 'natur' og 'kultur', åbner Mols aktør-netværksteoretisk tilgang op for andre former for agency end kun at se mennesker som aktører og vidende subjekter. Dermed ikke være sagt, at antropologer skal bevæge sig ind på filosofiske diskussioner om ontologi, men multiplicitet udgør en ny og

Telenoiden gøres klar.

produktiv måde at begrebsliggøre forskellighed og anderledeshed, som især er nyttig, når man laver feltarbejde i en teknologisk eller naturvidenskabelig verden, hvor folk er vant til positivistiske beskrivelser af virkeligheden og klare grænser mellem natur og kultur,

subjekt og objekt.

I mit feltarbejde på rehabiliteringscenteret var det en robot, som i kraft af forskellige praksisformer kan siges at indgå i forskellige enactments eller virkeligheder. Robotten fungerede både som et løfte om velfærdsteknologisk inno-

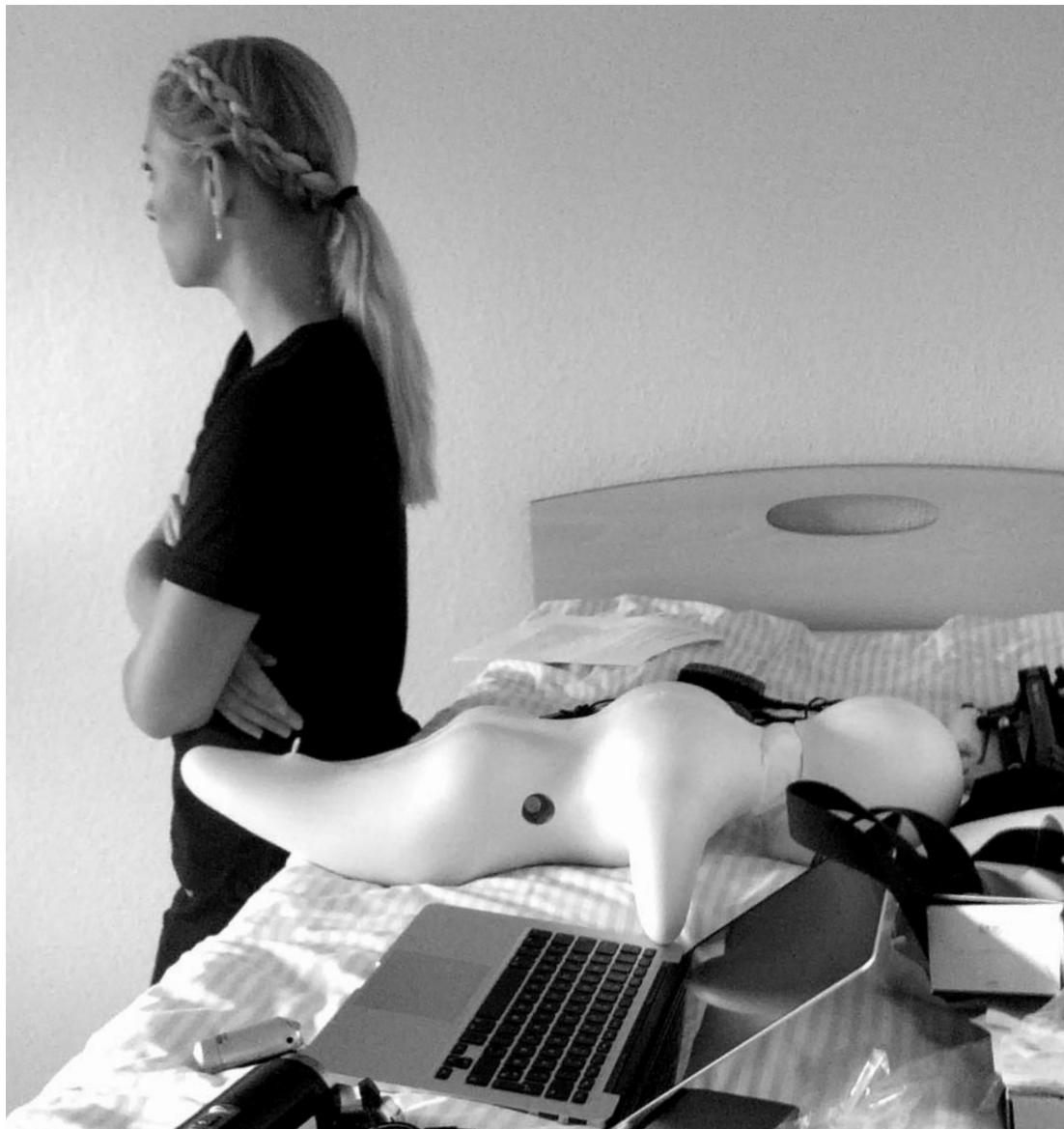
vation og besparelser af offentlige udgifter; som et pædagogisk og terapeutisk hjælpemiddel; som en udforskning af menneskelig væren og ydermere som et redskab til at skabe videnskabelig evidens – alt dette på én og samme tid. Disse forskellige virkeligheder udgør dels en måde at begribe folks praksisser – hvor vi under feltarbejdet medskaber, beskriver og navngiver dem gennem vores etnografi – dels en metodologisk og praktisk udfordring for antropologen på feltarbejde.

Det er de metodologiske og praktiske udfordringer denne artikel handler om. For hvordan lærer antropologen på feltarbejde de forskellige, men samtidige virkeligheder at kende og deltager i dem? Hvilke genvordigheder kan der ligge i dette? Og sidst men ikke mindst: Hvilken rolle kan antropologen og hendes etnografi få i en fælles vidensproduktion med forskere fra andre fag, praktikere fra forskellige professioner og borgere?

På feltarbejde blandt mennesker og robotter

Mit feltarbejde var en form for følgeforskning, hvor jeg sammen med en anden antropolog og en studerende i sundhedsteknologi fik mulighed for at følge et forskningsprojekt, hvor en robot blev introduceret på et rehabiliterings- og genoptræningscenter i en dansk kommune. Ifølge institutionens egen hjemmeside fungerer rehabiliteringscenteret både som et behandlingssted og et "velfærdsteknologisk eksperimentarium", hvor velfærdsteknologi bliver afprøvet sammen med og til gavn for borgerne."

Robotten var en prototype af den japanske robot Telenoid, som

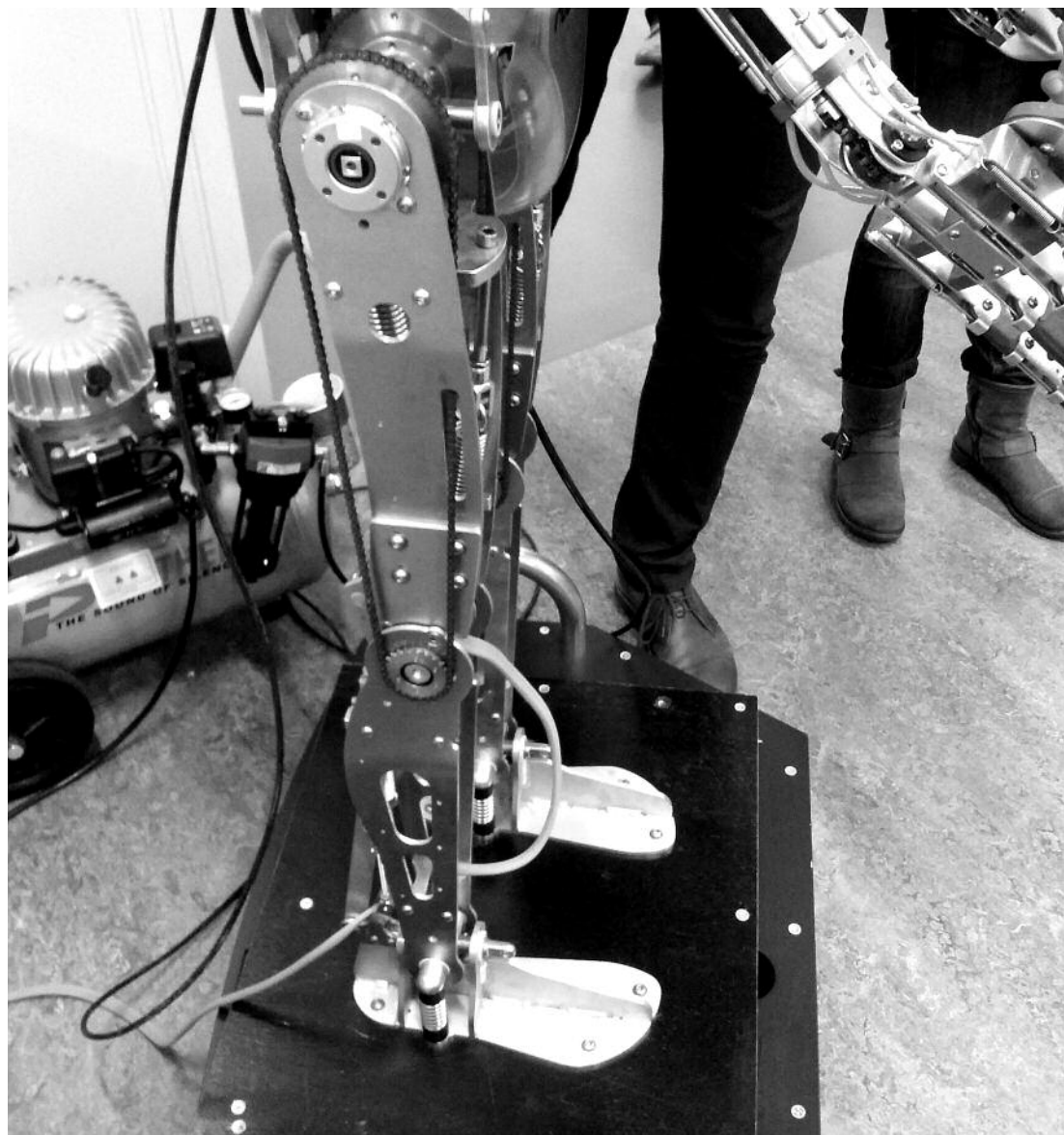
Telenoiden gøres klar.

er skabt af robotdesigneren Hiroshi Ishiguro til at mediere forskellige former for menneskelig kommunikation. Robotten kan fjernstyres og ligner et lille menneske med hoved, ansigt, øjne, hud og små korte arme og ben. Gennem robotens indbyggede mikrofon og

højttaler kan man kommunikere med en anden person på afstand, heraf forstavelsen Tele- som i telefon.

Forskningsprojektet med robotten på rehabiliteringscenteret involverede flere parter og havde flere formål: Den danske kommune vil gerne være førende inden-

for den nyeste velfærdsteknologi og har derfor oprettet et center for velfærdsteknologi, som står for en lang række forsknings- og udviklingsprojekter i samarbejde med rehabiliteringscentre, Teknologisk Institut og andre institutioner. Da vi interviewede lederen af det

Robotter i laboratoriet, her Bristol Robotics Laboratory.

velfærdsteknologiske center, omtalte han robotprojektet med Telenoiden som et af de mere 'avantgardistiske' blandt deres projekter, fordi det stadig var usikkert, hvad robotten kunne bruges til. Robotten var stillet til rådighed af en gruppe universitetsforskere,

primært filosoffer og psykologer, som i samarbejde med robotdesignerne fra Japan udforsker menneskelig interaktion gennem robotter. Filosoferne og psykologerne havde en grundforskningsorienteret interesse i etik og normer for interaktionen mellem menne-

sker og robotter, mens robotdesignerne derudover også var interesseret i at forbedre og finde nye anvendelsesområder for deres robotteknologi.

Vores antropologiske feltarbejde havde til formål at undersøge, hvordan ny teknologi tilegnes og

tages i brug i arbejdsmæssige sammenhænge af forskellige professionelle, som arbejder indenfor sundheds- og undervisningsområdet. Ofte afprøves robotteknologi på laboratorier gennem eksperimenter, hvor folk inviteres til at deltage i strengt kontrollerede omgivelser; men her ville vi undersøge, hvordan robotten tages i brug på et rehabiliteringscenter, som både er et offentligt genoptræningssted for borgere efter sygdom og ulykker — og en arbejdsplads for fysio- og ergoterapeuter, sundhedsassistenter og sygeplejersker.

Robottens virkeligheder

Projektets parter var blevet enige om et testdesign, hvor det skulle undersøges, hvilken effekt det havde, hvis robotten deltog i måltiderne på rehabiliteringscenteret. Mange af rehabiliteringscenterets brugere spiser for lidt eller har svært ved at få spisningen i gang igen efter deres sygdom eller ulykke. Denne problematik var ikke årsagen til, at robotten blev indført på rehabiliteringscenteret, men den blev en måde at samle forskernes interesse i menneske-robot-interaktion og kommunens interesse i teknologisk innovation med rehabiliteringscenterets interesse i afprøvning af velfærdsteknologi i konkrete behandlingsfunktioner i ét projekt.

En række tekniske problemer med robotten førte til, at der efter et par uger skulle laves et nyt testdesign. Dette blev diskuteret indgående under et møde, hvor jeg deltog og parternes diskussioner bekræftede mig i, at robotten indgik i meget forskellige enactments, sådan som jeg havde bemærket under mit feltarbejde på rehabiliteringscentret og blandt

forskerne. Selvom der var tale om den samme robot, indgik den alligevel i ret forskellige virkeligheder: Ergoterapeuterne praktiserede ved hjælp af robotten deres arbejde med at rehabilitere og selvstændiggøre borgerne. Robotten indgik i dette enactment som en ny form for terapeutisk redskab i måltiderne eller det de kaldte for 'spisesituationen', som indeholdt en lang række pædagogiske og sociale principper og implicite værdier om fællesskab og deltagelse. I dette enactment var det afgørende, hvilke terapeutiske samtaler robotten bevirkede, og om robotten medvirkede til at gøre borgerne mere passive eller gøre dem til de aktive subjekter, som terapeuterne ønskede. Ergoterapeuterne var meget optaget af forsøgsdeltagerenes helt konkrete bevægelser. Det var for eksempel vigtigt for dem, at borgerne selv skulle hente deres mad ved serveringsbordet. Som en af ergoterapeuterne sagde: "Det ville også understrege, at det her er rehabilitering, og folk skal jo også normalt ud og hente deres tallerken."

For forskerne, som ville teste robotten, var det med tallerknerne derimod en detalje. I deres enactment af robottesten var procedurerne afgørende, og at der blev skabt en ensartet drejebog for opstillingen af personer, genstande og mulige handlinger. Forsøgsoptstillingen skulle være gentagelig, så der kunne skabes videnskabelig evidens for det, som de forhåbentligt ville finde ud af.

For rehabiliteringscenterets leder, som også deltog i mødet, var robotten en del af centerets forpligtelser som 'velfærdsteknologisk eksperimentarium.' Testene med robotten 'kørte som et projekt',

og det var noget andet end hvis den 'kørte som et hjælpemiddel', for så ville den sætte lederen i forbindelse med helt andre personer og afdelinger i kommunerne og helt andre procedurer. Centerlederens opmærksomhed på robotten var også rettet imod, hvor meget af hendes ansattes tid projektet tog, idet denne tid skulle faktureres i et større timeregnskab, altså en anden form for standardisering end den, der kræves i et videnskabeligt forsøg.

De forskellige parter talte om og med robotten på forskellige måder. Mens robotten for centerets leder var en, der gjorde "et arbejde for nogen i meget meget bred forstand", gav testdeltagerne, som mødtes med robotten og snakkede med den flere dage i træk, robotten egennavne som "Sussi, fordi det er et smukt navn". Mellem testdeltagerne fra rehabiliteringscenteret, robotten og de ergoterapeuter, som styrede robotten udviklede testseancerne sig til en helt ny samtaleform. Borgerne fortalte om helt andre dele af deres liv, end de ellers gjorde; tit var der tale om private eller intime betroelser. Terapeuterne nød at have uforstyrret tid med borgerne, så de kunne lære dem bedre at kende.

Man kan sige, at robotten indgik i flere enactments på samme tid, men det var også tydeligt, at de forskellige parter engagerede sig i samme robotprojekt, og at der fandt en slags forhandling eller stabilisering af testdesignet sted. Forskerne, ergoterapeuterne og lederen talte sig frem til en bestemt forsøgsoptstilling og nogle bestemte fremgangsmåder, som både gav mening i terapeuternes behandlingsvirkelighed og kunne skabe

videnskabelige resultater for forskerne. Jeg kunne dog også se, når robotten til tider brød ud af disse stabiliseringer, når terapeuter og forskere pjattede og legede med robotten mellem testseancerne eller når de hver for sig reflekterede over meningen med projektet. Robotprojektet krævede overarbejde af ergoterapeuterne i testperioden, og ved sygemelding måtte hele testsessioner eller kontrolgruppen aflyses, hvilket udgjorde en helt forskellig situation for hhv. ergoterapeuterne, ledelsen og forskerne.

Under overskriften 'ontologisk politik' skriver Annemarie Mol, at siden virkeligheder er multiple, er de også politiske. Hvordan de forskellige virkeligheder forholder sig til hinanden er med andre ord et spørgsmål om magt. I dette magtspil er forskere herunder antropologer ikke uskyldige observatører, men medspillere og medskabere af virkelighederne. Hvor magtfulde antropologer er kan diskuteres, men når vi hævder, at vi er i stand til at beskrive de forskellige virkeligheder, må vi også kunne gøre rede for, hvordan vi har lært de forskellige virkeligheder at kende og er blevet en del af dem.

Kompliceret 'complicity'

I en længere artikel om robotprojektet har Cathrine Hasse, Signe Hanghøj og jeg beskrevet vores feltarbejde som en læreproces, hvor vi gennem deltagelse og interviews i rehabiliteringscenteret, kommunens afdelinger og blandt forskerne med tiden lærte de forskellige steder og enactments med robotten at kende. At lære at gebærde sig i og forstå forskellige virkeligheder og skifte mellem dem kræver tid og omstilling. Skiftene skal også

være troværdige for dem, som feltarbejderen skaber og erfarer virkeligheden sammen med. I dette forholdsvist korte feltarbejde kom jeg først og fremmest til at erfare robotten sammen med ergoterapeuterne og forskerne, hvis arbejde og videnskabelige ærinde jeg levede mig ind i.

Deltagelse og indlevelse i det antropologiske feltarbejde omtales ofte som etableringen af 'rapport', det vil sige gensidig tillid. George Marcus har påpeget, at 'rapport' også har en anden side i form af 'complicity'. Ordet følger til rapport med sine konnotationer af medviden og sammensværgelse og peger på en fælles forståelse og gensidig forpligtelse mellem antropologen og de personer, som hjælper hende under feltarbejde. Ved at deltage i folks liv bliver man også flettet ind i deres dagsordener. Jeg oplevede, at man ikke uden videre kan springe fra den ene virkelighed til den anden i et 'multiplicitetsfeltarbejde', især ikke i de situationer, hvor virkelighederne ikke blot smelter sammen, men hvor der opstår modsætninger som for eksempel når en medarbejder er syg og arbejdspladsens virkelighed er i konflikt med den videnskabelige forsøgsopstillingskrav om bestemte procedurer, kontrolgrupper osv.

Vanskeligheden for antropologen er, at der er grænser for, hvor mange forskellige parter, man troværdigt i praksis kan være sammensvoren med og forpligtet på. De forskellige informanter forventede – eller også forventede jeg det af mig selv – at jeg ikke bare forholdt mig nysgerrigt overfor dem alle, men at jeg faktisk medvirkede til, at netop deres enactment af robottesten blev vellykket.

Jeg kunne ikke være medsamensvoren med alle mine informanter, og det antropologiske ideal om at stå på informanternes side blev udfordret. Det blev også udfordret af, at nogle informanter havde deres eget videnskabelige projekt, som dog byggede på en anden videnskabsteoretisk baggrund.

Antropologer har traditionelt taget sig af at repræsentere de undertrykte eller marginaliseredes stemmer og at synliggøre dem og det usynlige. Dette egner deltagerobservation sig godt til, også i en teknologisk sammenhæng, hvor etnografiske studier ofte beskriver hverdagslivet hos specifikke, oversete grupper af brugere og medskabere af teknologi, såsom personalet i offentlige sundhedssystemer. Jeg vil dog hævde, at antropologen gør mere end at synliggøre det usynlige.

Synliggørelse og muliggørelse

Ligesom vi ved, at antropologer ikke blot er 'mikrofonholdere' for vores informanter for derefter at afspille det optagede, er vores synliggørelser heller ikke enkelte afsløringer. Måske er 'muliggørelse' et bedre ord til at beskrive det, som antropologer gør gennem etnografi? Især hvis vi ikke kun tænker på etnografi som en skrivestil og repræsentationsform, men også som en praksis, der inkluderer de former for formidling og samarbejde, som vi skaber under vores feltarbejde? I mit konkrete feltarbejde tydeliggjorde et afsluttede møde mellem projektets parter en sådan 'muliggørelse'.

Som afslutning af vores feltarbejde havde vi aftalt, at alle projektets parter skulle mødes på rehabiliteringscentret og holde korte oplæg for hinanden. Jeg vil pege på

to forhold, som satte rammerne for en dialog, der indebar nye muligheder: Feltarbejdets metodologiske relativisme og etnografi som en refleksiv praksis, ikke kun for antropologen selv, men også for hendes samarbejdspartnere.

Det ligger i det etnografiske feltarbejde, at antropologen bringer forskellige praksisformer eller virkeligheder sammen uden selv at fastsætte, hvordan noget bør være eller bør gøres. I vores oplæg skiftede vi således mellem blikket udefra og indefra projektet, så vi både talte om generelle tendenser indenfor robotforskning, brugen af teknologi inden for sundheds- og uddannelsesområdet og det konkrete robotprojekt på rehabiliteringscenteret, især ud fra de ansattes erfaringer med projektet.

Det antropologiske blik og etnografi, hvad enten den er formidlet på skrift, gennem samtale eller gennem praktisk samarbejde, tilbyder muligheden for at stoppe op, reflektere og samle sig om tingene på nye måder. Dette er for længst blevet en del af antropologers varemærke, hvilket blandt andre den amerikanske teknologi-antropolog Lucy Suchman skriver om i en nyere antologi, som beskriver det interdisciplinære samarbejde mellem samfunds- og naturvidenskaberne: Antropologens blik, som er defineret gennem interessen for den anden og det anderledes, kommer i sig selv til at definere det observerede som anderledes og interessant. Det var også tydeligt i det her beskrevne feltarbejde: At et hold antropologer havde udforsket robotprojektet, gjorde det i sig selv værd at bruge en eftermiddag på at reflektere over det.

Mødet førte også til nye indsig-

ter og ideer til, hvordan robotprojektet kunne forstås og hvordan man kunne fortsætte samarbejdet med nye empiriske udforskninger af robotten og andre velfærdsteknologier. Vi talte længe om den nye form for samtale mellem borger og terapeut, som var blevet enacted gennem robotten, hvordan den skulle forstås og om den kunne videreudvikles. Terapeuterne gisnede om, at borgerne åbnede op for nye intime sider af deres liv, fordi "robotten ikke dømte dem." Det blev også klart, at uforstyrret tid til personlige samtaler var en mangelvare på centeret, men havde gode effekter for borgernes terapeutiske forløb.

Det er oplagt, at etnografien udgjorde en mulighed for at skabe bedre terapeutiske forløb, videnskabelig evidens eller ny velfærdsteknologi. Men udfordringen bestod i, at det var forskellige, nogle gange uforenelige enactments af robottesten, hvilket jeg som antropolog kunne udpege men ikke justere. Samtidigt rejste der sig for mig under feltarbejdet følgende praktiske spørgsmål: Kunne jeg være forpligtet på flere enactments samtidig eller måtte jeg vælge side og lade min etnografi bidrage til et bestemt enactment? Eller er dette et overflødigt spørgsmål, fordi etnografi i grunden ikke lader sig styre på denne måde og altid udgør og indgår i forskellige enactments på samme tid? ■

Videre læsning:

Barry, Andrew og Georgina Born (red.). 2013. *Interdisciplinarity: Reconfigurations of the social and natural sciences*. London og New York: Routledge.

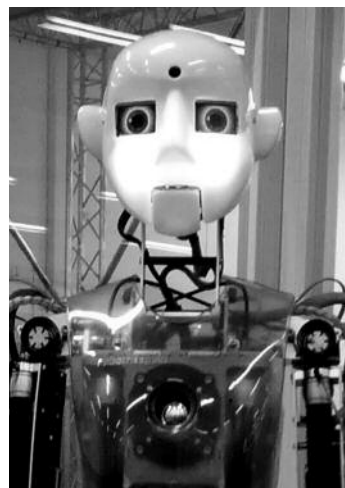
Bruun, Maja Hojer, Signe Hanghøj og Cathrine Hasse. 2015. *Stu-*

dying robots in practiced places. Techné: Research in Philosophy and Technology 19.

Forsythe, Diana. 1999. *It's just a matter of common sense: Ethnography as invisible work. Computer Supported Cooperative Work* 8: 127-145.

MAJA HOJER BRUUN ER ADJUNKT I ANVENDT ANTROPOLOGI VED INSTITUT FOR LÆRING OG FILOSOFI, AALBORG UNIVERSITET, HVOR HUN UNDERVISER I DEN TVÆRFAGLIGE UDDANNELSE TEKNOANTROPOLOGI. HENDES FORSKNINGSINTERESSER OMFATTER FORUDEN TEKNOLOGI OGSÅ URBAN ANTROPOLOGI, ORGANISATIONER, ØKONOMI OG POLITIK.

Projektet, som denne artikel beskriver, var et samarbejde mellem filosoffer, psykologer og robotudviklere fra PENSOR (Philosophical and Transdisciplinary Enquiries into Social Robotics) og et kommunalt rehabiliteringscenter. Forfatterens feltarbejde var en del af det strategiske forskningsprojekt Technucation. Forfatteren vil gerne takke alle for et godt samarbejde.

alle fotos af Signe Hanghøj

OVERBEVISNING SMITTER

FELTREPORTAGE FRA
ET CANCERREGISTER

Det regionale cancerregister, der har til huse i denne ombyggede staldbygning en mil uden for byen, er i bogstavelig og i Bruno Latours forstand en 'black box', der samler og spreder overbevisning om kræft. Bag registret står en gruppe dedikerede dataregistranter, softwareudviklere, dataanalytikere og deres visionære leder.

af MARIE LOUISE TØRRING

I denne artikel rapporterer jeg fra en regional cancerregistreringstjeneste i England, der har sit eget slogan "Fighting cancer with information" og en vision om at skabe sociale og digitale teknologier, der kan bringe kræftepidemiologi direkte til folket. Netop hjemvendt fra felten beretter jeg om vanskelighederne ved at studere registranter og beskriver tre temaer i register-etnografien, der giver indsigt i tallenes magt, registreringens dont og den smittende overbevisning.

Sådan præsenterer dataregistrarne sig på medarbejderportalen for den samlede engelske cancerregistreringstjeneste, koncentrerede og med smalle øjne (fotograferet uden varsel af chefen).

Den omfattende sygdomsregistrering og -overvågning fører en konstant risikoformidling og sandsynlighedspåvirkning med sig og gør forestillingen om kræft til et dagligt nærværende fænomen. Som filosofen Anders Fogh Jensen er inde på i bogen *Epi-demos*, så installerer vidensformer som epidemiologi – med det gode for øje – indirekte regler for, hvad det enkelte individ såvel som hele samfundet bør gøre for at undgå det frygtelige.

I mit projekt er jeg interesseret i mekanismerne i sandsynligheds-påvirkningen. Jeg bruger det etnografiske feltarbejde som metode til at undersøge, hvad der får kræfttal til at virke i en konkret felt. Jeg har opholdt mig på et regionalt kontor under den engelske cancerregistreringstjeneste (fremover kaldet det regionale cancerregister eller bare tjenesten), der har sit eget slogan "Fighting cancer with information" og en vision om at springe epidemiolog-leddet over og bringe kræftepidemiologi

direkte fra registret til folket. Et register er i traditionel forstand en samling af oplysninger; men cancerregistret bruges i denne artikel som den emiske betegnelse for det sted, hvor man fysisk samler; registrerer og udsender informationer om kræft i en given region eller nation. Et cancerregister er på mange måder et epidemiologisk epicenter og således en oplagt felt at studere, hvis man har antropologisk interesse i spillet mellem videnskab, sygdomsdiskurser, sundhedspolitik og sundhedspraksis. Alligevel er der ikke mange antropologer, der har gjort dataregistrarne og dataanalytikere til deres studieobjekt og undersøgt epidemiologi i praksis. Der findes mange laboratorie- og hospitals-etnografier, men ikke rigtig nogen register-etnografier.

Netop hjemvendt fra felten beretter jeg i denne artikel om udfordringerne ved at studere registrarne og folder tre temaer ud i register-etnografien, der kan give indsigt i tallenes magt, registreringens dont

og den smittende overbevisning. I ordet feltreportage ligger det vigtige forbehold, at argumenterne er baseret på mit meget rå feltmateriale og foreløbige overvejelser.

Et etnografisk mareridt

Der er mange metodiske udfordringer ved at arbejde i krydsfeltet mellem epidemiologi og antropologi. En registreringstjeneste er ikke et let tilgængeligt felt. Adgangen er begrænset, og der kræves en høj grad af faglig indvielse for overhovedet at få informanterne i tale og forstå dem. Det er en fordel at have kendskab til biomedicin og epidemiologi, men det er ingen garanti for at forstå det utal af medicinske og administrative akronymer, der florerer i felten. Etisk må man som antropolog også gøre sig klart, at indsatserne er høje, fordi en simpel ting som at beskrive en registreringspraksis let kan sætte den pålidelighed i fare, der er et cancerregisters vigtigste aktiv.

Ved min ankomst til det regionale cancerregister blev jeg place-

I stedet for det typiske, smilende medarbejderfoto, ser man her de ansatte præcis, som de er, når de arbejder – dybt

ret på første sal i et åbent kontorlandskab med elleve dataregistranter, to mellemledere, to softwareudviklere, to patologer, en liaison manager og hans to assistenter. Nedenunder sad yderligere tre softwareudviklere, tre dataanalytikere og chefen for det hele. Det var en meget stille start, her beskrevet i en note fra min første dag:

Jeg spurgte registerlederen Carol om internetadgang. Med ét ord "IT-fyrene" tog hun mig med nedenunder og bad Brian hjælpe mig. Han så ikke glad ud, men fik hurtigt givet mig adgang til WiFi og tilladelse til at bruge VPN. Jeg spiste frokost ved min skrivebordsplads ligesom alle andre. Tog en kop kaffe fra en fancy maskine nedenunder. Wallace, en ældre herre, der kalder sig for altnuligmanden ("the job guy"), var den eneste, der kom forbi og talte med mig om mine børn og lidt af hvert. Meget flink mand, men bortset fra ham, var der ingen der introducerede sig selv, end ikke min sidemand. Alle virkede umådeligt koncentrerede. Det virker forkert at være etno-

graf her. Det åbne kontorlandskab giver god mulighed for at observere folk ved deres skærme, men hvordan finder jeg ud af, hvad de laver og hvorfor? (Fra feltdagbog, 8. september 2014).

Det indlysende svar på mit spørgsmål er selvfølgelig: "Gør noget!" Men som i alle felter er der grænser for, hvad man kan gøre som etnograf. Manglen på interaktion og noget at deltage i bekymrede mig. Folk sad simpelthen dagen lang – flere med høretelefoner på – og stirrede ind i en skærm. Tjenesten havde ingen tradition for faste og ugentlige møder. Der var ingen frokoststue, så alle spiste hver for sig, og når det passede dem. Kaffemaskinen stod i en smal gang mellem to toiletter, og det mikroskopiske tekøkken gav kun plads til én person, så man måtte skynde sig væk for at give plads til den næste. I løbet af meget få dage stod det klart for mig, at der måtte flere etnografiske værktøjer til for at åbne feltet.

Databehandlingssystemer er of-

te uklare og uigennemskuelige selv for de mennesker, der arbejder med dem. Mange procedurer er usynliggjorte, fordi man i det daglige ikke kan forholde sig til de mange tekniske og sociale processer, der udgør systemet. I videnskabsstudier anses det for en vigtig opgave for etnografen at gøre netop de processer tydelige igen, der er blevet 'blackboxed' af rutinen. At blive vidende på dette punkt kræver i den grad indvielse, men på cancerregistret var det ikke let at blive personligt indviet i mikroprocesserne. Informanterne henviste konstant (og forståeligt nok) til eksterne hukommelser: "Prøv at se på medarbejderportalen, der er en vejledning til nye registranter". "Du er velkommen til at låne min UICC TNM manual, hvis du vil vide mere om, hvordan man klassificerer tumorer". "De tal skal du spørge Amy om nedenunder, hun kan give dig adgang til CASCADE og overlevelsesestimater for de enkelte regioner". Efter de mange anstrengelser med at kom-

me i felten, levede det selvfølgelig ikke op til mit etnografiske metodeideal at sidde og bladde i en manual, men det gav pote, som jeg vil komme ind på senere.

Som etnograf var jeg ikke i position til selv at registrere. Fra min plads ved skrivebordet lyttede jeg til tilfældige samtaler og noterede suk og kommentarer. "I hate skins" udbrød en af registranterne en dag og forklarede mig senere ved kaffemaskinen, at der var overvældende mange hudkræftpatienter, der skulle registreres inden nytår for at nå tjenestens PHOF-mål. PHOF stod for Public Health Outcomes Framework og var det engelske sundhedsministeriums nye kvalitets- og overvågningsprogram.

For at få adgang til den type information, som deltagelse og "indviet" handling genererer, brugte jeg også min epidemiologiske forskningserfaring som samtaleåbner og kilde til levet erfaring i felten. Når intet skete, og informanterne ikke havde tid til mig, valgte jeg indimellem at rense og analysere et datasæt med oplysninger fra kohorter af patienter med tyk- og endetarmskræft fra fem forskellige lande, der indgår i et aktuelt studie af sammenhængen mellem ventetid og kræftoverlevelse. Jeg efterlignede dermed informanternes dagligdag foran skærmen, hvilket i det mindste gav mig en (måske lidt indbildt) følelse af autenticitet, som for eksempel denne morgen:

Folk sidder dybt koncentrerede foran deres computere, og jeg gør det samme. Jeg henter kaffe kl. 9.15 i det lille tekøkken. En af dataregistrarne kommer ned med et trætt udtryk i ansigtet: "Jeg er glad for, der er andre end mig, der ikke tænder lyset hernede. Når man har siddet

foran den skærm, så er det skarpe lys, det sidste man har lyst til at få i øjnene!" (fra feltnoter, 24. september 2014)

Den daglige tilstedeværelse gav heldigvis mulighed for flere korte snakke med især dataregistrarernes mellemleder Allison, som også udpegede tre dataregistrarer, jeg måtte bruge en halv dag sammen med. Igennem disse tre personer fik jeg indgående forklaret arbejdsprocedurerne og registreringspraksisserne – både de formelle fremgangsmåder og mere personlige husketeknikker og selvudviklede måder at gøre tingene på. Jeg fulgte liaison manageren ud på hospitaler og fik indblik i cancerregistrets væsentligste informationskilder og viden om samarbejdspartnere i og uden for tjenesten. Sidst men ikke mindst interviewede jeg informanterne om, hvad de fandt let og svært, og hvad de havde og elskede ved deres job. Det blev aldrig let at komme i kontakt med personalet, og selvom jeg prøvede at være så tilgængelig som muligt, måtte to interview med nøgleinformanter vente til allersidste dag, hvor de forbarmede sig over mig og gav mig en time hver.

Visionære forbindelser

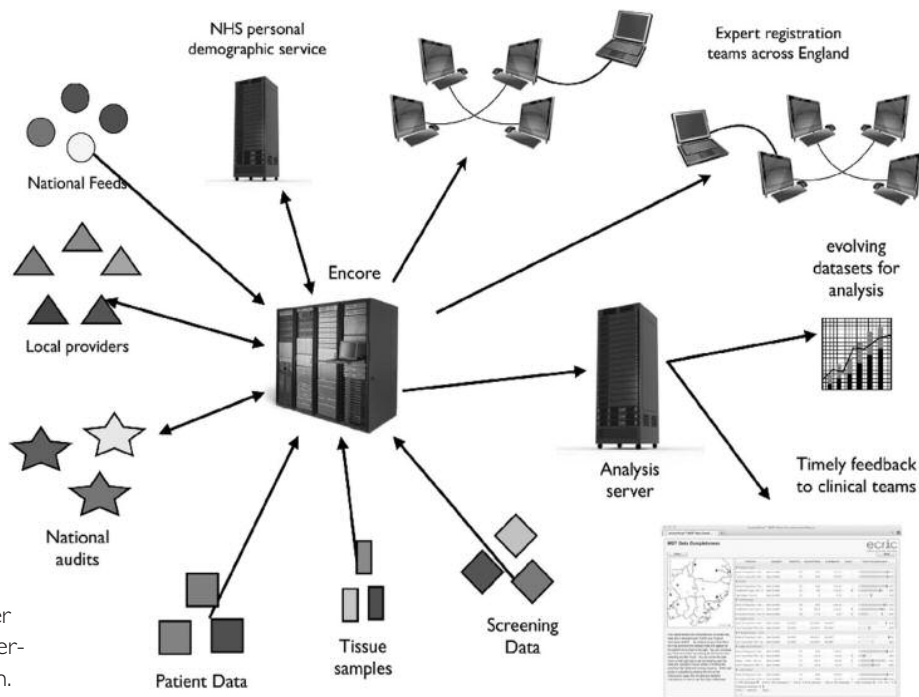
I 2013 blev otte selvstændige cancerregistre i England omdannet til regionale kontorer og samlet under én national cancerregistrerings-tjeneste. På det regionale cancerregister, hvor jeg har opholdt mig, beskriver altmuligmanden Wallace samlingen som en I200-talskrig, hvor chefen for "vores register" blev konge, og de syv andre fyrster fyret. Chefen ser dog hellere sig selv som en datakustode og beskriver dataregistrarerne som hyrder, der dedikeret holder styr på hver

deres patientflok. Han mener ikke det regionale cancerregister har tilranet sig tronen, men blot vist vejen for tidstro statistik og personlig medicin gennem udvikling og optimering af digitale og sociale teknologier. Hvad vil det sige?

Det regionale cancerregisters aktuelle succes skyldes blandt andet tjenestens databehandlings-system, der i 2013 blev udvalgt til at gælde for hele England under navnet Encore (English Cancer Online Registration). Systemet er designet af tjenestens softwareudvikler Chad. Ved hjælp af søgesproget Tinkle (Tumour Near-natural Query Language), som Chad også har skabt, omsætter Encore talkodede oplysninger fra de patientadministrative systemer på hospitalerne til menneskeligt registrerbare ord, der understøtter dataregistrarernes arbejde. Encore samler data i alle formater og gør også journalnotater, laboratorietests, epikriser og patologirapporter tilgængelige på skærmen. Systemet udvikles løbende til at foreslå registreringer og fremhæve fejl, og når dataregistranten har gennemgået og godkendt de samlede oplysninger for en given kræftpatient, tilføjer Encore automatisk registreringerne til det samlede engelske cancerregister.

Selvom Encore er en avanceret, digital teknologi, så gør systemet ikke arbejdet med at samle data alene. Cancerregistrering har andre vilkår i England end for eksempel i Danmark, fordi hospitalerne ikke er lovmæssigt forpligtede til at levere patientdata til fællesregistre. Derfor har det regionale cancerregister opfundet en ny type medarbejder, en liaison manager eller forbindelsesofficer, hvis opgave det er at sikre over-

En stiliseret fremstilling af hvordan data-behandlingssystemet Encore skaber det nationale cancerregister og giver viden tilbage i form af tidstro statistik. Man tænker ikke på det, men der er også rigtige mennesker bag pilene.

dragelsen af de rigtige data gennem etablering og styrkelse af personlige relationer mellem cancerregistret og klinikken.

Opgaven varetages af Eddie, der er indbegrebet af det, Malcolm Gladwell i bogen *The Tipping Point* kalder en *connector*. Han kender gud og hver mand i regionen og har en strategi, der bygger på venlighed, hjælpsomhed, hurtighed og gensidighed. Fra sin tid som kok og udstationeret soldat på Balkan ved Eddie, at det højst må tage fem minutter for folk at gøre én en tjeneste, og de skal helst også have noget igen. Derfor har Chad i samarbejde med Eddie udviklet Encore og Tinkle til at give hurtig statistisk feedback til de kliniske grupper på hospitalerne, der oprindeligt leverede data (illustration ovenfor). Som tak får grupperne overblik og mulighed for at *benchmarke* sig med andre grupper i sundhedsvæsenet. Ved at sikre reciprociteten kan teknologien dermed indirekte styrke den informationsstrøm, Eddie har sat i gang ved hjælp af sociale relationer, men den hurtige fe-

edback forventes også at have andre positive effekter: Som i klassisk sandsynlighedstænkning og beslutningsteori mener tjenesten (og har selvfølgelig statistisk belæg for at sige), at de kliniske grupper forbedrer sig, når de får et tidstro billede af deres præstationer og kan se, hvor godt andre grupper klarer sig.

Spredning af information

Chefen for det regionale cancerregister mener, teknologier som Encore på sigt vil overflødiggøre mange epidemiologiske forskningsmiljøer ved at levere en strøm af kræftstatistik direkte fra registret til folket. Et eksempel er den engelske cancerregistrerings-tjenestes nye online kræftanalyse-system *CASCADE* (Cancer Analysis System), som er udviklet til at levere informationer om kræft-

hyppighed, kræftdødelighed og kræftoverlevelse til klinikere og administratorer i det engelske sundhedsvæsen. *CASCADE* gør det nemt og hurtigt at sammenligne på tværs af geografiske og administrative områder og får bogstaveligt talt informationerne til at strømme internt i institutionen. På lignende vis giver Encore information videre til det tidligere nævnte kvalitets- og overvågningsprogram *Public Health Outcomes Framework* (PHOF), der fra 2015 gør det muligt for det engelske sundhedsministerium at straffe hospitaler økonomisk, hvis de ikke når en række opstillede service-mål som blandt andet den landsgennemsnitlige etårsoverlevelse for kræftpatienter.

Et andet eksempel på spredning af kræftepidemiologi er patientportalen *PREDICT*, hvor bryst-

PREDICT Tool: Breast Cancer Survival; Input

Home
Information for Patients and Public
Information for Professionals
PREDICT
What's New
FAQs
Disclaimer
Acknowledgements
Press
Publications
Contact
Privacy Policy

Age at diagnosis: 55
Mode of detection: ☒ Screen-detected ☐ Symptomatic ☐ Unknown
Tumour size in mm: 32 (blank if unknown)
Tumour Grade: ☐ 1 ☒ 2 ☐ 3 ☐ Unknown
Number of positive nodes: (blank if unknown)
ER status: ☐ Positive ☒ Negative
HER2 status: ☒ Positive ☐ Negative ☐ Unknown
KI67 status: ☒ Positive ☐ Negative ☐ Unknown
Gen chemo regimen: ☐ No chemo ☒ Second ☐ Third

Predict Survival Clear All Fields Print Results

PREDICT Tool: Breast Cancer Survival; Results

Five year survival
61 out of 100 women are alive at 5 years with no adjuvant therapy after surgery
An extra 12 out of 100 women treated are alive because of chemotherapy
An extra 19 out of 100 women treated are alive because of chemotherapy & Trastuzumab

Ten year survival
49 out of 100 women are alive at 10 years with no adjuvant therapy after surgery
An extra 14 out of 100 women treated are alive because of chemotherapy
An extra 20 out of 100 women treated are alive because of chemotherapy & Trastuzumab

På hjemmesiden www.predict.nhs.uk kan engelske brystkræftpatienter lige nu få et mere præcist estimat for, hvor længe de kan forvente at leve baseret på oplysninger fra mere end 10.000 kvinder i England. Hjemmesiden har dog en ansvarsfraskrivelse, der fortæller, at PREDICT redskabet kun kan fungere som en generel rettesnor for det enkelte individs mulige udfald: "Da vi alle er forskellige, bør du tale med din specialist for at få et mere fuldstændigt billede af din egen situation" (sidst tilgået 25. februar 2015).

kræftpatienter siden 2010 med et par klik har fået en prognose samt råd til, hvilken behandling, de bør følge (illustration ovenfor). Baseret på data fra 10.000 engelske brystkræftpatienter beregner systemet ud fra oplysninger om den enkelte kvindes alder, tumorstørrelse og tumorstatus en mere nøjagtig sandsynlighed for at leve i fem og ti år efter diagnosen blev stillet.

Mange føler, at kræfttal tager håbet fra folk, så det kan umiddelbart virke kontroversielt at gøre befolkningsstatistik til direkte information for enkeltpersoner på denne måde. I Internettets spæde begyndelse skrev Kræftens Bekæmpelse på deres hjemmeside cancer.dk

under menupunktet Kræft i tal:

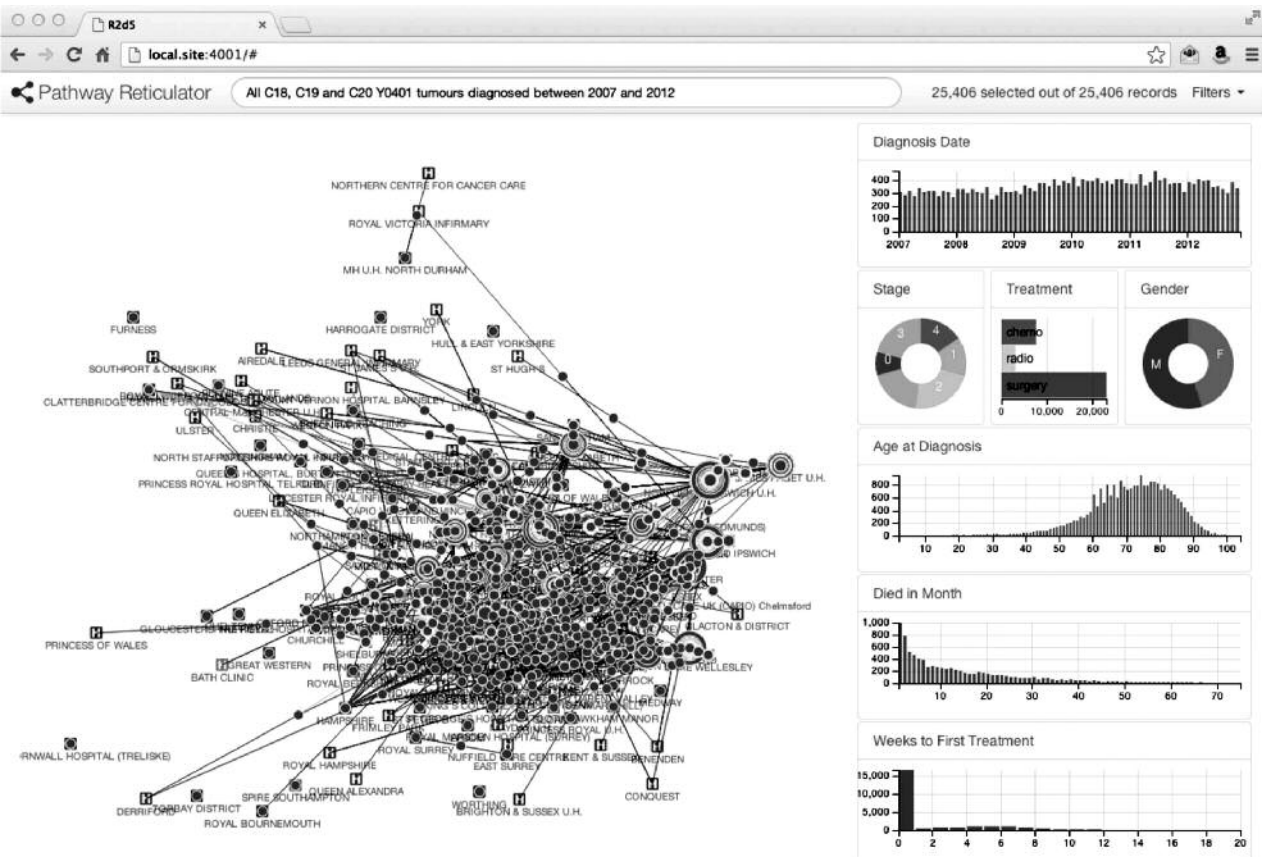
"Mange patienter og pårørende søger efter tal og statistikker om kræft. Specielt efterlyses information der kan sige noget om chancerne for helbredelse. Statistik kan ikke bruges til at forudsige om den enkelte patient bliver rask eller ej. Statistik er baseret på gennemsnit af grupper af patienter. Og ingen er som gennemsnittet. Den der bedst kan sige noget om udsigterne for en patient er den læge, som har stillet diagnosen og behandler patienten. Spørg derfor lægen" (Netarkivet 1998).

På patientforeningens hjemmeside anno 2015 er *Kræft i tal* pakket lidt væk under menupunktet *Hjælp og viden/Fakta om kræft* – og

formuleringerne er ændret, så *"Statistikken siger ikke alt om den enkeltes risiko"*. Kræftens Bekæmpelse tilbyder ingen prognoseværktøjer og mener stadigvæk, at man skal tale med sin læge, hvis man vil vide mere om risikoen ved ens sygdom. Det skriver PREDICT også, men i England vægtes muligheden for at træffe informerede beslutninger tilsyneladende højere end risikoen for at tabe håbet. Heller ikke i den engelske presse rejser man kritik af PREDICT og den viden, redskabet giver. På tværs af medier betragtes det som en service, at patienter og pårørende nu kan få leveret komplekse, talbaserede forudsigelser uden om lægen og det netværk af epidemiologer, der traditionelt har været garanter for data-analyser af denne art. Der er med andre ord interessante forskelle på, i hvor høj grad patienter betragtes som læsere, der på lige fod med eksperter kan fortolke den viden og tage de forbehold, der er indlejret i al statistik.

PREDICT vidner om ændringer både i synet på tal, talkyndighed og videnskabelig autoritet. Af samme grund arbejder tjenestens data-analytikere og softwareudviklere også med at designe klare, præcise og mere attraktive datarepræsentationer. Inspirationen hentes fra visuelle informationsdesignere som Edward Rolf Tufte og Hans Rosling, der excellerer i at skabe stærke grafiske forbindelser til læseren og skabe mere umiddelbar forståelse af alt det, tal kan repræsentere. Chad's *Pathway Reticulator* er et godt eksempel herpå.

Med data fra Encore og et *open source* net-formnings-program visualiserer The Pathway Reticulator kræftpatienters oprindelses-

I det engelske sundhedsvæsen er der et enormt fokus på at få kræftpatienter hurtigere diagnosticeret og behandlet. *The Pathway Reticulator* er et forsøg på at skabe et værktøj, der kan vise kompleksiteten og tydeliggøre effekten af forskellige politikker på området. Til venstre visualiseres kræftpatienternes oprindelsessted og vej igennem det engelske sundhedsvæsen (Hver prik er et hospital i England og stregerne er patienter, der flyttes imellem dem). Til højre kan man med interaktive statistikker følge med i patienternes skæbne; se deres tumorstadium og alder ved diagnosetidspunktet, se hvor mange uger de i gennemsnit ventede på behandling og hvor hurtigt de døde.

sted og vej igennem det engelske sundhedsvæsen, ja endda deres videre skæbne. *The Pathway Reticulator* lader folk selv stille spørgsmål til data og finde svarene med interaktiv statistik, der giver fri mulighed for at sammenligne køn, aldersgrupper og tumorstadier, ventetiden på behandling og dødelighed. Outputet virker både kognitivt tilgængeligt og tiltrækkende – i hvert fald på etnografen og de mange gæster, der kom for at opleve moderniserin-

gen af det engelske cancerregister (illustration ovenfor).

Den kognitive antropolog Dan Sperber peger på, at visse typer repræsentationer er lettere at internalisere, memorere og kommunikere end andre. For eksempel ved vi fra studier af mennesker, at historier og myter er optimale hukommelsesobjekter, mens talrepræsentationer som regel hurtigt er glemt. Der er formodentlig også store individuelle, uddannelsesmæssige og måske kultu-

relle forskelle på, hvordan mennesker vil opfatte og omsætte den grafiske kræftstatistik. På det regionale cancerregister tager man ikke desto mindre taludfordringen op i bestræbelsen på at bekæmpe kræft med information. Tallene bliver både kontekstualiseret, individualiseret og æstetiseret, så de bedre kan nå ud af registret og få en effekt i befolkningen. Alligevel er det langt fra kun form, farve og forbindelser, der gør kræftstatistikken overbevisende.

Den understregede vigtighed

Internationale sammenligninger har gentagne gange vist, at kræftpatienter i England har en dårligere etårsoverlevelse end patienter i andre vesteuropæiske lande. De engelske politikerne taler gerne om "overlevelseshkløften" ("the survival gap") og påstår uden tøven, at man årligt kunne redde mellem 5.000 til 10.000 engelske liv, hvis patienterne blev udredt og behandlet ligeså tidligt og hurtigt som i de bedste europæiske lande. Problemet har skabt et enormt fokus på nedbringelse af ventetider, men det har også rejst en mindre debat om tallenes troværdighed: Kunne overlevelseshkløften alene skyldes, at den engelske cancerregistrering er for dårlig?

Moderniseringen af det engelske cancerregister har rod i dette spørgsmål, og det regionale cancerregister er arnested for registerkritikken. En af tjenestens patologer har været i fem europæiske lande for at sammenligne registreringspraksisser og søger at bevise med datadrevne makroer og modeller, hvor upålidelige tallene kan være. Hele tjenesten venter mere eller mindre på, at overlevelseshkløften vil forsvinde af sig selv i takt med moderniseringen, der udbreder det regionale cancerregisters pålidelige registreringspraksis til hele landet. I felten undersøgte jeg derfor, hvad der ifølge informanterne gør tjenestens praksis til *best practice*.

Kræftregistrering er et endeløst arbejde, der kræver uendelig meget koncentration. Det afspejler sig i dataregistrarernes blikke, ansigter og kroppe. Den nye dataregistrant Katie forventedes at bruge seks måneder på at lære

at registrere de relativt lette bryst- og hudkræftoplysninger - andre kræftformer tager flere år og kræver måske ligefrem en særlig hjerne. Joe havde ry for sin klæbehjerne og var betroet den særligt svære opgave at registrere tumorstadier. Han fortalte:

Jeg har arbejdet mange forskellige steder. På et posthus, et lager, tilsynsførende på et callcenter, med praktisk arbejde. Det her arbejde er vigtigere. Det fik mig til at tage mere ansvar. Jeg følte en trang til at gøre mit bedste eller i det mindste sikre, at alt er korrekt... fordi indsatserne er høje! Ja, det er noget, jeg sætter pris på. Jeg lærer utrolig meget. Jeg sætter mig ind i det, der står i patologirapporterne. Det er bare interessant. Jeg mener, meget af det, der står, er ganske forfærdeligt... Det er jo ikke det rareste at vide noget om, men alligevel interessant! Jeg får bare lyst til at lære mere og blive bedre, hvilket også er grunden til jeg har fået mere og mere arbejde. Det har hjulpet mig, at jeg har en god hukommelse (Fra interview med Joe, dataregistrant, 18. december 2014).

Joe var hurtig og god til sit arbejde. Med en passende mængde kaffe kunne han nå op på 180 registreringer på en dag, men så var han også udmattet. Det gjorde ham stolt at tænke på, at han havde stadieregistreret alle gynækologiske tumorer i regionen; men arbejdet ville gøre ham vanvittig, hvis det ikke var så vigtigt, mente han. Netop arbejdets vigtighed og nødvendighed var et gennemgående tema på tjenesten. Vigtigheden hjalp dataregistrarerne med at bevare fokus og holde koncentrationen. Der var noget på en gang sørgeligt og højtideligt ved kræftregistreringsarbejdet, der især syn-

tes at stamme fra de kliniske kræftrepræsentationer, der dagligt mindede informanterne om individets ulykke. Men stemningen og følelsen blev også forstærket af de florerende epidemiologiske kræftrepræsentationer, der fremhævede nationens ulykke og understregede den kollektive nødvendighed af deres arbejde.

Overbevisning smitter

I tjenestens tykke registermanual finder man på de første sider en liste over 39 udtryk for overbevisning og dernæst en liste med 32 udtryk for manglende overbevisning. Under overskriften "Dette skal betragtes som registrerbar information!" står ord som "formodet", "jeg er bange for X er", "meget mistænkeligt", "optræder som", "sandsynligvis", "synes at være" og "tilsyneladende" listet alfabetisk. Når dataregistrarerne gennemgår og dobbelttjekker patientjournaler og patologirapporter for oplysninger om den enkelte kræftpatient, er det kun betegnelser som disse, der må betragtes som udtryk for overbevisning om kræft og registreres. Registrering bør tilsvarende ikke finde sted, hvis klinikerne har benyttet ord som "bekymrende", "foreslået", "ikke udelukket", "kunne repræsentere", "minder om", "mistænkelig", "muligvis", "risiko for" og "usikker" til at beskrive resultatet af en skanning, biopsi, test eller lignende.

Det virker måske banalt, men det var først ved synet af disse lister, det gik op for mig, at de oplysninger, der sendes til cancerregistret, ikke er givet med sikkerhed. Informationerne er ikke præcise afspejlinger af en sandhed, men udtryk for skøn. Hver eneste regi-

strering er baseret på forskellige menneskers grader af overbevisning om kræft. Her indså jeg, at det ikke er tallene, der "smitter" – forstået på den måde, at tal ikke indgår i en automatiseret og ureflekteret overførsel af information fra klinikken til registret. På et vigtigt led i processen er det faktisk nuancerne i sproget, der gør det muligt for tjenestens dataregistrarer at blive overbeviste af patologer, radiologer og onkologer, så den mest nøjagtige eller rettere sandsynlige registrering kan finde sted. Dataregistrarerne på det regionale cancerregister registrerer grader af overbevisning.

Den registreringspraksis, jeg her har beskrevet, der trods digitalisering stadig er baseret på rigtige menneskers skøn og en kommunikeret overbevisning, er i fin overensstemmelse med Ian Hacking's filosofiske antropologi om sandsynlighedstænkning. Han beskriver i bøgerne 'The Emergence of Probability' og 'The Taming of Chance', hvordan medicinen i oplysningstiden blev betragtet som en lav form for videnskab, fordi den baserede sig på subjektive opfattelser og skøn i modsætning til for eksempel astronomien, der målte himmellegemernes nøjagtige baner. Sandsynlighedstænkning og beslutningsteori opstod først, da man i 1600-tallet fandt på at akkumulere blandt andet kliniske skøn og opdagede statistisk regularitet. Dermed indså man gradvist, at verden er grundlæggende tilfældig – at der ingen absolutte sandheder findes, men kun grader af overbevisning. Den indsigt, skriver Hacking, banede vejen for en revolutionerende måde at skabe overbevisning på med statistik.

De belyste temaer i register-etnografien kan måske føre os et skridt videre end Hacking og gøre det mere klart, hvordan statistisk overbevisning nu skabes i praksis. Tallene får magt på det regionale cancerregister, hvor statistikken ikke forventes at tale for sig selv, men sprogliggøres, visualiseres, kontekstualiseres, individualiseres og æstetiseres for at nå modtageren. Tal gøres troværdige via kontinuerlig udvikling af sociale og digitale teknologier, der sikrer stadig mere omfattende, systematiske og standardiserede registreringspraksisser. Det er registreringens dont, at tal først får virkelig effekt, når alle er talt med på præcis samme måde. Samtidig synes kræftrepræsentationer i sig selv at besidde en særlig overbevisende kraft i felten. Ord overbeviser, og overbevisningen om overlevelseskløften smitter, hvorfor det slidssomme registreringsarbejde udføres i troen på, at notering af det enkelte menneskes liv og hele nationens liv gør en forskel. ■

Forslag til videre læsning:

Tørring, Marie Louise (2014). "Hvorfor akut kræft? Et bud på en epidemiisk forståelse af tid og kræft-tendenser i Danmark". Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund, 11(20), 13-45.

Public Health England (2013). World's largest cancer database launched by PHE. Online bekendtgørelse fra 12. juni 2013. Siden er sidst tilgået 27. marts 2015. <https://www.gov.uk/government/news/worlds-largest-cancer-database-launched-by-phe>.

Hacking, Ian (2006). *The Emergence of Probability: A Philosophical Study of Early Ideas about Probability, Induction and Statistical Inference*

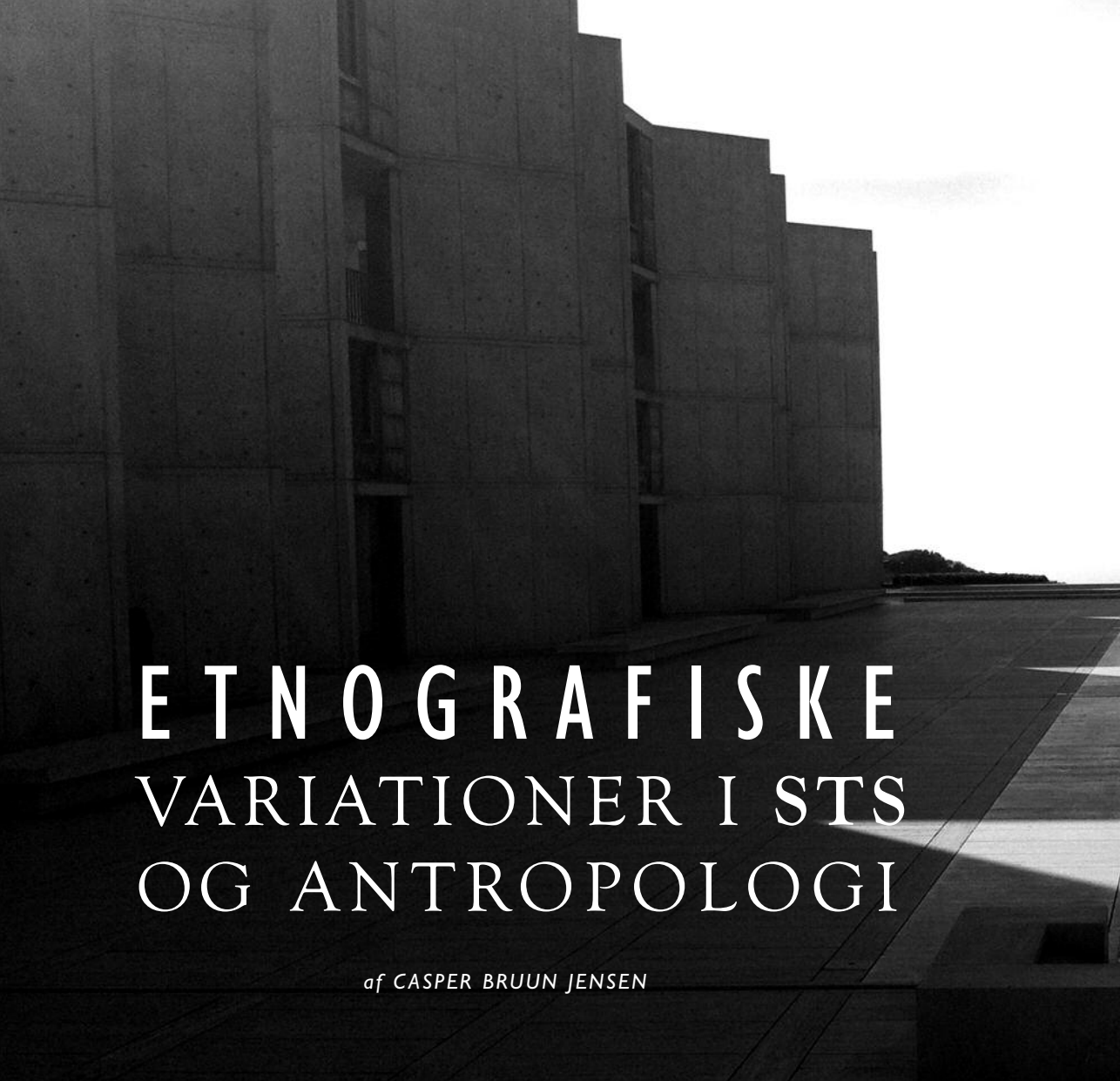
(2. udgave). Cambridge: Cambridge Univ. Press.

Sperber, Dan (1985). "Anthropology and Psychology: Towards an Epidemiology of Representations". *Man*, 20(1), 73-89.

MARIE LOUISE TØRRING ER LEKTOR OG LEDER AF MASTERUDDANNELSEN I SUNDHEDSANTROPOLOGI VED AFDELING FOR ANTROPOLOGI PÅ AARHUS UNIVERSITET OG TILKNYTTET CENTRE FOR CULTURAL EPIDEMICS (EPICENTER) OG CENTER FOR FORSKNING I CANCERDIAGNOSTIK I PRAKSIS (CAP).

Sted- og personnavne er anonymiserede.

ETNOGRAFISKE VARIATIONER I STS OG ANTROPOLOGI

af CASPER BRUUN JENSEN

Etnografiske metoder benyttes i vidt omfang indenfor det interdisciplinære fagfelt science and technology studies (STS). Det er imidlertid svært at finde noget særligt at sige om denne brug, for overfladisk betragtet tager etnografisk STS samme form som indenfor antropologien. Det kan argumenteres, at etnografiens rolle i relation til bredere diskussioner indenfor STS adskiller sig fra dens antropologiske funktion, men overvejes sagen yderligere bliver den overordnede kontrast dog selv problematisk. Der er næppe kun én etnografi indenfor STS, der kan sammenlignes med én indenfor antropologi. Etnografiens rolle varierer i begge tilfælde.

Foto af Steffen Dalsgaard.

En grund til, at det er svært at karakterisere etnografiens rolle i STS, er, at STS ikke er en disciplin på linje med antropologi eller sociologi. I udgangspunktet er STS et tværfagligt felt af forskere, der studerer relationer mellem videnskab, teknologi og samfund. Traditionelt har der været stærke, om end ofte kontroversielle, relatio-

ner mellem videnskabs- og teknologifilosofi, historie og STS. Videnskabssociologien har også været central, og ligeledes videnskabskritisk samfundsforskning i såvel aktivistiske som teoretiske former. Ideen om en videnskabsantropologi blev ikke mindst søsat af Karin Knorr-Cetina, Bruno Latour og Steve Woolgars laboratorie-etno-

grafier fra midten af 1970'erne, og antropologer blev stadig mere involverede i STS fra midten af 1980'erne. Det er dog først fra midten af 1990'erne, og specielt efter 2000, at antropologien virkelig har holdt sit indtog i feltet.

Snarere end en disciplin er STS altså en samling af forskere fra forskellige discipliner, der har forskel-

AidData platformen er resultatet af et forskningsprojekt der indsamler og publicerer data om udviklingsprojekter. AidData eksperimenterer også med nye former for visualisering, som eksempelvis geo-coding.

lige, delvist overlappende, tematiske interesser. Når filosoffer eller historikere bedriver STS har deres studier af gode årsager sjældent nogen fundering i etnografi. Omvendt ser antropologer, mikrosociologer og mange andre etnografi som den basale metode. Det gør de af den indlysende grund, at deres videnskabelige træning har lært dem det. Denne træning er også karakteriseret ved et skeptisk blik på videnskabens fortællinger om sig selv, og dette medfører, at en væsentlig drivkraft ved feltet har været dets problematisering af disse eksisterende forestillinger.

Hvis vi kort vender blikket mod aktør-netværksteori (ANT), oprindeligt udviklet af Bruno Latour, Michel Callon og John Law og på nuværende tidspunkt en tilgang der har fået en sådan popularitet, at den ofte, om end fejlagtigt, ses som synonym med STS som sådan, tegner der sig et lignende billede. Hvis der kun er ganske få steder i verden, man kan få en

grad i STS, er der ingen, der tilbyder en i ANT. Det er simpelthen en specifik kombination af teori og metode, der undervises i indenfor diverse felter, fra STS og antropologi til organisationsstudier og folkesundhedsvidenskab. Analytisk set er ANT mest kendt for sin særlige insisteren på at mennesker og 'ikke-mennesker', som tog, mikrober eller standarder, alle må tages alvorligt som aktører (nogen gange betegnet aktanter), der er med til at skabe og omskabe samfundet. Metodisk kan vi bemærke, at denne insisteren har et etnografisk anested. Således var Bruno Latours tidlige forskning netop en laboratorie-etnografi i det berømte Californiske Salk Institute. Etnografi var altså indbygget i ANT fra starten. Det er derfor heller ikke tilfældigt, at Latour vedholdende karakteriserer sit eget projekt som en modernitetens antropologi. Man kunne endog gå så vidt som til at sige, at klassisk etnografi er så integreret i ANT, at det på

nuværende tidspunkt er blevet lidt af en hæmsko. Det er i lyset heraf, at man kan forstå Latours forskellige forsøg på at udvikle digitale metoder til at analysere fænomener, der er mere diffuse, eller udfolder sig på større skalaer, end hvad der let kan indkapsles af en lokal etnografi.

Hvordan er etnografi og STS ens?

Jeg skrev ovenfor, at der på sin vis ikke er noget særligt at skrive om etnografi i STS, fordi det langt hen af vejen er den samme slags metodiske tilgang som i antropologi. Etnografen tager til et mere eller mindre fremmed sted. Han eller hun må i forskelligt omfang tillære sig et nyt sprog (eller en ny kompliceret videnskabelig jargon), og bruger derefter en længere periode på at tale med folk, observere deres aktiviteter, og deltage i nogle af dem, når det er muligt, alt sammen med henblik på at få en forståelse af hvordan

'tingene hænger sammen'.

Her må vi være påpasselige, for en af de mest standardiserede måder, hvorpå antropologiens dyder fremhæves (og dens identitet vedligeholdes), er ved at insistere på det særegne ved disciplinens etnografisk feltarbejde. Det kan godt være at gud og hvermand nu til dags siger, at de laver etnografi, men de gør det ikke som antropologer. Hvad indebærer dette udsagn? I første omgang refererer det til en ide om længde og dybde. Med udgangspunkt i Malinowskis tradition burde man befinde sig på et afsides sted i mindst en års cyklus for at forstå, hvordan livet former sig. Men det er at foretrække at være der betydeligt længere, for det tager tid at lære sprog, få venner, aflære sig egne antagelser og gradvist lære et nyt samfunds kringelkroge at kende. Fra antropologiens synspunkt er problemet med den uhildede adoptering af etnografi således overfladiskhed. Det kan godt være, at STS-forskere trænet i kommunikation eller organisation siger, de bedriver etnografi, men kommer de tilstrækkeligt dybt ned i materialet?

Sådanne spørgsmål har uden tvivl deres berettigelse, for i STS, som mange andre steder, er der også forskere, der bedriver strategisk 'hit and run'-etnografi. Omvendt kan det klassiske ideal om feltarbejde igennem hele årets cyklus forekomme absurd i en kontekst, hvor felten består af organisationer, maskiner og laboratorier. For mens det på ingen måde er indlysende hvilke tidsligheder der strukturerer sådanne sociale former, er det klart, at det ikke er de samme som i de 'traditionelle stammer', der inspirerede den tidlige antropologi. Men min pointe

er primært, at refleksive spørgsmål om etnografiens rolle allerede er velkendte indenfor STS, inden den kritiske antropolog måtte sætte pen til papir. Og som nævnt bebos feltet også af antropologer.

Der er selvfølgelig også andre overvejelser, som er vigtige at gøre sig i forhold til, hvad etnografi i STS indebærer. I det omfang meget STS-forskning bedrives af forskere i deres hjemlande, rejser spørgsmål om præmisserne for at bedrive etnografi i eget samfund og kultur. I det omfang mange af de emner der studeres – nye reproduktionsteknologier, biomedicin, militærdroner eller klimaforandring, for eksempel – er enorme projekter, rejser de spørgsmål om etnografiens muligheder og begrænsninger i mødet med globale tendenser. Og i det omfang STS' studieobjekter og subjekter er prestigefyldte, velbemidlede og magtfulde, rejser der sig spørgsmål om adgang til felten og kontrol over fortolkningerne. Disse spørgsmål danner også en implicit baggrund for Latour og andres eksperimenter med at udvikle nye digitale analyseredskaber, der kan komplementere etnografi.

Disse diskussioner er relativt nye (indenfor de sidste 20-30 år i det mindste). Men man kan dårligt sige, de er unikke for STS. For overvejelser om fordele og ulemper ved etnografi ude og hjemme har som bekendt også en rig historie indenfor antropologien. Spørgsmålet om hvordan etnografi kan skaleres til at indfange globale projekter, tematiseres ligeledes løbende af antropologer. Og ligesom i STS er der antropologiske eksperimenter med nye metoder. Der er således en mængde ligheder på tværs af felterne. Endvidere

er disse sammenfald som nævnt ikke særlige overraskende, for STS og antropologi er også blevet bedre og bedre til at skele til hinanden.

Globale infrastrukturer og etnografiske overvejelser

Ovenstående pointer kan illustreres gennem en kort skitsering af et forskningsprojekt udført af Brit Ross Winthereik og jeg. Det empiriske omdrejningspunkt for projektet var et studie af infrastrukturer, der i disse år udvikles for at understøtte globale udviklings- og bistandsprojekter. Det drejede sig om at forstå de sociale, politiske og tekniske processer og praksisser, der ligger til grund for udviklingen af nye databaser, dataformater og kommunikationsformer mellem donorer, NGO'er og udviklingslandenes ministerier og bureaukratier. Men det handlede i lige så høj grad om at undersøge hvilke effekter, nye infrastrukturer skaber for den konkrete udførsel af specifikke, lokale udviklingsprojekter. Ved hjælp af forskellige former for etnografisk arbejde viste vi, at det at skabe nye effektive infrastrukturer kun i et vist omfang er et spørgsmål om godt design og veltilrettelagt implementering. Det drejer sig i lige så høj grad om at skabe nye forståelsesrammer, visioner og diskurser, og samarbejdsformer. I en sammenhæng, hvor infrastrukturer formodes at skabe gennemsigtighed og 'accountability' på tværs af landegrænser, teknologiske platforme, organisationer, og aspirationer, er dette meget udfordrende. Studiet af disse udfordringer var næsten lige så udfordrende. Lad mig kort pege på nogle af dem her.

For det første var vi specifikt interesseret i det forhold, at nye

udviklingsinfrastrukturer blev italesat og praktiseret som globale fænomener. De udsprang ikke mindst af Paris-deklarationen, som definerede en række principper for god udviklingspraksis, og denne deklaration blev underskrevet af mere end 120 lande. Rapporter, strategier og konferencer afholdt af udviklingsorganisationer påpegede alle nødvendigheden af at skabe nye teknologier ved hjælp af hvilke, globalt udviklingssamarbejde bedre kunne understøttes. Det udfordrede den konventionelle ide om etnografi bundet til et enkelt sted. Vi kunne selvfølgelig godt have studeret infrastrukturer indenfor en enkelt organisation, eller i et enkelt land, men vores ambition var at forstå dem som globale projekter, ikke lokale eksempler. Vi endte derfor med at studere en række tiltag – konferencer, blogs, websider, feltarbejde ved en dansk NGO, en kortere rejse med samme NGO *som del af deres feltarbejde*, møder og interviews med Rigsrevisionen. Og vi endte med at benytte antropologen Hugh Gusterson's betegnelse 'polymorft engagement' til at beskrive denne proces. Vi mener selvsagt, der var gode grunde til, at vi traf de valg, vi traf. Ikke desto mindre kan vores arbejde siges at være etnografisk tyndt, hvis det bedømmes efter det traditionelle antropologiske kriterium om fordybelse i en enkelt kontekst i mindst en 'årscyklus'.

Som just nævnt traf vi en række valg for at forstå den globale spændvidde af diverse initiativer, som *AidData*, *PublishWhatYouFund* og miljøorganisationen *NatureAid*. Men det var i lige så høj grad tilfældet at diverse initiativer til- eller fravalgte os. Heri lå den anden ud-

fordring. Hele præmissen for det arbejde, vi interesserede os for, er, at udviklingssamarbejde skal foregå i partnerskaber karakteriseret ved gensidighed, åbenhed og gennemsigtighed. Dette var en del af partnerskabets form, og som vi beskriver i bogen *Monitoring Movements in Development Aid*, omslutede denne form også os. Det var altså ikke sådan, at vi drømte om at blive partnere i dette spil, men vi blev uafvendeligt gjort til partnere af dem, vi gerne ville studere, og hvis vi ikke blev anset for relevante partnere; ja så blev vi ikke inviteret indenfor. Her ser vi tydelige forbindelser til klassiske antropologiske temaer som antropologens 'meddelagtighed' – for eksempel i koloniale sammenhænge, men også til problemstillingerne omkring det at 'studere opad' – altså at forsøge at komme tæt på aktører, der er mere magtfulde end etnografen selv.

Den tredje udfordring var noget anderledes, for dens omdrejningspunkt var at undersøge teknologiske arrangementer, der endnu ikke rigtig eksisterede. Infrastrukturer, databaser og standarder findes selvfølgelig over det hele. Men vores studieobjekt var netop ikke disse eksisterende teknologier, men nogle andre, der endnu ikke fandtes, selvom mange mente de burde eksistere, og som nogle forsøgte at få til at eksistere. Der var tale om delvist eksisterende objekter, sammensatte ting, bidder af diskurs, handling, og materialer, som der visse steder blev lagt et stort arbejde i at få til at hænge sammen. Der var også tale om et studie af, hvordan fremtider formes gennem lige dele kulturel og teknologisk praksis. På en måde lyder dette til at være langt

fra etnografiens traditionelle modus, der ofte handler om detaljerede beskrivelser af bestående sociale sammenhænge. Men den forskel bryder også hurtigt sammen. For som bekendt har antropologer jo også længe beskæftiget sig med forandringer; for eksempel af familiemønstre, materiel kultur, ritualer og sociale og politiske strukturer.

Ikke desto mindre blev de teknologiske fremtider, vi studerede, ikke skabt ud af ingenting. På en række måder forbindes nye databaser med allerede bestående infrastrukturer og organisatoriske praksisser. Og det er et helt centralt succeskriterium, at de skal relatere til hinanden. Ekspertter i London eller Washington D.C. kan udvikle nok så mange nye teknologier og argumentere for, at de vil revolutionere udviklingssamarbejde, men hvis ikke alle (eller mange af) verdens NGO'er kan se fornuften af disse teknologier i forhold til deres egne specifikke problemer, eller hvis de fornemmer, at det vil være meget omkostningsfyldt at tage dem i brug – ja så bliver de ikke brugt. I det tilfælde vil de infrastrukturelle forbedringer, der på nuværende tidspunkt projiceres ud i fremtiden forblive ikke eksisterende; visioner nedfældet på papir, der aldrig materialiseres.

Derfor var det også vigtigt for os at forstå, hvordan allerede eksisterende udviklingsinfrastruktur virker. Og med henblik derpå lavede vi feltarbejde i en dansk miljø NGO. På den ene side var det det tætteste, vi kom på et klassisk etnografisk ideal. På den anden side stødte vi her på den sidste udfordring, jeg vil pege på. For hvor meget vi end forsøgte at indkredse infrastrukturen i denne or-

Publish What You Fund
The Global Campaign for Aid Transparency

[The Issue](#)
[About Us](#)
[Contact Us](#)

Aid is a precious resource

To get the most out of it we need more and better aid information. Working with organisations from around the world, we call on donors to publish what they fund.

[See how we're doing](#)

Open Data Day 2015: The open data revolution in Nepal

February 19, 2015
This is a guest blog by Pevrita Rana, a Coordinator at Open Nepal. The full, original version of this blog...

[f](#) [t](#) [in](#) [ex](#) [p](#) [Like](#) [2](#)

Our very own (Honesty) Oscar nomination!

February 17, 2015
Publish What You Fund has been nominated for an Honesty Oscar! We will feature in the Best Special Effect 'tech'...

[f](#) [t](#) [in](#) [ex](#) [p](#) [Like](#) [2](#)

The lessons are there: the U.S. must now act on aid transparency

February 16, 2015

ROAD TO 2015

New campaign launched: Road to 2015

Latest Tweets

Sunday is the last day to apply for our Research & Monitoring Manager position. Come & join our great team!
<http://t.co/yMsEEwnzyl>, Feb 27

Publish What You Fund arbejder på at forøge gennemsigtigheden i udviklingsbranchens pengestrømme.

ganisation, blev den ved med at være temmelig utydelig. Konsulenter snakkede ganske vist om partnerskab, standarder og åbenhed i et væk. De holdt også ustandseligt møder, redigerede dokumenter, talte i telefon og brugte Skype, og rejste verden rundt. Men hvor var den sammenhængende infrastruktur, vi forsøgte at afdække? Dette spørgsmål, der længe plagede os, kan også relateres til antropologiske diskussioner. Det eksemplificerer et velkendt aspekt ved at studere ting, der er så tæt på etnografens eget liv, at de forbliver usynlige. Det var først efter en rejse til Vietnam med konsulenterne, til en ny sammenhæng hvor mange af det danske kontors hverdagsagtige omgangsformer ikke længere virkede, at vi blev i stand til at se, at den bestående infrastruktur netop bestod af alle disse møder, dokumenter og telefonsamtaler.

Det gav os et blik for infrastrukturelle udfordringer, der var markant anderledes end de visioner for teknologisk revolution, vi stødte på andre steder i felten.

Hvad er så forskellene?

Indtil videre har jeg insisteret på, at der langt hen af vejen ikke er noget særligt at sige om etnografi i STS. De valg og problemstillinger, STS-etnografen støder på, ligner i vid udstrækning dem, antropologer støder på: De handler om konstruktion af felten, forhandling omkring adgang, specifikation af studieobjektet, om etik og magtrelationer, om dybde, overfladiskhed og refleksivitet. Men at sige, at det hele er ens, er en noget flad konklusion og til syvende og sidst heller ikke én, jeg står inde for. Når jeg indtil videre har holdt fast i at etnografi indenfor STS og antropologi på rigtig mange måder

ligner hinanden, er det fordi jeg også tvivler på den præmis, at de måder, hvorpå etnografi varierer, er generelt betinget af disciplinære felter. Jeg vender tilbage til denne tvivl i slutningen af teksten, men lad os kigge på nogle forskelle.

Antropologer ser typisk etnografi som et særkendetegn ved antropologien. Det skaber derfor identitetskriser af varierende grad, når andre forskere gør indhug på metoden. Som nævnt er den umiddelbare reaktion ofte, at ikke-antropologer ikke arbejder 'dybt' nok med etnografi. Men der er også en anden konventionel respons: Det særlige ved antropologi er ikke etnografi som sådan. Det er derimod etnografi informeret af antropologisk tænkning og antropologisk fortolket.

Dette er på mange måder et bedre svar. Ikke desto mindre vil en læser af dagens antropologiske tidsskrifter bemærke at mange, hvis ikke de fleste, af de begreber og teorier, der benyttes, overlapper med de, der benyttes indenfor sociologi, filosofi, de kognitive videnskaber og STS. Dette forhold gør det unikke ved antropologisk analyse sværere at lokalisere, og nogen gange begrædes det da også, at antropologer i alt for høj grad benytter sig af andres teorier. Men hvis man benytter dette argument, vender antropologen typisk tilbage til udgangspunktet: Til syvende og sidst er det etnografien, der er det særlige antropologiske.

Som en af mine antropologiske 'informanter' udtrykte det, beskæftiger antropologien sig med 'den virkelige virkelighed'. Det følger, at man som antropolog må være særlig varsom med teori, fordi begreber altid truer med at ud-

viske, overtage, eller bortforklare etnografisk indsigt. Og sådan kan diskussionen fortsætte i en cirkelbevægelse uden ende. (Se blot de ophedede diskussioner om 'ontologi', der udfolder sig for tiden). Selvom antropologien har et af de mest sofistikerede begrebsapparater indenfor samfundsvidenskabernes, har feltet også en selvudslættende tendens, når det kommer til begrebsudvikling. Det er som om, man skammer sig lidt over, at begreber overhovedet er nødvendige!

Her kan man pege på en forskel mellem antropologi og STS, der både er væsentlig og relativt generel. Som nævnt opstod STS oprindeligt omkring nogle provokerende analyser af videnskabernes kendetegn: Provokerende fordi de hverken respekterede videnskabsfilosofiens diagnoser eller videnskabsfolkernes selvbeskrivelser. Hvis det generelle problem for antropologien var, at man ikke vidste, hvordan andre folkeslag levede og tænkte, og derfor måtte bruge etnografien til at finde ud af det, var situationen derfor på en måde omvendt for de tidlige STS studier. Man vidste en masse om, hvordan videnskabsfolk tænkte om verdens og videnskabens beskaffenhed, men man troede ikke på fortolkningerne.

De tidlige laboratorieetnografier blev således specifikt brugt til at påvise forskelle mellem videnskabens selv-repræsentation, som eksempelvis dens positivisme og rationalisme og dens orientering mod kognitive og individuelle forklaringer (videnskabsmanden som en-som helt), og videnskabeligt arbejde som det empirisk udfoldede sig blandt et væld af mennesker, institutioner, eksperimenter og materialer. Indeholdt i disse etnografi-

ske beskrivelser lå derfor også en række opgør med realisme, rationalisme og andre teoretiske forståelsesrammer. Resultatet var begrebsapparater som social konstruktivisme og aktør-netværksteori, der udfordrede traditionelle samfundsvidenskabelige paradigmer så meget desto mere effektivt, fordi de gjorde det igennem studier af paradigmet på rationalitet – videnskaben.

Givet denne historie er det måske ikke overraskende, at STS i det store og hele ikke indeholder den samme ambivalens over teori og begreber, som ofte forekommer indenfor antropologien. Fra begyndelsen har det været indlysende at etnografien og begrebsliggørelse er gensidigt afhængige fra start til slut. Det kunstige og misvisende ligger ikke i at kombinere teori med etnografi men derimod i at hævde, at de kan adskilles.

Der er ikke noget epokegørende ved det argument. Edmund Leach advarede for mere end 40 år siden mod sommerfugle-kollektioner af etnografiske data, og E. E. Evans-Pritchard skrev i *Witchcraft, Oracles, and Magic among the Azande* at "enhver der ikke er komplet idiot kan udføre feltarbejde, og hvis de folk, han arbejder iblandt, ikke er blevet studeret før, kan han ikke undgå at bidrage med original viden. Men vil det være teoretisk eller blot faktuel viden? Enhver kan producere et faktum; det handler om at skabe en ny idé" (s. 243).

Ikke desto mindre kan man stadig foretage en grov opdeling. Der er forskere indenfor STS og antropologi, der mener, at relationerne mellem etnografi og begreber på nuværende tidspunkt er

'løst' eller i det mindste har fundet et stabilt leje. De stiller sig derfor kritisk over eksperimenter med nye former for etnografi, for slet ikke at tale om nye former for teori. På den anden side peger en række andre forskere på vigtigheden af vedholdende at eksperimentere, ikke mindst i lyset af at verden selv er under konstant forandring. Som jeg ser det, er den anden type indstilling til, hvad etnografisk arbejde fordrer, helt indlysende at foretrække. Derfor er nye tilgange som 'multi-species' antropologi, laterale og rekursive analyseformer, post-aktør-netværksteori og de på nuværende tidspunkt så kontroversielle ontologiske drejninger efter min mening blandt de mest interessante og inspirerende i dag. Og her er det atter værd at bemærke, at disse tilgange, deres mange forskelle til trods, har det til fælles, at de både er inspireret af STS og antropologi – og orienteret mod begge felter.

Koda: Etnografiens fragmentering?

I invitationen til dette særnummer overvejer redaktørerne om etnografien er blevet fragmenteret i takt med dens stadig videre udspredding. Ovenstående diskussion kan bruges at sætte denne bekymring i perspektiv. Det er klart, at etnografi har en særlig historisk tilknytning til antropologi. Men som Marilyn Strathern og George Stocking begge har vist, var det ikke naturgivent, at det ville blive sådan. Såvel før som efter Malinowski har der været andre traditioner (se Stratherns 1987 artikel 'Out of Context: The Persuasive Fictions of Anthropology' i *Current Anthropology* og Stocking's

The Salk Institute på University of California, San Diego var arnested for en af de første laboratorie-etnografier, Bruno Latour og Steve Woolgars (1979) *Laboratory Life*. Foto af Steffen Dalsgaard.

bøger *Victorian Anthropology* og *After Tylor*). I forskellige dele af verden er etnografi blevet brugt forskelligt. Blandt forskellige intellektuelle traditioner har den haft forskellige roller.

Der har således aldrig været én antropologisk etnografi, der kan modstilles med én STS etnografi. I stedet har der været interne variationer og oversættelser på kryds og tværs. Man kunne således sige, at etnografien (og antropologien) har været fragmenteret fra begyndelsen. Men fragmentering har en negativ klang. Man

kunne også sige, at etnografi simpelthen er en mangeartet og fleksibel størrelse, der gradvist udvikles og ændres i takt med, at den sættes i spil i nye tider, nye steder, og med henblik på at håndtere nye problemer og spørgsmål. Som jeg ser det, er denne livlighed og omskiftelighed netop et særkende ved etnografi. ■

Forslag til videre læsning:

Jensen, Casper Bruun, Peter Lauritsen og Finn Olesen (red.). 2007. *Introduktion til STS*. København: Hans Reitzels Forlag.

CASPER BRUUN JENSEN ER PH.D. I INFORMATIONSVIDENSKAB, AARHUS UNIVERSITET. HAN HAR FORFATTET 'ONTOLOGIES FOR DEVELOPING THINGS' OG 'MONITORING MOVEMENTS IN DEVELOPMENT AID' (MED BRIT ROSS WINTHER-EIK). HAN HAR DESUDEN REDIGERET INTRODUKTION TIL STS (MED PETER LAURITSEN OG FINN OLESEN) OG 'DELEUZIAN INTERSECTIONS' (MED KJETIL RÖDJE). HANS NUVÆRENDE FORSKNING OMHANDLER MILJØINFRASTRUKTURER I SYDØSTASIEN. CASPER ER HONORARY FELLOW VED UNIVERSITY OF LEICESTER.

Ting - såkaldt materiel kultur - spejler sociale forhold på arbejdspladsen. Antropologiske materialitetsstudier kan afdække organisatoriske mønstre.

EN PRAKTISK VIDENSKAB FORRETNINGSLIVET SOM ETNOGRAFISK FELT

Antropologien er efterhånden blevet attraktiv som leverandør af metoder og analytiske indblik i potentielle kunders eller servicebrugeres tænke- og handlemønstre. Virksomhedsantropologi er en praktisk hjælpevidenskab for ledelsesstrateger, marketingsfolk, designere og ingeniører, der udtænker nye produkter og funktioner. Samtidig udgør virksomhedspraksis og arbejdslivets organisering stadig mere populære forskningsfelter for antropologer.

af KAREN LISA SALAMON

Antropologi har længe fungeret som rådgivende videnskab for statslige myndigheder og NGO'er, og mange antropologer har også været rådgivere for mennesker udsat for staters og organisationers påvirkning og styring. Disse rådgivende funktioner har givet faget legitimitet og antropologerne smør på brødet. Antropologiens nytteværdi ligger hermed ikke alene i grundvidenskabelig erkendelse, men også i aktiv forbedring af menneskers levevilkår. De rådgivende og interventionistiske ambitioner fremprovokerer dog også skepsis og definitoriske kampe om

fagets identitet, der konstant er til forhandling i spændvidden mellem 'ren' erkendelsesvidenskab på den ene side, og på den anden side en anvendt videnskab, som har sine mudrede hænder nede i praktikens muld.

Begærets videnskab

Erhvervsantropologien, eller Business & Organisational Anthropology (BOA), er en antropologisk underdisciplin, der konstant befinder sig i denne spændvidde mellem kritisk, analytisk erkendelsesinteresse og praktisk anvendelighed.

Klassisk antropologi om økono-

misk udveksling og social organisering har fået ny og instrumentel betydning i det, som et amerikansk erhvervsmagasin har kaldt en 'begærets videnskab', der kan skabe dybere indblik i forbrugeres drømme og behov.

Antropologisk teori trækkes her ind som analytisk værktøj i moderne produktionssammenhænge og organisatoriske problemstillinger. Nye produkter udvikles med inspiration fra antropologiske teorier om kulturel betydningsdannelse og menneskers forhold til ting, og etnografisk metode inddrages i udarbejdelsen af salgsstrategier el-

Arbejdspladser er sociale steder, hvor kulturelle normer opstår og løbende ændres. Antropologer kan analysere disse forhold

ler til at forbedre produkters brugervenlighed. Teorier om sociale bevægelser, slægtsskab og organisationsstrukturer bruges til organisatorisk effektivisering, men også til at problematisere styringstiltags indvirkning på menneskers livskvalitet. Aftagerne er typisk strategier, produktudviklere og marketingsfolk i produktionsvirksomheder og offentlige serviceenheder.

Til forskel fra ældre antropologiske underdiscipliner som udviklingsantropologi, konfliktstudier eller sundhedsantropologi, er erhvervsantropologien ikke primært

defineret ud fra kolonialstaters klassifikationssystemer eller velfærdsstaters styringsbehov. Det er ikke stammer og folkeslag, der studeres, ej heller marginaliserede samfundsgrupper, men derimod mennesker i deres egenskab af kunder, brugere eller medarbejdere. Erhvervsantropologien deler dog visse interesser med ældre underdiscipliner: den deler velfærdsforskningens interesse for arbejdsmiljø og styring; kolonialantropologiens fokus på tværkulturelle samarbejdsrelationer; og den marxistiske antropologis in-

teresse for produktionsforhold og magt. Endelig har blandt andet sociologisk organisationsteori, semiotik og teknologistudier også sat sig spor i virksomhedsantropologien, der både er drevet af grundvidenskabelige erkendelsesinteresser og samtidig yder sit bidrag som rådgivende, praktisk videnskab.

Praktisk videnskab

Allerede for 50 år siden fungerede etnografer og andre kultur- og samfundsforskere i Danmark som konsulenter. De planlagde undervisning og museumsstrategier og

og rådgive om dem.

rådgav velfærdsstaten om ligestilling, kriminalprævention, statslig kultur- og sundhedspolitik og bistand til udviklingslande. BOA er dermed ikke enestående i rollen som leverandør af antropologisk erkendelse til instrumentel anvendelse.

Danmarks første professor i etnografi, Johannes Nicolaisen, fortalte i det første nummer af *Jordens Folk* i 1965 om sit syn på etnografien som en 'almen grundvidenskab', der kunne give et perspektiverende overblik over kultursammenhænge og det moderne samfunds baggrund. Etnografi kunne fungere

som en 'praktisk videnskab' i arbejdet med problemer i udviklingslande. Som eksempel nævnte Nicolaisen samfundsforskere, der rådgav lovgivere og administratorer af Grønland, så "eventuelle skævheder i udviklingen" kunne rettes op. Han understregede samtidig, at man ikke skulle "forsøge at pådutte u-landene noget".

Til trods for, at Nicolaisens fag og samtid dengang stadig var farvet af kolonialisme og højmodernistisk oplysningstænkning, lagde han i interviewet vægt på dialog, kontekst og tværfaglighed. Tilsvarende

ses i nutidens praktiske erhvervsantropologi, der fremhæver at brugere og kunder bør konsulteres, og at kontekstfølsomhed, tværfaglighed og tværkulturel samarbejde bør tilstræbes. Man kan sige, at flere af de praktiske temaer, som optog klassiske antropologer i 1965, også optager erhvervsantropologer i dag (dog påvirket af fagets mellemliggende debatter om blandt andet fag-etik, subjektivitet, magtforhold, individ og agens). Vor egen samtids rådgivende erhvervsantropologi kan, med Nicolaisens ord, forstås som 'en praktisk videnskab'.

Rådgivning som metier

Trods antropologiens mere eller mindre rådgivende praksis fra 1960'erne og frem, gik der dog flere årtier inden danske antropologer eksplicit identificerede sig som erhvervsrelevante. Antropologiens oprindelige forankring i evolutionistiske studier af før-moderne kulturer, indfødte folk og udviklingslande var nok en vægtig grund til denne træghed. En anden årsag var sandsynligvis den marxistiske antropologis kapitalkritik og skepsis mod private virksomheder, handel og markedsøkonomiske tiltag. Poststrukturalismens, feminis- mens og postkolonialismens magt- kritikker mindskede næppe skepsis mod at skulle rådgive potentielle eller reelle magthavere, og kultur- relativisme samt postmodernisme gjorde det fordægtigt at tilstræbe entydighed eller normative ytringer. Endelig spillede objektivistiske og elitære forestillinger om en ideologisk ubesmittet videnskab måske også ind på uviljen mod at se antropologien som præget af interesser – eller som vidensprodukt og vare.

I modsat retning trak dog de funktionalistiske, strukturfunktionalistiske og kulturalistiske elementer i faget. De fungerede som inspiration for ikke-antropologiske organisationsanalytikere på handelshøjskoler og i konsulentvirksomheder, for eksempel til ligevægtsteoretiske og kulturalistiske forklaringer på organisatoriske problemer.

Den måske første danske antropolog, der begav sig ud i en egentlig karriere som professionel erhvervsantropolog, var magister i antropologi og ph.d. i organisation og kultur Geert Egger, der fra 1987 rådgav indenfor tværkulturel ledelse, blandt andet hos Novo Nordisk. Han har fortalt at "Novo havde en mistanke om, at mange af de ting, som firmaet ikke kunne få til at fungere, skyldtes problemer med kulturen (...) og når der var noget, der ikke fungerede derude, så blev jeg bedt om at undersøge, om det havde noget med kultur at gøre".

På dette tidspunkt var antropologiens kulturbegreber allerede udbredt til erhvervsdiscipliner, som forsøgte at operationalisere dem, og fra først i 1990'erne var vi flere magistre i antropologi, der i Danmark fungerede som etnografiske konsulenter i forretningssammenhænge. Mit eget første job efter mastergraden i 1991 var på en kommerciel, tværfaglig konsulentopgave, med rådgivning for blandt andet LEGO og Egmont. Efter fem år som kommerciel freelanceantropolog blev jeg som eneste antropolog tilknyttet markedsforsknings på Handelshøjskolen i København (nu CBS). Vi var et par kulturforskere, som skulle bidrage til et merkantilt forskningsprojekt om danske pro-

duktionsvirksomheders brug (eller manglende samme) af designkompetencer i produktudvikling og marketing. Mit bidrag bestod i noget, man i dag nok ville kalde erhvervsantropologi krydset med designantropologi.

Designantropologi for virksomheder

Iddragelse af etnografer i denne type anvendt, designrelateret og kommercielt rettet forskning var allerede kendt i USA, hvor for eksempel antropologen Lucy Suchman var en af de drivende kræfter i antropologiens – og brugerperspektivets – tiltagende betydning indenfor design og produktudvikling. Suchman var ansat på teknologivirksomheden Xerox (oprindelsessted for den moderne fotokopimaskine og den 'personlige' computer). I sin ph.d.-afhandling argumenterede hun i 1984 for, at systemer, hvor mennesker og maskiner skulle kommunikere med hinanden, måtte indtænke menneskers betydningsdannelse og sociale sammenhænge. Samarbejdet mellem antropologer som Lucy Suchman og tekniske produktudviklere førte til nye designmetoder, der siden er blevet videreudviklet og udbredt globalt, blandt andet i udviklingen af interaktive it-systemer.

Efterhånden fik kommercielle brugerstudier, blandt andet under navnet designantropologi, også mere opmærksomhed i Danmark. Omkring årtusindskiftet opstod flere virksomheder, der kunne tilbyde etnografisk rådgivning indenfor emner som familiers forbrugsmønstre, brugervenligt design eller brugerdrevet byudvikling og arkitektur. Større, rådgivende ingeniørvirksomheder ansatte også

erhvervsantropologer. Flere andre danske antropologer arbejdede i perioden på forskellig vis med det, man kunne kalde brugerforståelse indenfor offentlig socialforsorg, borgerservice, kommunikationsdesign og kulturproduktion – områder, hvor grænserne mellem anvendt socialantropologi, designantropologi, virksomhedsantropologi og kulturanalytisk forskning var flydende. Selv blev jeg i 2003 ansat

r kunden' og tydeligt

Forstå kundens situation:
Hvordan er deres ønsker, strategi, historie og kultur

Og brug forståelsen til noget:
I den løbende dialog og håndtering -
Kundens identitet skal afspejles i projektet.

SIGNAL

Forudsætningen for kommerciel succes er forståelse af kundernes livssituation, behov og kultur. Her er antropologers erfaring indenfor brugerstudier nyttig. Foto af forfatteren hos Signal.

som vistnok landets første lektor i designantropologi på Danmarks Designskole (nu KADK).

Brugerdrevet innovation

Også udenfor antropologernes egne rækker, blandt danske ingeniører, erhvervsfolk og i kommunikationsbranchen opstod der fra midten af 00'erne en interesse for etnografiske metoder i forhold til design og produktudvikling. Inspi-

rationen kom især fra internationale design- og innovationskonsulentvirksomheder som IDEO, der med udgangspunkt i blandt andet successen fra Xerox eksponerede etnografi som et lovende metodisk værktøj.

I 2005 udgav den danskejede konsulent- og marketingvirksomhed ReD en rapport om 'anvendt erhvervsantropologi', som den anbefalede således: "De data, der lig-

ger til grund for forskningen, er menneskers faktiske adfærd i en konkret situation (...) Verden accepteres som langt mere uforudsigelig og kompleks af en antropolog, end den gør af en MBA'er eller en ingeniør". Året efter gik virksomheder som Lego, Danfoss, Nokia, Gumlink, Bang & Olufsen og Novo Nordisk sammen om at oprette en deltidsuddannelse i anvendt, brugerdrevet innovation og

Virksomheders selvforståelse har betydning for udviklingen af problemløsnings-tiltag. Etnografiske studier af organisation, hierarki og kommunikation kan bidrage værdifuldt hertil.

designstrategi. De valgte Micro-softs daværende designantropolog til at forme uddannelsen, der dog ikke kørte længe. Måske kom finanskrisen i vejen.

Imidlertid havde også IT-Universitetet og Syddansk Universitet fået øjnene op for antropologiens potentialer, og i dag findes etno-

grafi som 'anvendt' element både på danske designuddannelser, ingeniøruddannelser, merkantile uddannelser og akademiske IT-uddannelser, hvor faget særligt forbindes med metodologi. Mindre udbredte er antropologiens kritiske, bredt samfundsanalytiske eller klassisk grundvidenskabelige teori-

dannelser. Langvarige, omkostningstunge feltarbejder har heller ikke vundet bred popularitet.

Antropologtitlen er i Danmark ubeskyttet, og kobles i dag ofte med bindestreg på flere uddannelsesstilbud udenfor de oprindelige etnografisk-antropologiske universitetsinstitutter i Aarhus og København. Disse har dog så indenfor de senere år valgt at markere, at moderfagene også mestrer Business & Organisational Anthropology, foruden alle de klassiske underdiscipliner. Dermed er BOA, indbefattet design- og innovationsantropologi, blevet en aktuel underdisciplin i de antropologiske kernemiljøers grundforskning.

BOAs inspiratorer i Danmark

I 1994 blev den svenske antropolog Christina Garsten ph.d. på et studie af organisationsformer i Apple Computer. Hun var dermed tidligt ude med akademisk virksomhedsantropologi i Skandinavien. Tyve år senere blev hun professor i interkulturel ledelse på CBS i København og er dermed en af de antropologer, der i de senere år har påvirket BOA i Danmark. Den britiske socialantropolog Susan Wright redigerede også midt i 1990'erne en kritisk antologi om organisationsantropologi, og fastslog at samtidens organisationskonsulenter og ledere brugte det antropologiske kulturbegreb til fremme af egne agendaer. Hun efterlyste en kritisk ledelsesantropologi, og da hun flere år senere blev professor i uddannelsesantropologi ved DPU/Aarhus Universitet, medbragte hun det kritiske perspektiv.

I 1998 ankom den britiske an-

tropolog Brian Moeran til CBS. Han havde allerede i 1996 publiceret et marketingsantropologisk studie, og blev i 2007 Danmarks første professor i Business Anthropology – vel at mærke på et handelsuniversitet – med et forskningsinitiativ omkring kreative industrier. I 2012 grundlagde han det digitale tidsskrift *The Journal of Business Anthropology* og påpegede i den forbindelse, at etnografisk metode var blevet et modeanliggende, men at dette kunne give baglag for kernefagligheden og endelig med, at etnografien som begreb gik 'af mode'. Moeran opfordrede derfor etnograferne til selv i tide at få præciseret, hvad fagets metoder kan – og ikke kan – anvendes til.

Inden Wright, Moeran og Garsten valgte at komme til Danmark, var vi sidst i 1990'erne nogle dansk uddannede magistre i etnografi, som påbegyndte kritisk-analytiske, erhvervsantropologiske feltarbejder i forbindelse med vore ph.d.-projekter. Jeg blev i 2002 ph.d. fra Copenhagen Business School med en ledelsesantropologisk afhandling om ny-spiritualiseringen af erhvervsmanagement. I årene efter skrev Jakob Lauring på Aarhus Universitet ph.d. om mangfoldighedsledelse. Jakob Krause-Jensen blev samme sted ph.d. på en afhandling om virksomheden B&O og gav i den forbindelse udtryk for, at etnografisk viden har relevans for organisationer uden direkte at være instrumentel.

Fra midten af 00'erne kom andre BOA ph.d.-afhandlinger til, blandt andet med udgangspunkt i design- og teknoantropologiske eller videnskabsantropologiske problemstillinger.

I 2005 oprettede Københavns Universitet en enhed for antropo-

logiens forskningsbaserede anvendelse indenfor især brugerdrevet innovation samt iværksættelse af eksterne samarbejdsprojekter. Grundlæggeren, Kirsten Lauritsen, blev senere ansat som specialist i 'user insight' hos Novo. I 2009 satte Institut for Antropologi ved KU eksplicit på virksomhedsantropologien i form af særlige studiekurser og specialiseringsforløb indenfor BOA. De første studerende, der fulgte disse kurser, skrev eksempelvis specialer om medlemmernes hos Novozymes, sociale innovationsprocesser i Nokia og arbejdsmiljøet i en dansk NGO.

Hvis en særlig periode skal indkredsnes for BOAs gennembrud som egentlig underdisciplin af dansk akademisk antropologi, ser midten af 00'erne derfor ud til at være et oplagt bud. Det var fyrrde år efter professor Johannes Nicolaisens erklæring om etnografiens "betydning i det praktiske arbejde med at hjælpe et samfund til et mere avanceret teknisk stade". Fra midten af 00'erne blev det i hvert fald tydeligt, at dansk antropologi som 'praktisk videnskab' også rettede opmærksomheden mod behov hos virksomheder og organisationer i eget – og andre – samfund. ■

Forslag til videre læsning:

Journal of Business Anthropology – et engelsksproget open access tidsskrift, der udgives fra Danmark: <http://ej.lib.cbs.dk/index.php/jbal/index>

Denny, Rita og Patricia Sunderland. 2014. *Handbook of anthropology in business*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press.

Heyman, Josiah McC. 2004. 'The anthropology of power-wielding bureaucracies'. *Human Organization* 63(4): 487-500.

KAREN LISA SALAMON ER LEKTOR I ANTROPOLOGI VED KØBENHAVNS UNIVERSITET. HUN ER PH.D. I LEDELSESANTROPOLOGI OG EN AF DRIVKRAFTERNE I INSTITUT FOR ANTROPOLOGIS SATSNING PÅ BUSINESS & ORGANISATIONAL ANTHROPOLOGY. HUN HAR TIDLIGERE VÆRET ADJUNKT VED CBS OG LEKTOR VED DANMARKS DESIGNSKOLE OG HAR I EN ÅRRÆKKE FUNGERET SOM SELVSTÆNDIG ETNOGRAFISK KONSULENT. SIDEN 1991 HAR HUN HAFT VIRKSOMHEDSPRAKSIS OG ARBEJDSLIVETS ORGANISERING SOM FORSKNINGSFELT.

alle fotos af forfatteren

DE DØDE OG DERES TING, DE LEVENDE OG DERES MUSEUM

af INGER SJØRSELV

*Reviewartikel af MOMUs etnografiske udstilling **De Dødes Liv** og bogen af samme navn redigeret af Ole Høiris, Ton Otto og Ane Bonde Rolsted.*

Aarhus Universitetsforlag og Moesgaard Museum 2014.

Er det etnografiske museum i vesten en truet art? Det har til tider kunnet se sådan ud. Kolonitidens glansperiode for indsamling - eller undertiden direkte rov - fra fremmede kulturer ude i verden er for længst forbi. Handelsforbindelsernes somme tider øde-

læggende, men til andre tider frådige etableringer af nye relationer i verden bragte ting 'hjem' til museerne i deres kølvand, men det ser også helt anderledes ud i dag end det gjorde i 1600- og 1700-tallet. 1800-tallets europæiske nationalisme, som inddrog de andre som spejl i sit eget nationale identitetsprojekt, er også en tid der er forbi. Vi er endog mere end et kvart århundrede forbi postkolonialismens grundlæggende indsigter i museers rolle som markører for kollektiv identitet, hvad enten man tænker på de gamle museer i

vesten eller dem, der dukkede frem i de lande, der var i gang med at etablere sig som nye selvstændige nationer.

I 1980'erne debatterede folk som James Clifford og Barbara Kirshenblatt-Gimblett etnografiske tings rolle i den postkoloniale verden. Andre, som Carol Duncan og Ivan Karp, skrev om museet som den offentlige institution, der havde afløst kirken og var blevet det sekulariserede samfunds nye måde at helliggøre ting på.

På et seminar i Oxford i 2013 diskuterede man det etnografiske

museums fremtid i et ikke særligt optimistisk toneleje, og pessimismen er blevet luftet fra flere sider. Eller den er blevet kreativt imødegået ved at omdøbe de gamle etnografiske museer i Europa til Verdensmuseer, eller ved at lade grænserne mellem etnografika og kunst falde og på den ene side æstetisere tingene ind i den europæiske kunsthistorie à la Louisiana, eller på den anden side inddrage nyere kunst fra Afrika, Asien og Oceanien, skabt inden for et vestligt modernitetsparadigme, i de etnografiske samlinger, sådan som

man blandt andre steder har set det på Tropemuseet i Amsterdam. Alt sammen interessante og produktive forsøg med velargumenterede baggrunde i den måde, verden har forvandlet sig på, siden det etnografiske museum blev opfundet som institution engang i 1800-tallet.

Sin storhedstid havde de etnografiske udstillinger nok i 1970'erne i hvert fald i Danmark. Det var det tiår, hvor verden begyndte at åbne sig for den brede befolkning. Flere havde råd til at rejse langt væk. De unge drog med rygsæk til

Indien og Sydamerika, og det var noget nyt i forhold til deres forældres generation. Nogle blev ulandsarbejdere og tog i solidaritetsarbejdslejre i Afrika. Flere og flere gik i biografen, hvor japanske Kurosawa og indiske Satyajit Rays film fra verden derude gav os et helt andet billede end det vi, der var unge dengang, havde fået i skolen fra Jørgen Bitsch', Jens Bjerres og Arne Falk Rønnes eksotiserende såkaldt dokumentariske beretninger fra de varme lande.

Men internet, det havde vi ikke. Der er i det hele taget ingen sam-

menligning mellem den tids muligheder for viden om den store verden og de muligheder, man har i dag. Fordi mulighederne for kendskab til den store verden var færre, kom de etnografiske udstillinger til at spille en rolle som vigtige mediatører mellem os, det vil sige den brede befolkning herhjemme, og de andre derude i den efterhånden mere og mere globaliserede verden. Ironisk nok samtidig med at man i universitetsverdenen var politisk på en måde, der for mange etnografi- og antropologistuderende betød, at man tog afstand fra de såkaldt positivistiske reaktionære museer med alle deres gamle, støvede ting. Eller nogle gjorde, for der var andre, der kastede sig ind i kampen på museumssiden og begejstret lavede udstillinger med et politisk indhold.

Det er imidlertid alt sammen historie. Og hvorfor så tale om historien, når det er et helt nyt museum, det skal handle om? Fordi det hele hænger sammen, og fordi det etnografiske museums udfordringer også kaster et lys ind over Momu, det nye Moesgaard Museum.

Formen, æstetikken, rummet og stedet har altid spillet en rolle for museet, også det etnografiske. Fra 1980'erne og frem er det blevet mere og mere tydeligt, at det at gå på museum i den vestlige verden er en slags pilgrimsfærd. Et besøg ikke bare til nogle konkrete ting og historier, men også til et sted, et ikonisk sted, hvor rejsen dertil, hvad enten den er lang eller kort, med betalingen ved indgangen, ritualet med aflevering af tasker i garderoben, kaffen og kagen i restauranten og små eller større indkøb af souvenirs i butikken, er blevet en del af helhedsoplevelsen. Formen, de ydre rammer, er lige

så vigtig som indholdet, de budskaber, den viden og oplysning, rammerne er sat til at forvalte.

Nu kunne det lyde som en begrædelse at fremhæve de ydre formers betydning, men sådan er det ikke ment. Det er en nøgtern konstatering af, at sådan forholder det sig og en opfordring til at få det bedst mulige ud af det. Det ser Momu ud til at have fundet ud af helt af sig selv. Omstændighederne har naturligvis hjulpet godt til, for stedet gav sig selv, og det er i sig selv en gave, måske den allerstørste gave til dette nye herlige museum, som man bliver glad af at besøge. Ikke mindst på grund af stedet. Men stedet er ikke bare bakken og udsigten over Århusbugten, det er også selve arkitekturen i bygningen og måden, man kommer ind i det hele på.

I lyset af hvordan form og indhold hænger sammen i museumsoplevelsen kan man vende den pessimisme, der har været luftet over for det etnografiske museums fremtid, til et meget mere optimistisk blik, som helt modsat siger, at det ikke er det etnografiske museum, der er truet, men omvendt museer som sådan, dem alle sammen, der er ved at blive etnografiske. Kontekstualisering hører til dagens orden, lige meget hvilken slags museum eller udstilling, det handler om. Og kontekstualisering, det vil sige at sætte tingene ind i en større sammenhæng, er et af etnografiens og antropologiens adelsmærker. Det gælder socio-kulturel kontekst for materielle genstande eller fænomener, og det gælder i vor tid også den socio-kulturelle kontekstualisering af kunstværker.

For museet gælder det, at det må tage på sig, at den oplevelse,

det tilbyder publikum, er en helhedsoplevelse, hvor oplysning om bronzealderen eller forfaderdyrkelse i Uganda hænger sammen med oplevelsen af en tur på græstaget og en is i cafeteriet. Sådan er det.

Man kommer ind i siden af det nye store hus, hvis arkitektur følger terrænet. Der går folk rundt oppe på græstaget, og det hele virker indbydende, spændende og nyt. Der er sådan lidt Fugl Fønix over dette store hus, når man er en af dem, der har kendt Moesgaard i mange år, men i øvrigt bor i en anden ende af landet og ikke kommer derover hver dag. Man bliver glad over den der fugl.

Den lørdag, jeg besøger stedet, er der allerede om formiddagen mange mennesker, og da jeg forlader det midt på eftermiddagen, er der endnu flere. Det er en grævejrsmiddag, men folk er smilende og begejstringen er mærkbar. "I er højtoppe hva' piger?" siger jeg til nogle småpiger på taget. "Jaaaah!" svarer de med smittende barnlig jubelfryd i stemmerne.

Inden for er der den lange trappe, nedad til højre fører den ind i den store arkæologiske afdeling, opad til venstre er det etnografi. Den arkæologiske del er den største i helheden. Her hviler Grauballemanden i et nøgent rum, men tæt på os. Et barn har lagt sig på gulvet ved siden af ham og forsøger forgæves at finde ind i samme stilling.

At dette fuldstændig forrygende mosefund, som jo et eller andet sted repræsenterer dyrkelsen af vore egne døde i musealt sakraliseret form, skulle danne udgangspunktet for valget af etnografisk tema til åbningsudstillingen, ligger vel lige for, men om det virkelig er sådan, det er gået til, er ikke godt

*Vores forfædre gav os sange
og ceremonier. Det er vores
fundament og fremtid.*

at vide. Kun at valget af de dødes liv som tema for den etnografiske udstilling, som ligger ved trappens øverste del, er et godt valg. Døden er et universelt grundvilkår i vi menneskers liv, så allerede her har man en tværgående fællesnævner for varieteten af kulturelle udtryksformer. Men at forfædrene skulle spille en rolle i vores ting, og at dette også er en fællesnævner på trods af tabuer omkring døden og sækularitetens og modernitetens afvisning af, at kontinuitet i slægten skulle spille nogen særlig rolle, det er mere af en nyhed.

Oppe for enden af evolutions-trappen, der går hele vejen midt

gennem museet, er der en slags stjernehimmel. Man drages derop, men det, der stjæler billedet, er de tre skikkelser i samtale på de øverste trappetrin. Det er de mest livagtige dukker, hvem har dog lavet dem, hvad er materialet, hvad er teknikken bag? Man vil gerne vide det, men det er ikke det, man skal interessere sig for, man skal lade sig gribe af oplevelsen af det livagtige, og det gør man også. Vi er helt tæt på disse ægte individer, har man lyst til at sige, for som biologisk materiale er de naturligvis helt igennem falske, men som netop individer virker de så ægte, som nogen man kunne være i

samtale med her og nu, og det er også det, der er meningen. De tre er Paul Gururururuy fra Yolngu i Australien, Galina Ainaatgual fra Sibirien og den for vesterlænderne så ikoniske figur Stephen Hawking i sin kørestol. En af nutidens største hjerner, som bruger den til at tænke ud i rummet og gør det fra sin position som et teknologisk understøttet individ. Som en cyborg med et humanistisk udsyn sidder han der og minder os om, at vi i vor tidsalder, antropocen, er aktører i vor egen evolutionsproces i en grad, de andre længere nede ad evolutionsstigen nok ikke drømte om. Men hvem ved.

De tre repræsentanter for tre forskellige tids- og eksistensverden er taler om, hvordan tiden opleves i deres respektive kulturer. Det gør de på tre skærme, hvor man inden man går ind i selve udstillingen, kan stå og høre deres beretninger; og de er absolut værd at lytte til. Man ville gerne høre

mere, man kunne blive i disse menneskers selskab i timevis, man ville gerne sidde ned, men noget ved rummet siger, at man skal hurtigt videre.

Inden for er der en lysbilledserie, hvor folk på ægte tværkulturelt montagesammensat vis fortæller om, hvordan de lever med

deres afdøde. "Jeg henter hendes kommode derind" siger en pige fra Danmark, der hedder Mie. Fra publikum hører man en sige, "der er da ingen der danser med de døde". Men det er der jo, og længere inde i udstillingen findes beviset. For at komme derind, skal man imidlertid igennem åndernes

rum. En lille pige tør ikke gå ind i det mørke rum, og man forstår hende. Der mærkes stærke kræfter derindefra, men bedstefar insisterer: "Du skal da ind og se skelleterne!" Åndernes rum er et tæt halvmørkt intenst rum med stærke stimuli for øjnene og for ører i form af en flot lydkulisse. Rummet er sanseorienteret, men så er der skærmene, hvor man kan trykke og måske synes man, man bør gøre det, selv om man lige var indstillet på bare at sanse. Dette teknologiske hvis du vil vide mere-princip er jo ellers fint nok, så jeg trykker på en knap og får en tekst om, at genstandene ofte er omfattet af hemmeligheder og forbeholdt de få. En anden tekst fortæller mig, at religiøse genstande kan være farlige for uindviede, fordi de rummer så kraftfulde ånder. Er det så mig, er jeg en af de få, tingene er forbeholdt? Tænker jeg, og det gør den lille pige måske også, vi er jo ikke indviede. Det kan ikke rigtig passe. Eller er vi mon blandt liminale ting her; ting der ikke er helt ude af de kraftfelter, de er skabt til at være i, men heller ikke helt inde i et kraftløst rum, men midt-imellem ligesom vi selv her midt i Afrikas hemmeligheder lige uden for Århus.

Man lader tanken hænge og kommer ud i et større rum, der har overskriften Overgange. Her er udstillet gandafigurer og en smuk dør fra Nuristan og et par bisjpæle fra Papua 1955 i lidt for sorte stativer. Flotte er tingene. En film på bagvæggen projiceret stort op tiltrækker sig straks opmærksomheden med stærke billeder. Man ser en døende mand og en hvid mand (etnografen Jens Pinholt), der rækker hånden ud til ham. "Tak for det arbejde vi har

gjort sammen", siger han og de to giver hånd. Den døende mand ligger omgivet af slægtninge, formoder man. Så dør han. Lyden der ledsager denne stærke scene er lyden fra det mexicanske mariachi-orkester længere inde i rummet, som er en helt anden udstilling og der, hvor man kan danse med skelleterne. Det er underligt. Filmens billeder er overordentligt stærke. Hænder lægges over den døde mands ansigt. Fantastisk at der findes sådanne film, når man at tænke, men også, at man gerne ville have en dybere koncentration om lige den scene og, viser det sig, hele den film, for den er en montage klippet sammen af andre stærke filmsekvenser.

Det er næsten altid et problem i etnografiske museer det med lydkulissen, fordi man som bekendt ikke kan lukke ørene på samme måde som man selektivt vælger til og fra med øjnene. Jeg ville ikke have den muntre mexicanske dødefestmusik som ledsager til den stærke filmmontage, men først på næste etage kunne jeg sætte mig med høretelefoner og få den lydkulisse, som var lavet til filmen. Her blev det opklaret, at det er en montage klippet sammen fra den etnografiske afdelings filmarkiv af Arine Kirstine Høgel og Christian Vium fra 2014, og at den hedder Passage.

Og nu siger jeg noget som måske vil blive misforstået, men jeg håber det ikke. Den verdensberømte amerikanske videokunstner Bill Viola så jeg for nylig i Grand Palæ i Paris. Det er selvfølgelig nogle andre beløb der indgår i den slags kunstudstillinger, og Momu er ikke og skal ikke være Grand Palæ, ligesom etnografien ikke skal være Bill Viola. Men

Violas værker, som i øvrigt også kredser om liv og død og genopstandelse, blev vist i kæmpestore rum på vægge, hvor der intet andet var. Vi, der var der, så til i dyb stilhed. Jeg mener, at de klip der er i montagen i Passage, kan bære det samme. Men det fik de ikke lov til. Der er 500 kvadratmeter til den etnografiske udstilling, mange gange flere til den arkæologiske. Ok, det er vores egen historie, der er en tradition på Moesgaard for arkæologi, der er store og fantastiske arkæologiske samlinger, og der er Grauballemanden, men alligevel. Kunne man i vor tid ikke rumligt afspejle klodens størrelse og Danmarks i den i et lidt mere rimeligt proportionsforhold? Hvorfor skal den etnografiske del presses sådan sammen, når der nu er ting, billeder og ideer i rigeligt mål til at brede det ud?

Fra rummet Overgange skiftes der til den farvestrålende nutidige og konsumudstrålende udstilling om de dødes dag i Mexico. Det er et brat skifte. Det er simpelthen helt forskellige stemningslejer, og hurtige stemningsskifter kan være befordrende, men de kan også være forstyrrende, og her bliver man lidt træt, fordi man netop gerne vil være lidt inde i det, der bliver vist. Det er nemlig ikke 'light', der er intet let over det, det er tunge sager det hele, tunge på den gode måde, det vil sige vigtige, fulde af indhold, fulde af invitation til at vide og opleve mere. Men ok, her er calaveras, kranierne, her er markedets stærke farver; sukkerhovederne uden kød; der er de strålende indrammede spejle, de muntert pyntede kirkegårde, og så den der dans med musikken til, en musik der jo i sig selv er herlig at lytte til, men bestemt til sin særlige sammenhæng.

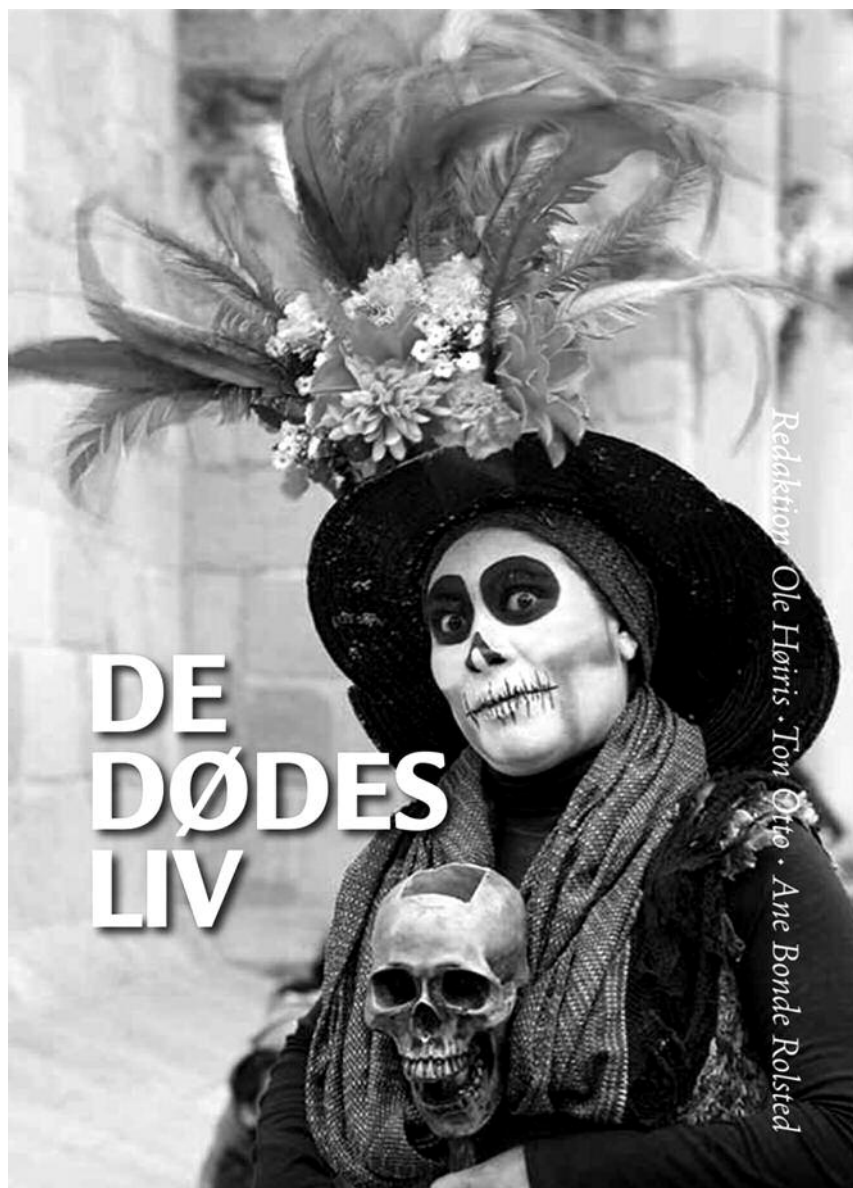
Ovenpå er vi i Gulu, Uganda hvor der i et lille rum med sorte skygger af træer på hvide vægge, enkelt, fint, kan høres fire beretninger om, hvordan man begraver de døde. "Efter ånden havde spist kunne vi alle sammen spise" siger en stemme, og jeg, der kommer fra en anden felt på den

anden side af jorden (Brasilien) kunne genkende de ord og tænkte, hvor er der dog meget at hente endnu i det universelle, i det der går på tværs af tid og kulturelt sted.

Til næstsids er der "Vi Yolngu" julens ånd. En fascinerende ting. Et ritual der er fundet på for nylig? Med jul i centrum men en synkre-

tistisk jul - nå ja, julen som vi kender den er i forvejen totalt synkretistisk med sin blanding af kristendom og årgangsrite og tysk borgerskabs gamle skikke og konsum og dit og dat, men nu også i Australien, Arnhem land, hvor dette projekt, Christmas Birrimbirr stammer fra. Der opfordres til at

skrive til nogen man savner og hænge det på juletræet. Og så ender vi hjemme hos os selv, med fire forskellige eksempler, tæt opstillet, på hvordan de døde her i Danmark er iblandt os via deres ting. Det er en stærk og fin tanke at inddrage dette, og på en måde lever installationerne, dioramaerne op til den gode etnografiske ambition om at gøre det velkendte fremmed og det fremmede velkendt; men her er det måske lidt som om to budskaber snubler over hinanden, for det velkendte, en mand i sit værksted, en kvinde i sin kolonihave, gøres fremmed ved at blive udstillet i den sammenhæng det er i, hvor vi lige kom fra Arnhem Land, samtidig med at man - så vidt jeg kunne høre på de besøgende omkring mig - først lige skal vænne sig til at se os selv som nogle, der ikke har glemt vores forfædre, og som har dem til at leve i deres ting, som vi tager med

DE DØDES LIV

Redaktion Ole Hørris · Ton Otto · Ane Bonde Rolsted

os videre. Folk var muligvis en lille smule forvirrede, men det skal nu nok komme.

Den etnografiske udstilling i det nye Momu er mere end et kort besøg værd. Den vidner om etnografiens rigdom af kreativitet og tankestof, den løfter på en måde kun en flig af sløret for de verdener af etnografisk og antropologisk udforskning, der finder sted, og rent rumligt fristes man til at sige, at den sælger sit guld for billigt. Der er stof til større udbredelse i rum og udforskning i flere lag i tid. Alligevel viser den som den er, at der er al mulig grund til at rejse sig fra skærmene derhjemme, hvis man vil lære verden bedre at kende, både de andres og ens egen.

De dodes liv er en flot illustreret antologi, der hører til de etnografiske udstillinger uden at være et egentligt katalog. I 18 forskellige indlæg, inddelt i tre dele med overskrifterne Forfaderdyrkelse, Verden og Danmark, indrammet af en indledning og en epilog giver etnografer og andre eksempler på de dodes liv blandt de levende fra Sibirien og de amerikanske nordvestkystindianere og til Mindeparken i Århus. Bogen er let at læse, men det er ikke livets lette spørgsmål, den handler om. Det er tværtimod de allerstørste, grænserne for vores viden, hvad der sker efter døden, og om dem, der har været her før os, stadig vil os noget. De store spørgsmål fletter sig sammen med kunstneren Hans Krulls transcendering af tiden og hans engel med kun en vinge, som står i udstillingen og fremkalder umiddelbar resonans i hvert fald hos nærværende besøgende. Videnskabsmanden, der er bevidst om sin egen uvidenhed, men ikke

har opgivet sin søgen, det er englen. Blandt andet. De korte, men markante indlæg i bogen bygger på mange års forskning og lever op til denne søgen. Ikke ét af dem lukker, der hvor det slutter. Der er udforsknings- og tankestof til adskillige fremtidige generationer. Ole Høiris epilog tager afsæt i den forholdtvis enkle, men bemærkelsesværdige iagttagelse at der i vores del af verden findes grave uden navne og navne uden grave som minder for dem, der er faldet i krig. Her ender vi ude i fremtidens ydre rum med forfædres hjerner på harddisken og fremtidens genteknologisk udvalgte parringer. Alt sammen inden for en realistisk forestillingsramme, men med stof til samtaler langt ud over bogens og udstillingens grænser.

Når man konfronteres med denne rigdom af viden om verden og med kreativiteten hos klodens beboere, så ønsker man virkelig at den etnografiske udstillings andel kunne strækkes ud i et større rum. Tiden er på ingen måde slut for de etnografiske udstillinger. Der er så rigeligt at tage af. Det vidste vi godt, men den skepsis der har været over for udstillingsmediet og museets som et sted, folk vil have lyst til at flytte sig hen til rent fysisk i stedet for at blive ved hjemmets skærm med deres passiverende adgang til hele verden, den skepsis er gjort til skamme.

Når man har en beliggenhed som Momu – ja navnet er måske lidt prætentøst som det klinger af New Yorks Moma, men selvfølgelig skulle det hedde sådan, det ligger alt for meget til højrebenet og det havde været en spildt anledning, hvis man ikke havde taget det – så er det bare om at give den fuld skrue. Lad os få mere etnografi, lad

os få den bredt ud så tagets ydre udsyn og den indre fantasi kan flette sig endnu mere sammen.

Hvis postmodernismen skabte et billede af fritsvævende mennesker og ting, af diasporiske kulturer og flydende tegn, så udelukker det ikke en opmærksomhed på, hvordan mennesker med alle deres ruter ud og rundt i verden, som tvungne eller frivillige kosmopolitter, søger at skabe rødder ved at kaste mere eller mindre midlertidige materielle ankre, ved at forbinde sig til et sted, til andre mennesker, til et lokalsamfund. A la Århus.

De dodes liv med blikket bagud i tid er et velvalgt tema for et nyt museum, ikke mindst når temaet så tydeligt viser sig at kunne bære blikket både udefter og indad på de store eksistentielle spørgsmål. Med det ikke-katalog, der er lavet sammen med udstillingen, flettes ens egen meningssøgen indad sig smukt sammen med det vide udsyn deroppe fra taget og de lange blikke ud i verden. Fortsættelse følger forhåbentlig. ■

INGER SJØRSLEV ER LEKTOR PÅ INSTITUT FOR ANTROPOLOGI PÅ KØBENHAVNS UNIVERSITET. HENDES LÆNGSTE FELTARBEJDE FANDT STED I BRASILIEN I 1980'ERNE OG RESULTEREDE I BOGEN GUDERNES RUM: EN BERETNING OM RITUALER OG TRO I BRASILIEN. SIDEN HAR HUN BLANDT ANDRE ARBEJDET MED INDFØDTE FOLK, PERFORMANCE OG POLITISK ANTROPOLOGI, MUSEOLOGI OG BOLIGER I DANMARK. HENDES SENESTE BØGER ER TING I NÆRE OG FJERNE VERDENER I UNIVERS-SERIEN FRA ÅRHUS UNIVERSITETSFORLAG OG SANDHED OG GENRE. VIDENSKABSTEORI I ANTROPOLOGI OG KULTURANALYSE FRA FORLAGET SAMFUNDSLITTERATUR.

Fotos: Copyright Foto/mediaafdelingen Moesgaard Museum.

HVERDAGENS MYSTERIER

ETNOGRAFISKE REFLEKSIONER OVER TING VI KENDER, MEN IKKE HELT FORSTÅR

B O G A N M E L D E L S E

af Lotte Buch Segal

Hverdagens Mysterier. Etnografiske refleksioner over ting vi kender, men ikke helt forstår.

Red. Nils Ole Bubandt, Anne Line Dalsgård, Ulrik Høj Johnsen og Bodil Selmer.

278 sider, Aarhus Universitets Forlag 2013.

Hverdagens Mysterier er en etnografisk antologi, der behandler sociale fænomener, som har det tilfælles, at de er en del af vores hverdag og vores samtid men som samtidig fremstår gådefulde. Blandt disse fænomener finder vi dyrkelsen af et skæg, forholdet mellem intimitet og penge, spøgelsesbokse og endda fortællingen om, hvordan et vaskeægte hovedjægersværd bliver til en skattet souvenir. Det, bogen tilbyder læseren, er en samling overbevisende antropologiske analyser af disse fænomener. Nævneværdigt er det, at bogen i sin helhed fremstår analytisk gennemarbejdet og samtidig tilgængelig for mennesker, der ikke nødvendigvis har hjemme i antropologien.

Bogen vidner om et systematisk og grundigt redaktionelt arbejde. Fraset få sproglige fejl virker bidragene færdige og står flot hver for sig og i sammenhæng. Kapitlerne er over én kam velargumenterede og skrevet i et letforståeligt sprog, der gør op med ideen om antropologisk tekst som præget af indforstået jargon. Bogen vil stryge lige ind på listen som appetitvækker for folk, der er nye i faget. Som underviser på

første år på antropologistudiet tøver jeg ikke med at anbefale denne bog til studerende, der ikke helt har afkodet, hvad faget lige kan bruges til at sige noget om, når de sidder med hovedet i den antropologiske faghistorie. Klassiske temaer som gaven (Bræmer, Selmer), slægtskab (Selmer) og kroppen (Rytter, Dalsgård og Thorsen) får i *Hverdagens Mysterier* nyt liv.

Introduktionen er velskrevet og tankevækkende. Efter denne følger otte etnografisk baserede kapitler, der fint kan læses hver for sig, men som hver især taler til bogens overordnede tema.

Et ønske til især redaktørerne ville have været at adressere, hvorledes bidragene og bogen i det hele taget forstår hverdagen, eftersom begrebet indgår i titlen. Mysteriet behandles indgående i introduktionen, hvorimod hverdag efterlades usagt og på den måde gådefuld. Hverdag, eller 'the everyday' er på en gang det mest selvfølgelige og banale begreb i antropologien, men dermed også altid i risiko for at blive taget for givet, hvorved begrebet mister sin analytiske pondus.

Indledningsvis skriver forfatter-

Hverdagens mysterier

*Etnografiske refleksioner
over ting vi kender, men ikke helt forstår*

REDIGERET AF NILS BUBANDT, ANNE LINE DALSGÅRD, ULRİK HØJ JOHNSEN OG BODIL SELMER

Aarhus Universitetsforlag

ne om en tidligere tendens i antropologien, indfanget af George Marcus og Michael Fischer, hvor et centralt tema i antropologien var at af-eksotisere den anden. Forfatterne skriver herefter, at det er blevet endnu vigtigere at gøre det velkendte ukendt, heraf

titlen hverdagens mysterier. Ikke desto mindre er kapitlerne karakteriseret ved netop at beskrive den antropologiske 'anden' som noget kendt snarere end eksotisk. Dette er særlig tydeligt i Bubandts kapitel om guld og Daugbjergs analyse af radioen, der om

natten har et liv som spøgelsesboks. Begge kapitler er sympatiske i fremstillingen af den etnografiske andens fortællinger og værdier. Selvom hovedpersonerne i de to kapitler siger og gør ting, der for nogle læsere ville virke ulogiske, er man som læser af kapitlerne ikke i tvivl om, at de virker uhyre logiske for personerne selv. På fornem vis bliver disse kapitler dermed eksempler på, hvordan den anden gøres genkendelig til trods for, hvad der for mange vil være uoverkommelige kulturelle forskelle. Selvom tendensen peger i en anden retning i en del af tidens antropologi, er netop denne styrke vigtig ikke mindst i en bog rettet mod læsere udenfor universitetets mure.

Dernæst er det slående, at næsten alle kapitlerne har materialitet som udgangspunkt, som om at hverdag (kun?) kan indfanges, konkretiseres og afmystificeres gennem materialitet. I den sammenhæng ville det antropologisk set have været oplagt at indplace værket i en af denne tids indflydelsesrige retninger i antropologien, nemlig materialitet og den såkaldt ontologiske vending (med blandt andre Morten Axel Pedersens og Morten Nielsens arbejde). Her tænker jeg også på referencer til Inger Sjørøvs mangeårige engagement med at tænke over det sociale og materielles gensidighed. Især Schneidermann og Meinert, Daugbjerg, Rytter, Dalsgaard, Bubandt, Fibiger og Vangkilde forholder sig eksplicit til materialiteten i deres genstandsfelter, om man vil, på en måde der er i resonans med Wastell, Holbraad og Henare's *Thinking Through Things*, hvorfor det ville have været interessant at indskri-

ve bogen i den genre. Fibigers analyse af politik som tilblivelse i det offentlige og private rum gennem et fokus på en madras er udover en antropologisk analyse en introduktion til den etnografiske metode som et konkret stykke arbejde, der udføres i skabelsen af viden.

Kapitlerne balancerer på forskellig vis mellem netop fokus på ting og socialitet, både deres sammenfletning og de grader af friktion, for eksempel den 'mentale tingsliggørelse', der skal til i overgangen mellem et oplevet hjem og en bolig, der sættes til salg (Hojer Bruun). Bræmer, Bubandt og Selmers respektive kapitler fremstår ligeledes forfriskende afmystificerende over for den måde penge uvilkårligt er en del af intime relationer.

En anden af bogens meritter er de kreative måder, hvorpå de respektive forfattere går i brechen med emner som man tænker tilhører andre videnskaber, såsom boligspekulation (Hojer), mode (Vangkilde), alternative økonomier (Bubandt), arveret (Selmer) og CO2-produktion (Dalsgaard). Dalsgaard viser for eksempel, hvordan kulstof udover at være en atomar partikel, indtager en central plads i samtiden ikke blot som noget, der er med til at holde samfundet kørende, men som er med til at udfordre den måde menneske og natur vanligvis forstås. Dalsgaard minder os om, at vores forhold til vores 'carbon footprints' bliver et tegn på en særlig moralsk væren i forhold til netop natur og menneskehedens fremtid. Netop forbindelsen mellem menneske og natur gør Kotnis til genstandsfelt for en analyse gennem en minutøs beskrivelse

af tæmningen af en kat. Ved at gøre katten til subjekt i stedet for en ting eller symbol åbner hun for en analyse, der taler lige ind i et felt, der får stadig mere bevågenhed i antropologi såvel som psykologi og filosofi, nemlig forholdet mellem dyr og menneske.

Det er også som et underspillet indspark til debatten om etik og moral i antropologien, at Hvenegaards artikel om et sværds tveæggede betydning som både ondt og underholdende tillader læseren at tænke over hvorfor ting, der virker fascinerende og uskyldige som souvenirs, dækker over moralske verdener, man aldrig ville udtrykke sympati overfor i det sekund, man træder ud af flyet i Kastrup.

Udover at belyse mystikken i disse fænomener fravrister forfatterne enkeltvis og sammen overbevisende disse fænomener fra deres egentlige discipliner og viser, hvordan antropologien kan kaste lys over meget andet end, hvad der klassisk forstås som kultur. Schneidermann og Meinerts skildring af unge menneskers projicering af håb i en cd eksemplificerer nemlig det analytiske greb at se det, vi tror vi kender, som noget ukendt: Har man først læst deres kapitel vil enhver butik á la 'The Videoshop', man træder ind i, fremstå som et sted, der næres af drømme og håb, snarere end tarvelige kopicd'er. Dalsgaard og Thorsen skiller sig ud ved et særligt fokus på det kropsligt erfarede og danner et fornemt punktum, ikke gennem udforskning af et mysterium men ved at se på noget velkendt som åndedrættet og den betydning, det får, når det at trække vejret ikke længere hører til noget banalt. ■